

L'AMOR EN LA FAMÍLIA

Exhortació apostòlica postsinodal “*amoris laetitia*” del Sant Pare Francesc als bisbes, als preveres i als diaques, a les persones consagrades, als esposos cristians i a tots els fidels laics

L'alegria de l'amor

1. L'alegria de l'amor que es viu a les famílies és també el goig de l'Església. Com han indicat els Pares sinodals, tot i els nombrosos senyals de crisi del matrimoni, «el desig de família roman viu, especialment entre els joves, i això motiva l'Església».1 Com a resposta a aquest anhel «l'anunci cristià relatiu a la família és veritablement una bona notícia» .2

2. El camí sinodal va permetre posar sobre la taula la situació de les famílies en el món actual, ampliar la nostra mirada i revifar la nostra consciència sobre la importància del matrimoni i de la família. Alhora, la complexitat dels temes plantejats ens va mostrar la necessitat de continuar aprofundint amb llibertat algunes qüestions doctrinals, morals, espirituals i pastorals. La reflexió dels pastors i teòlegs, si és fidel a l'Església, honesta, realista i creativa, ens ajudarà a trobar més claredat. Els debats que es donen en els mitjans de comunicació o en publicacions, i fins i tot entre ministres de l'Església, van des d'un desig desenfrenat de canviar-ho tot sense prou reflexió o fonamentació, a l'actitud de pretendre resoldre-ho tot aplicant normatives generals o traient conclusions excessives d'algunes reflexions teològiques.

3. Recordant que el temps és superior a l'espai, vull reafirmar que no totes les discussions doctrinals, morals o pastorals han de ser resoltes amb intervencions magisterials. Naturalment, a l'Església és necessària una unitat de doctrina i de praxi, però això no impedeix que subsisteixin diferents maneres d'interpretar alguns aspectes de la doctrina o algunes conseqüències que en deriven. Això succeirà fins que l'Esperit ens porti a la veritat completa (cf. *Jn* 16,13), és a dir, quan ens introdueixi perfectament

en el misteri de Crist i puguem veure-ho tot amb la seva mirada. A més, a cada país o regió es poden buscar solucions més inculturades, atentes a les tradicions i als desafiaments locals, perquè «les cultures són molt diferents entre elles i tot principi general [...] necessita ser inculturat si vol ser observat i aplicat».3

4. Sigui com sigui, he de dir que el camí sinodal ha contingut una gran bellesa i ha ofert molta llum. Agraïxo tantes aportacions que m'han ajudat a contemplar els problemes de les famílies del món en tota la seva amplitud. El conjunt de les intervencions dels Pares, que vaig escoltar amb constant atenció, m'ha semblat un preciós poliedre, conformat per moltes legítimes preocupacions i per preguntes honestes i sinceres. Per això he considerat adequat redactar una exhortació apostòlica postsinodal que reculli les aportacions dels dos recents Sínodes sobre la família, afegint altres consideracions que puguin orientar la reflexió, el diàleg o la praxi pastoral i, alhora, ofereixin coratge, estímul i ajuda a les famílies en el seu lliurament i en les seves dificultats.

5. Aquesta Exhortació adquireix un sentit especial en el context d'aquest Any Jubilar de la Misericòrdia. En primer lloc, perquè l'entenc com una proposta per a les famílies cristianes, que les estimuli a valorar els dons del matrimoni i de la família, i a sostenir un amor fort i ple de valors com la generositat, el compromís, la fidelitat o la paciència. En segon lloc, perquè procura encoratjar tothom a ser signes de misericòrdia i de proximitat allà on la vida familiar no es realitza perfectament o no es desenvolupa amb pau i goig.

6. En el desenvolupament del text, començaré amb una obertura inspirada en les Sagrades Escripures, que atorgui un to adequat. A partir d'allí, consideraré la situació actual de les famílies amb vista a tocar de peus a terra. Després recordaré algunes qüestions elementals de l'ensenyament de l'Església sobre el matrimoni i la família, per donar lloc així als dos capítols centrals, dedicats a l'amor. A continuació destacaré alguns camins pastorals que ens orientin a construir llars sòlides i fecundes segons el pla de Déu, i dedicaré un capítol a l'educació dels fills. Després em detindré en una invitació a la misericòrdia i al discerniment pastoral davant de situacions que no responen plenament al que el Senyor ens proposa, i finalment plantejaré breus línies d'espiritualitat familiar.

7. A causa de la riquesa dels dos anys de reflexió que va aportar el camí sinodal, aquesta Exhortació aborda, amb diferents estils, molts i variats temes. Això explica la seva inevitable extensió. Per això no recomano una lectura general precipitada. Podrà ser millor aprofitada, tant per les famílies com pels agents de pastoral familiar, si la aprofundeixen pacientment part per part o si hi busquen allò que puguin necessitar en cada circumstància concreta. És probable, per exemple, que els matrimonis s'identifiquin més amb els capítols quart i cinquè, que els agents de pastoral tinguin especial interès en el capítol sisè, i que tots es vegin molt interpel·lats pel capítol vuitè. Espero que cada un, a través de la lectura, se senti cridat a tenir cura amb amor de la vida de les famílies, perquè aquestes «no són un problema, són principalment una oportunitat» .4

Capítol primer

A LA LLUM DE LA PARAULA

8. La Bíblia està poblada de famílies, de generacions, d'històries d'amor i de crisis familiars, des de la primera pàgina, on entra en escena la família d'Adam i Eva amb el seu pes de violència però també amb la força de la vida que continua (cf. *Gn* 4), fins a l'última pàgina on apareixen les noces de l'Esposa i de l'Anyell (cf. *Ap* 21,2.9). Les dues cases que Jesús descriu, construïdes sobre roca o sobre sorra (cf. *Mt* 7,24-27), són expressió simbòlica de moltes situacions familiars, creades per les llibertats dels seus membres, perquè, com escrivia el poeta, «tota casa és un canelobre».5 Entrem ara en una d'aquestes cases, guiats pel salmista, a través d'un cant que encara avui es proclama tant en la litúrgia nupcial jueva com en la cristiana:

«Feliç tu, fidel del Senyor,

que vius seguint els seus camins.

Menjaràs del fruit del teu treball,

seràs feliç i tindràs sort.

La teva esposa fruitarà com una parra,

dins la intimitat de casa teva;

els teus fills seran com plançons d'olivera

al voltant de la taula.

És així com els fidels del Senyor

seran beneïts.

Que el Senyor et beneeixi des de Sió!

Que tota la vida puguis veure

prosperar Jerusalem!

Que puguis veure els fills dels teus fills!

Pau a Israel» (Sl 128,1-6).

Tu i la teva esposa

9. Travessem llavors el llindar d'aquesta casa serena, amb la seva família assegurada al voltant de la taula festiva. Al centre hi ha la parella del pare i de la mare amb tota la seva història d'amor. En ells es realitza aquell disseny primordial que Crist mateix evoca amb intensitat: «¿No heu llegit que el Creador al principi els va crear home i dona?» (*Mt* 19,4). I es reprèn el mandat del Gènesi: «Per això l'home deixa el pare i la mare, s'unirà a la seva dona i seran tots dos una sola carn» (2,24).

10. Els dos grandiosos primers capítols del Gènesi ens ofereixen la representació de la parella humana en la seva realitat fonamental. En aquest text inicial de la Bíblia brillen algunes afirmacions decisives. La primera, esmentada sintèticament per Jesús, declara: «Déu va crear l'home a la seva imatge, a imatge de Déu el va crear, home i dona els va crear» (1,27). Sorprenentment, la «imatge de Déu» té per paral·lel explicatiu precisament la parella «home i dona». ¿Significa això que Déu mateix és sexuat o que amb ell hi ha una companya divina, com creien algunes religions antigues? Òbviament no, perquè sabem amb quina claredat la Bíblia va rebutjar com idolàtriques aquestes creences difoses entre els cananeus de la Terra Santa. Es preserva la transcendència de Déu, però, ja que és al mateix temps el Creador, la fecunditat de la parella humana és «imatge» viva i eficaç, signe visible de l'acte creador.

11. La parella que estima i genera la vida és la veritable «escultura» vivent –no aquella de pedra o or que el Decàleg prohibeix–, capaç de manifestar el Déu creador i salvador. Per això l'amor fecund esdevé el símbol de les realitats íntimes de Déu (cf. *Gn* 1,28; 9,7; 17,2-5.16; 28,3; 35,11; 48,3-4). A això es deu que la narració del Gènesi, seguint l'anomenada «tradició sacerdotal», estigui travessada per diverses seqüències genealògiques (cf. 4,17-22.25-26; 5; 10; 11,10-32; 25,1-4.12-17.19-26; 36), perquè la capacitat de generar de la parella humana és el camí pel qual es desenvolupa la història de la salvació. Sota aquesta llum, la relació fecunda de la parella esdevé una imatge per

a descobrir i descriure el misteri de Déu, fonamental en la visió cristiana de la Trinitat que contempla en Déu el Pare, el Fill i l'Esperit d'amor. El Déu Trinitat és comunió d'amor, i la família és el seu reflex vivent. Ens il·luminen les paraules de sant Joan Pau II: «El nostre Déu, en el seu misteri més íntim, no és una soledat, sinó una família, ja que porta en si mateix paternitat, filiació i l'essència de la família que és l'amor. Aquest amor, en la família divina, és l'Esperit Sant».⁶ La família no és doncs una cosa aliena a la mateixa essència divina.⁷ Aquest aspecte trinitari de la parella té una nova representació en la teologia paulina quan l'Apòstol la relaciona amb el «misteri» de la unió entre Crist i l'Església (cf. *Ef* 5,21-33).

12. Però Jesús, en la seva reflexió sobre el matrimoni, ens remet a una altra pàgina del Gènesi, el capítol 2, on apareix un admirable retrat de la parella amb detalls lluminosos. Triem-ne només dos. El primer és la inquietud de l'home que busca «una ajuda recíproca» (vv. 18.20), capaç de resoldre aquesta soledat que el pertorba i que no és aplacada per la proximitat dels animals i de tota la creació. L'expressió original hebrea ens remet a una relació directa, gairebé «frontal» –els ulls en els ulls– en un diàleg també tàcit, perquè en l'amor els silencis solen ser més eloqüents que les paraules. És la trobada amb un rostre, amb un «tu» que reflecteix l'amor diví i és «el començament de la fortuna, un ajut semblant a ell i una columna de suport» (*Sir* 36,24), com diu un savi bíblic. O bé, com exclamarà la dona del Càntic dels Càntics en una estupenda professió d'amor i de donació a la reciprocitat: «El meu estimat és meu i jo seva [...] Jo sóc per al meu estimat i el meu estimat és per a mi» (2,16; 6,3).

13. D'aquesta trobada, que guareix la solitud, sorgeixen la generació i la família. Aquest és el segon detall que podem destacar: Adam, que és també l'home de tots els temps i de totes les regions del nostre planeta, juntament amb la seva dona, dona origen a una nova família, com repeteix Jesús citant el Gènesi: «S'unirà a la seva esposa, i ells dos formen una sola carn» (*Mt* 19,5; cf. *Gn* 2,24). El verb «unir-se» en l'original hebreu indica una estreta sintonia, una adhesió física i interior, fins al punt que s'utilitza per descriure la unió amb Déu: «La meua ànima s'ha enamorat de tu» (*Sl* 63,9), canta l'orant. S'evoca així la unió matrimonial no sols en la seva dimensió sexual i corpòria sinó també en la seva donació voluntària d'amor. El fruit d'aquesta unió és «ser una sola carn», ja sigui en l'abraçada física, ja sigui en la unió dels cors i de les vides i, potser, en el fill que naixerà dels dos, el qual portarà en ell, unint no sols genèticament sinó també espiritualment, les dues «carns».

Els teus fills com plançons d'olivera

14. Reprenquem el cant del salmista. Hi apareixen, dins de la casa on l'home i la seva esposa estan asseguts a la taula, els fills que els acompanyen «com plançons d'olivera» (*Sl* 128,3), és a dir, plens d'energia i de vitalitat. Si els pares són com els fonaments de la casa, els fills són com les «pedres vives» de la família (cf. *IPe* 2,5). És significatiu que en l'Antic Testament la paraula que apareix més vegades després de la divina (*yhwh*, el «Senyor») és «fill» (*ben*), un vocable que remet al verb hebreu que significa «construir» (*banah*). Per això, en el Salm 127 s'exalta el do dels fills amb imatges que es refereixen tant a l'edificació d'una casa, com a la vida social i comercial que es desenvolupava a la porta de la ciutat: «Si el Senyor no construeix la casa, és inútil l'afany dels constructors; l'herència que del Senyor són els fills; els descendents són la millor recompensa; els fills que heu tingut quan éreu joves són com les fletxes en mans d'un guerrer. Feliç l'home que se n'omple el buirac! Si discuteix a la plaça amb l'adversari, no haurà de retirar-se avergonyit» (vv. 1.3-5). És veritat que aquestes imatges reflecteixen la cultura d'una societat antiga, però la presència dels fills és de totes maneres un signe de plenitud de la família en la continuïtat de la mateixa història de salvació, de generació en generació.

15. En aquesta perspectiva podem recollir una altra dimensió de la família. Sabem que en el Nou Testament es parla de «l'església que es reuneix a la casa» (cf. *ICo* 16,19; *Rm* 16,5; *Col* 4,15; *FIm* 2). L'espai vital d'una família es podia transformar en església domèstica, en seu de l'Eucaristia, de la presència de Crist assegut a la mateixa taula. És inoblidable l'escena pintada a l'Apocalipsi: «Sóc a la porta i truco: si algú m'escolta i obre la porta, entraré i menjarem junts» (3,20). Així es delinea una casa que porta al seu interior la presència de Déu, la pregària comuna i, per tant, la benedicció del Senyor. És el que s'afirma en el Salm 128 que prenem com a base: «Que el Senyor et beneixi des de Sió» (v. 5).

16. La Bíblia considera també la família com la seu de la catequesi dels fills. Això brilla en la descripció de la celebració pasqual (cf. *Ex* 12,26-27; *Dt* 6,20-25), i després va ser explicitat en l'Haggadà jueva, o sigui, en la narració dialògica que

acompanya el ritu del sopar pasqual. Més encara, un Salm exalta l'anunci familiar de la fe: «El que vam sentir i aprendre, el que els pares ens van contar, no ho amagarem als nostres fills, i ells ho contaran als qui vindran: són les gestes glorioses del Senyor, el seu poder i els seus prodigis. Ell va fer un pacte amb el poble de Jacob, donà una llei als fills d'Israel. Ell va manar als nostres pares que tot això ho ensenyessin als seus fills, perquè ho coneguessin els qui vindran, i els fills que naixeran després. Que s'alcin, doncs, i ho contin als seus fills» (*Sl* 78,3-6). Per tant, la família és el lloc on els pares esdevenen els primers mestres de la fe per als seus fills. És una tasca “artesanal”, de persona a persona: «Quan el teu fill et pregunti [...] li respondràs ...» (*Ex* 13,14). Així, les diferents generacions entonaran el seu cant al Senyor, «infants i vells, joves i noies» (*Sl* 148,12).

17. Els pares tenen el deure de complir amb serietat la seva missió educadora, com ensenyen sovint els savis bíblics (cf. *Pr* 3,11-12; 6,20-22; 13,1; 22,15; 23,13- 14; 29,17). Els fills són cridats a acollir i a practicar el manament: «Honra el pare i la mare» (*Ex* 20,12), on el verb «honrar» indica el compliment dels compromisos familiars i socials en la seva plenitud, sense ometre's amb excuses religioses (cf. *Mc* 7,11-13). En efecte, «qui honora el pare expia els pecats, qui honora la mare es guanya un tresor» (*Sir* 3,3-4).

18. L'Evangeli ens recorda també que els fills no són una propietat de la família, sinó que tenen al davant el seu personal camí de vida. Si és veritat que Jesús es presenta com a model d'obediència als seus pares terrenals, estant-los sotmès (cf. *Lc* 2,51), també és cert que ell mostra que l'elecció de vida del fill i la seva mateixa vocació cristiana poden exigir una separació per complir amb el seu propi lliurament al Regne de Déu (cf. *Mt* 10,34-37; *Lc* 9,59-62). És més, ell mateix als dotze anys respon a Maria i a Josep que té una altra missió més alta a complir més enllà de la seva família històrica (cf. *Lc* 2,48-50). Per això exalta la necessitat d'altres lligams, molt profunds també dins de les relacions familiars: «La meva mare i els meus germans són aquests: els qui escolten la Paraula de Déu i la compleixen» (*Lc* 8,21). D'altra banda, en l'atenció que ell presta als infants –considerats en la societat de l'antic Orient Pròxim com a subjectes sense particulars drets i fins i tot com a objecte de possessió familiar– Jesús arriba al punt de presentar-los als adults gairebé com a mestres, per la seva confiança simple i espontània davant els altres: «Us ho asseguro: si no torneu a ser com els infants, no, no entrareu pas

al Regne del cel. Així doncs, el qui es faci petit com aquest infant, és el més important en el Regne del cel» (*Mt* 18,3-4).

Un camí de sofriment i de sang

19. L'idil·li que manifesta el Salm 128 no nega una realitat amarga que marca totes les Sagrades Escripures. És la presència del dolor, del mal, de la violència que trenquen la vida de la família i la seva íntima comunió de vida i d'amor. Per alguna cosa el discurs de Crist sobre el matrimoni (cf. *Mt* 19,3-9) està inserit dins d'una disputa sobre el divorci. La Paraula de Déu és testimoni constant d'aquesta dimensió fosca que s'obre ja als inicis quan, amb el pecat, la relació d'amor i de puresa entre l'home i la dona es transforma en un domini: «Desitjaràs el teu home, i ell et voldrà dominar» (*Gn* 3,16).

20. És un camí de sofriment i de sang que travessa moltes pàgines de la Bíblia, a partir de la violència fratricida de Caïn sobre Abel i dels diferents litigis entre els fills i entre les esposes dels patriarques Abraham, Isaac i Jacob, per arribar després a les tragèdies que omplen de sang la família de David, fins a les múltiples dificultats familiars que solquen la narració de Tobies o l'amarga confessió de Job abandonat: «Allunya de mi els meus germans, els coneguts em tracten com un foraster [. ..]. La meva esposa no aguanta el meu alè, i faig fàstic als meus propis germans» (*Jb* 19,13.17).

21. Jesús mateix neix en una família modesta que aviat ha de fugir a una terra estrangera. Ell entra a la casa de Pere on la seva sogra està malalta (*Mc* 1,30-31), es deixa involucrar en el drama de la mort a la casa de Jaire o en la llar de Llätzer (cf. *Mc* 5,22-24.35 -43); escolta el crit desesperat de la vídua de Naïm davant seu fill mort (cf. *Lc* 7,11-15), atén el clam del pare del epilèptic en un petit poble del camp (cf. *Mc* 9,17-27). Troba publicans com Mateu o Zaqueu en les seves pròpies cases (cf. *Mt* 9,9-13; *Lc* 19, 1-10), i també pecadores, com la dona que irromp a la casa del fariseu (cf. *Lc* 7,36-50). Coneix les ànsies i les tensions de les famílies incorporant-les en les seves paràboles: des dels fills que marxen de casa per intentar alguna aventura (cf. *Lc* 15,11-32) fins als fills difícils amb comportaments inexplicables (cf. *Mt* 21,28-31) o víctimes de la violència (*Mc* 12,1-9). I s'interessa fins i tot pels casaments que corren el risc de

resultar compromesos per l'absència de vi (*Jn* 2,1-10) o per falta d'assistència dels convidats (cf. *Mt* 22,1-10), així com coneix el malson per la pèrdua d'una moneda en una família pobre (cf. *Lc* 15,8-10).

22. En aquest breu recorregut podem comprovar que la Paraula de Déu no es mostra com una seqüència de tesis abstractes, sinó com una companya de viatge també per a les famílies que estan en crisi o enmig d'algun dolor, i els mostra la meta del camí, quan Déu «eixugarà les llàgrimes dels seus ulls. Ja no hi haurà mort, ni dol, ni crits, ni penes» (*Ap* 21,4).

La fatiga de les teves mans

23. Al començament del Salm 128, el pare és presentat com un treballador, que amb l'obra de les seves mans pot sostenir el benestar físic i la serenitat de la seva família: «Menjaràs del fruit del teu treball, seràs feliç i tindràs sort» (v. 2). Que el treball sigui una part fonamental de la dignitat de la vida humana es dedueix de les primeres pàgines de la Bíblia, quan es declara que «Déu va prendre l'home i el va posar al jardí de l'Edèn, perquè el guardés i el conreés» (*Gn* 2,15). És la representació del treballador que transforma la matèria i aprofita les energies de la creació, produint el «pa guanyat a dures penes» (*Sl* 127,2), a més de cultivar-se a si mateix.

24. El treball fa possible al mateix temps el desenvolupament de la societat, el manteniment de la família i també la seva estabilitat i la seva fecunditat: «Que tota la vida puguis veure prosperar Jerusalem, que puguis veure els fills dels teus fills» (*Sl* 128,5-6). En el llibre dels Proverbis també es fa present la tasca de la mare de família, el treball es descriu en totes les seves particularitats quotidianes, atraient la lloança de l'espòs i dels fills (cf. 31,10-31). El mateix apòstol Pau es mostrava orgullós d'haver viscut sense ser un pes per als altres, perquè va treballar amb les seves mans i així es va assegurar el suport (cf. *Ac* 18,3; *ICo* 4,12; 9,12). Tan convençut estava de la necessitat del treball, que va establir una fèrria norma per a les seves comunitats: «Si algú no vol treballar, que no mengi» (*2Te* 3,10; cf. *ITe* 4,11).

25. Dit això, es comprèn que la desocupació i la precarietat laboral es transformin en sofriment, com es fa notar en el llibret de Rut i com recorda Jesús en la paràbola dels treballadors asseguts, en un oci forçós, a la plaça del poble (cf. *Mt* 20,1-

16), o com ell ho experimenta en el mateix fet d'estar moltes vegades envoltat de gent necessitada i de famolencs. És el que la societat està vivint tràgicament en molts països, i aquesta absència de fonts de treball afecta de diferents maneres la serenitat de les famílies.

26. Tampoc no podem oblidar la degeneració que el pecat introdueix en la societat quan l'ésser humà es comporta com tirà davant la natura, devastant-la, usant-la de manera egoista i fins brutal. Les conseqüències són al mateix temps la desertificació del sòl (cf. *Gn* 3,17-19) i els desequilibris econòmics i socials, contra els quals s'aixeca amb claredat la veu dels profetes, des Elies (cf. *IR* 21) fins a les paraules que Jesús mateix pronuncia contra la injustícia (cf. *Lc* 12,13-21; 16,1-31).

La tendresa de l'abraçada

27. Crist ha introduït com a emblema dels seus deixebles sobretot la llei de l'amor i del do de si als altres (cf. *Mt* 22,39; *Jn* 13,34), i ho ha fet a través d'un principi que un pare i una mare solen testimoniar en la seva pròpia existència: «Ningú no té un amor més gran que el qui dóna la vida pels seus amics» (*Jn* 15,13). Fruit de l'amor són també la misericòrdia i el perdó. En aquesta línia, és molt emblemàtica l'escena que mostra una adúltera a l'esplanada del temple de Jerusalem, envoltada dels seus acusadors, i després sola amb Jesús que no la condemna i la convida a una vida més digna (cf. *Jn* 8, 1-11).

28. A l'horitzó de l'amor, central en l'experiència cristiana del matrimoni i de la família, ressalta també una altra virtut, més aviat ignorada en aquests temps de relacions frenètiques i superficials: la tendresa. Acudim al dolç i intens Salm 131. Com s'adverteix també en altres textos (cf. *Ex* 4,22; *Is* 49,15; *Sl* 27,10), la unió entre el fidel i el seu Senyor s'expressa amb trets de l'amor patern o matern. Aquí apareix la delicada i tendra intimitat que hi ha entre la mare i el seu infant, un nadó que dorm en els braços de la seva mare després d'haver estat alletat. Es tracta –com ho expressa la paraula hebrea *gamul*– d'un infant ja deslletat, que s'aferra conscientment a la mare que el porta al seu pit. És llavors una intimitat conscient i no merament biològica. Per això el salmista canta: «Jo em mantinc en pau, tinc l'ànima serena, com un infant a la falda de la mare» (*Sl* 131,2). De manera paral·lela, podem acudir a una altra escena, on el

profeta Osees col·loca en boca de Déu com a pare aquestes paraules commovedores: «Quan Israel era un noi, me'l vaig estimar [...] Jo mateix vaig ensenyar Efraïm a caminar, agafant-lo pels braços [...] Jo els atreïa cap a mi amb llaços d'afecte i amor; era per a ells com el qui aixeca un infant contra la seva galta, m'inclinava i li donava menjar» (11,1.3-4).

29. Amb aquesta mirada, feta de fe i d'amor, de gràcia i de compromís, de família humana i de Trinitat divina, contemplem la família que la Paraula de Déu confia en les mans de l'home, de la dona i dels fills per tal que formin una comunió de persones que sigui imatge de la unió entre el Pare, el Fill i l'Esperit Sant. L'activitat generativa i educativa és, al seu torn, un reflex de l'obra creadora del Pare. La família està cridada a compartir la pregària quotidiana, la lectura de la Paraula de Déu i la comunió eucarística per fer créixer l'amor i convertir-se cada vegada més en temple on habita l'Esperit.

30. Davant cada família es presenta la icona de la família de Natzaret, amb la seva quotidianitat feta de fatigues i fins i tot de malsons, com quan va haver de patir la incomprendible violència d'Herodes, experiència que es repeteix tràgicament encara avui en tantes famílies de pròfugs rebutjats i inermes. Com els mags, les famílies són convidades a contemplar al infant i la Mare, a prostrar-se i a adorar-lo (cf. *Mt* 2,11). Com Maria, són exhortades a viure amb coratge i serenitat els seus desafiaments familiars, tristos i engrescadors, i a custodiar i meditar en el cor les meravelles de Déu (cf. *Lc* 2,19.51). En el tresor del cor de Maria hi ha també tots els esdeveniments de cadascuna de les nostres famílies, que ella conserva curosament. Per això pot ajudar-nos a interpretar-los per reconèixer en la història familiar el missatge de Déu.

Capítol segon

REALITAT I DESAFIAMENTS DE LES FAMÍLIES

31. El bé de la família és decisiu per al futur del món i de l'Església. Són incomptables les anàlisis que s'han fet sobre el matrimoni i la família, sobre les seves dificultats i reptes actuals. És sa prestar atenció a la realitat concreta, perquè «les exigències i crides de l'Esperit Sant ressonen també en els esdeveniments mateixos de la història», a través dels quals «l'Església pot ser guiada a una comprensió més profunda de l'inesgotable misteri del matrimoni i de la família».8 No pretenc presentar aquí tot el que podria dir-se sobre els diversos temes relacionats amb la família en el context actual. Però, atès que els Pares sinodals han dirigit una mirada a la realitat de les famílies de tot el món, considero adequat recollir algunes de les seves aportacions pastorals, afegint altres preocupacions que provenen de la meua pròpia mirada.

Situació actual de la família

32. «Fidels als ensenyaments de Crist mirem la realitat de la família avui en tota la seva complexitat, en les seves llums i ombres [...] El canvi antropologicocultural avui influeix en tots els aspectes de la vida i requereix un enfocament analític i diversificat».9 En el context de diverses dècades enrere, els bisbes d'Espanya ja reconeixien una realitat domèstica amb més espais de llibertat, «amb un repartiment equitatiu de càrregues, responsabilitats i tasques [...]. Valorant més la comunicació personal entre els esposos, es contribueix a humanitzar tota la convivència familiar [...]. Ni la societat en què vivim ni aquella cap a la qual caminem permeten la pervivència indiscriminada de formes i models del passat».10 Però «som conscients de la direcció que estan prenent els canvis antropologicoculturals, per raó dels quals els individus són menys recolzats que en el passat per les estructures socials en la seva vida afectiva i familiar».11

33. D'altra banda, «cal considerar el creixent perill que representa un individualisme exasperat que desvirtua els vincles familiars i acaba per considerar cada component de la família com una illa, fent que prevalgui, en certs casos, la idea d'un

subjecte que es construeix segons els seus propis desitjos assumits amb caràcter absolut».12 «Les tensions induïdes per una cultura individualista exagerada de la possessió i del gaudi generen dins de les famílies dinàmiques d'intolerància i agressivitat».13 Voldria afegir el ritme de vida actual, l'estrès, l'organització social i laboral, perquè són factors culturals que posen en risc la possibilitat d'opcions permanents. Alhora, trobem fenòmens ambigus. Per exemple, s'aprecia una personalització que aposta per l'autenticitat en lloc de reproduir comportaments pautats. És un valor que pot promoure les diferents capacitats i l'espontaneïtat, però que, mal orientat, pot crear actituds de permanent sospita, fugida dels compromisos, tancament en la comoditat, arrogància. La llibertat per a escollir permet projectar la pròpia vida i cultivar el millor d'un mateix, però si no té objectius nobles i disciplina personal, degenera en una incapacitat de donar-se generosament. De fet, en molts països on disminueix el nombre de matrimonis, creix el nombre de persones que decideixen viure soles, o que conviuen sense cohabitar. Podem destacar també un lloable sentit de justícia; però, mal entès, transforma els ciutadans en clients que només exigeixen prestacions de serveis.

34. Si aquests riscos es traslladen a la manera d'entendre la família, aquesta pot esdevenir un lloc de pas, al qual un acudeix quan li sembla convenient per a si mateix, o on un va a reclamar drets, mentre els vincles queden abandonats a la precarietat voluble dels desitjos i les circumstàncies. En el fons, avui és fàcil confondre la genuïna llibertat amb la idea que cadascú jutja com li sembla, com si més enllà dels individus no hi haguessin veritats, valors, principis que ens orientin, com si tot fos igual i hauria de permetre qualsevol cosa. En aquest context, l'ideal matrimonial, amb un compromís d'exclusivitat i d'estabilitat, acaba essent arrasat per les conveniències circumstancials o pels capricis de la sensibilitat. Es tem la soledat, es vol un espai de protecció i de fidelitat, però al mateix temps creix la por de ser atrapat per una relació que pugui postergar l'assoliment de les aspiracions personals.

35. Com a cristians no podem renunciar a proposar el matrimoni per tal de no contradir la sensibilitat actual, per estar a la moda, o per sentiments d'inferioritat davant del daltabaix moral i humà. Estaríem privant el món dels valors que podem i hem d'aportar. És veritat que no té sentit quedar-nos en una denúncia retòrica dels mals actuals, com si amb això poguéssim canviar alguna cosa. Tampoc no serveix pretendre imposar normes per la força de l'autoritat. Ens cal un esforç més responsable i generós,

que consisteix a presentar les raons i les motivacions per optar pel matrimoni i la família, de manera que les persones estiguin millor disposades a respondre a la gràcia que Déu els ofereix.

36. Al mateix temps hem de ser humils i realistes, per reconèixer que de vegades la nostra manera de presentar les conviccions cristianes, i la forma de tractar les persones, han ajudat a provocar allò que avui lamentem, per la qual cosa ens correspon una saludable reacció d'autocrítica. D'altra banda, sovint presentem el matrimoni de tal manera que el seu fi unitiu, la invitació a créixer en l'amor i l'ideal d'ajuda mútua, ha quedat enfosquit per un accent gairebé exclouent en el deure de la procreació. Tampoc no hem fet un bon acompanyament dels nous matrimonis en els seus primers anys, amb propostes que s'adaptin als seus horaris, als seus llenguatges, a les seves inquietuds més concretes. Altres vegades, hem presentat un ideal teològic del matrimoni massa abstracte, gairebé artificiosament construït, llunyà de la situació concreta i de les possibilitats efectives de les famílies reals. Aquesta idealització excessiva, sobretot quan no hem despertat la confiança en la gràcia, no ha fet que el matrimoni sigui més desitjable i atractiu, sinó tot al contrari.

37. Durant molt de temps vam creure que amb només insistir en qüestions doctrinals, bioètiques i morals, sense motivar l'obertura a la gràcia, ja sosteníem prou les famílies, consolidàvem el vincle dels esposos i omplíem de sentit les seves vides compartides. Tenim dificultat per presentar el matrimoni més com un camí dinàmic de desenvolupament i de realització que com un pes a suportar tota la vida. També ens costa deixar espai a la consciència dels fidels, que moltes vegades responen al millor possible a l'Evangeli enmig dels seus límits i poden desenvolupar el seu propi discerniment davant de situacions on es trenquen tots els esquemes. Som cridats a formar les consciències, però no a pretendre substituir-les.

38. Hem d'agrair que la major part de la gent valora les relacions familiars que volen romandre en el temps i que assegurin el respecte a l'altre. Per això, s'aprecia que l'Església ofereixi espais d'acompanyament i d'assessorament sobre qüestions relacionades amb el creixement de l'amor, la superació dels conflictes o l'educació dels fills. Molts estimen la força de la gràcia que experimenten en la Reconciliació sacramental i en l'Eucaristia, que els permet suportar els desafiaments del matrimoni i la família. En alguns països, especialment en diverses parts d'Àfrica, el secularisme no ha

aconseguit afeblir alguns valors tradicionals, i en cada matrimoni es produeix una forta unió entre dues famílies ampliades, on encara es conserva un sistema ben definit de gestió de conflictes i de dificultats. En el món actual també s'aprecia el testimoniatge dels matrimonis que no sols han perdurat en el temps, sinó que continuen sostenint un projecte comú i conserven l'afecte. Això obre la porta a una pastoral positiva, acollidora, que possibilita un aprofundiment gradual de les exigències de l'Evangeli. No obstant això, moltes vegades hem actuat a la defensiva, i gastem les energies pastorals redoblant l'atac al món decadent, amb poca capacitat de proposar de mostrar camins de felicitat. Molts no senten que el missatge de l'Església sobre el matrimoni i la família hagi estat un clar reflex de la predicació i de les actituds de Jesús que, al mateix temps que proposava un ideal exigent, mai no perdia la proximitat compassiva amb les persones fràgils, com la samaritana o la dona adúltera.

39. Això no vol dir deixar d'advertir la decadència cultural que no promou l'amor i el lliurament. Les consultes prèvies als dos últims Sínodes van treure a la llum diversos símptomes de la «cultura del provisorí». Em refereixo, per exemple, a la velocitat amb la qual les persones passen d'una relació afectiva a una altra. Creuen que l'amor, com en les xarxes socials, es pot connectar o desconnectar a gust del consumidor i fins i tot bloquejar ràpidament. Penseu també en la por que desperta la perspectiva d'un compromís permanent, en l'obsessió pel temps lliure, en les relacions que mesuren costos i beneficis i es mantenen únicament si són un mitjà per posar remei a la soledat, per tenir protecció o per rebre algun servei. Es trasllada a les relacions afectives del que passa amb els objectes i el medi ambient: tot pot ser objecte d'exclusió, cadascú fa servir i llença, gasta i trenca, aprofita i rebrega mentre serveixi. Després, adéu! El narcisisme torna les persones incapaces de mirar més enllà de si mateixes, dels seus desitjos i necessitats. Però qui utilitza els altres tard o d'hora acaba essent utilitzat, manipulat i abandonat amb la mateixa lògica. Crida l'atenció que les ruptures es donen moltes vegades en adults grans que busquen una mena d'«autonomia», i rebutgen l'ideal d'envellir junts prenen cura l'un de l'altre i sostenint-se..

40. «Fins i tot a risc de simplificar, podríem dir que hi ha una cultura tal que empeny molts joves a no formar una família perquè estan privats d'oportunitats de futur. Tanmateix, aquesta mateixa cultura concedeix a molts altres, per contra, tantes oportunitats, que també ells es veuen dissuadits de formar una família».14 En alguns països, molts joves «sovint són portats a diferir les noces per problemes de tipus econòmic,

laboral o d'estudi. A vegades també per altres motius, com la influència de les ideologies que menysvaloren el matrimoni i la família, l'experiència de la fallida d'altres parelles el risc de les quals ells no volen córrer, el temor envers una cosa que consideren massa gran i sagrada, les oportunitats socials i els avantatges econòmics que deriven de la convivència, una concepció merament emotiva i romàntica de l'amor, la por de perdre la llibertat i l'autonomia, el refús de quelcom concebut com institucional i burocràtic».15 Necessitem trobar les paraules, les motivacions i els testimoniatges que ens ajudin a tocar les fibres més íntimes dels joves, allà on són més capaços de generositat, de compromís, d'amor i fins i tot d'heroisme, per convidar-los a acceptar amb entusiasme i valentia el desafiament del matrimoni.

41. Els Pares sinodals es van referir a les actuals «tendències culturals que semblen imposar una afectivitat sense límits, [...] una afectivitat narcisista, inestable i canviant que no ajuda sempre els subjectes a aconseguir una major maduresa». Van dir que estan preocupats per «una certa difusió de la pornografia i de la comercialització del cos, afavorida entre altres coses per un ús desequilibrat d'Internet», i per «la situació de les persones que es veuen obligades a practicar la prostitució». En aquest context, «els cònjuges se senten sovint insegurs, indecisos i els costa trobar les maneres per créixer. Són molts els que solen quedar-se als estadis primaris de la vida emocional i sexual. La crisi dels esposos desestabilitza la família i, a través de les separacions i els divorcis, pot arribar a tenir serioses conseqüències per als adults, els fills i la societat, tot afeblint l'individu i els vincles socials».16 Les crisis matrimonials sovint «s'afronten d'una manera superficial i sense el coratge de la paciència, del diàleg sincer, del perdó recíproc, de la reconciliació i també del sacrifici. Els fracassos donen origen a noves relacions, noves parelles, noves unions i nous matrimonis, bo i creant situacions familiars complexes i problemàtiques per a l'opció cristiana».17

42. «Així mateix, el descens demogràfic, a causa d'una mentalitat antinatalista i promogut per les polítiques mundials de salut reproductiva, no solament determina una situació en la qual la successió de les generacions ja no està assegurada, sinó que es corre el risc que amb el temps porti a un empobriment econòmic i a una pèrdua d'esperança en el futur. L'avanç de les biotecnologies també ha tingut un fort impacte sobre la natalitat».18 S'hi poden afegir altres factors com «la industrialització, la revolució sexual, la por a la superpoblació, els problemes econòmics. La societat de consum també pot dissuadir les persones de tenir fills només per mantenir la seva

llibertat i estil de vida».19 És veritat que la consciència recta dels esposos, quan han estat molt generosos en la comunicació de la vida, pot orientar-los a la decisió de limitar el nombre de fills per motius prou seriosos, però també, «per amor a aquesta dignitat de la consciència, l'Església rebutja amb totes les seves forces les intervencions coercitives de l'Estat a favor de l'anticoncepció, l'esterilització i fins i tot l'avortament».20 Aquestes mesures són inacceptables fins i tot en llocs amb alta taxa de natalitat, però crida l'atenció que els polítics les encoratgin també en alguns països que pateixen el drama d'una taxa de natalitat molt baixa. Com van indicar els Bisbes de Corea, això és «actuar d'una manera contradictòria i descuidant el propi deure».21

43. L'afebliment de la fe i de la pràctica religiosa en algunes societats afecta les famílies i les deixa més soles amb les seves dificultats. Els Pares van afirmar que «una de les majors pobreses de la cultura actual és la solitud, fruit de l'absència de Déu en la vida de les persones i de la fragilitat de les relacions. Així mateix, hi ha una sensació general d'impotència davant de la realitat socioeconòmica que sovint acaba per aixafar les famílies [...]. Sovint, les famílies se senten abandonades pel desinterès i la poca atenció de les institucions. Les conseqüències negatives des del punt de vista de l'organització social són evidents: de la crisi demogràfica a les dificultats educatives, de la fatiga a l'hora d'acollir la vida naixent a sentir la presència de la gent gran com un pes, fins a la difusió d'un malestar afectiu que de vegades arriba a la violència. L'Estat té la responsabilitat de crear les condicions legislatives i laborals per garantir el futur dels joves i ajudar-los a realitzar el seu projecte de formar una família».22

44. La manca d'un habitatge digne o adequat sol dur a postergar la formalització d'una relació. Cal recordar que «la família té dret a un habitatge decent, apte per a la vida familiar i proporcionat al nombre dels seus membres, en un ambient físicament sa, que ofereixi els serveis bàsics per a la vida de la família i de la comunitat».23 Una família i una llar són dues coses que es reclamen mútuament. Aquest exemple mostra que hem d'insistir en els drets de la família, i no sols en els drets individuals. La família és un bé del qual la societat no pot prescindir, però necessita ser protegida.24 La defensa d'aquests drets és «una crida profètica a favor de la institució familiar que ha de ser respectada i defensada contra tota agressió»,25 sobretot en el context actual on sol ocupar poc espai en els projectes polítics. Les famílies tenen, entre altres drets, el de «poder comptar amb una adequada política familiar per part de les autoritats públiques en el terreny jurídic, econòmic, social i fiscal».26 A vegades són dramàtiques les

angoixes de les famílies quan, davant de la malaltia d'un ésser estimat, no tenen accés a serveis adequats de salut, o quan es perllonga el temps sense accedir a una ocupació digna. «Les coercions econòmiques exclouen l'accés de la família a l'educació, la vida cultural i la vida social activa. L'actual sistema econòmic produeix diverses formes d'exclusió social. Les famílies pateixen en particular els problemes relatius a la feina. Les possibilitats per als joves són poques i l'oferta de treball és molt selectiva i precària. Les jornades de treball són llargues i, sovint, agreujades per llargs temps de desplaçament. Això no ajuda els membres de la família a trobar-se entre ells i amb els fills, per tal d'alimentar quotidianament les seves relacions».²⁷

45. «Són molts els infants que neixen fora del matrimoni, especialment en alguns països, i molts els que després creixen amb un sol dels pares o en un context familiar ampliat o reconstituït. [...] D'altra banda, l'explotació sexual de la infància constitueix una de les realitats més escandaloses i perverses de la societat actual. Així mateix, en les societats colpejades per la violència a causa de la guerra, del terrorisme o de la presència del crim organitzat, es donen situacions familiars deteriorades i, sobretot en les grans metròpolis i en les seves perifèries, creix l'anomenat fenomen dels nens del carrer».²⁸ L'abús sexual dels infants esdevé encara més escandalós quan passa en els llocs on han de ser protegits, particularment en les famílies i en les escoles i en les comunitats i institucions cristianes.²⁹

46. Les migracions «representen un altre signe dels temps que cal afrontar i comprendre amb tota la càrrega de conseqüències sobre la vida familiar».³⁰ El darrer Sínode ha donat una gran importància a aquesta problemàtica, en expressar que «toca, amb modalitats diferents, poblacions enteres, en diverses parts del món. L'Església ha exercit en aquest camp un paper de primer pla. La necessitat de mantenir i de desplegar aquest testimoni evangèlic (cf. *Mt* 25,35) apareix avui més que mai urgent. [...] La mobilitat humana, que correspon al natural moviment històric dels pobles, pot revelar-se una autèntica riquesa tant per a la família que emigra com per al país que l'acull. Una altra cosa és l'emigració forçada de les famílies, fruit de situacions de guerra, de persecució, de pobresa, d'injustícia, marcada per les peripècies d'un viatge que posa sovint en perill la vida, traumatitza les persones i desestabilitza les famílies. L'acompanyament dels emigrants exigeix una pastoral específica adreçada a les famílies que emigren, però també als membres dels nuclis familiars que s'han quedat en els llocs d'origen. Això ha de ser aplicat respectant les cultures, la formació religiosa i humana de la qual provenen, la riquesa espiritual dels seus ritus i tradicions, també mitjançant una cura pastoral específica. [...] Les

migracions apareixen particularment dramàtiques i devastadores per a les famílies i per als individus quan tenen lloc fora de la legalitat i són sostingudes per circuits internacionals de tràfic dels éssers humans. El mateix pot dir-se quan afecten dones o infants no acompanyats, constrets a estades prolongades en els llocs de pas, en els camps de refugiats, on és impossible dur a terme un procés d'integració. La pobresa extrema i altres situacions de disgregació porten a vegades les famílies fins i tot a vendre els propis fills per a la prostitució o per al tràfic d'òrgan ».31 «Les persecucions dels cristians, així com les de les minories ètniques i religioses, en moltes parts del món, especialment a l'Orient Mitjà, són una gran prova: no solament per l'Església, sinó també per a tota la comunitat internacional. Tot esforç ha de ser recolzat per facilitar la permanència de les famílies i de les comunitats cristianes en els seus països d'origen».32

47. Els Pares també van dedicar especial atenció a «les famílies de les persones amb discapacitats, en què l'handicap, que irromp en la vida, genera un repte, profund i inesperat, i trastorna els equilibris, els desigs, les expectatives. [...] Mereixen gran admiració les famílies que accepten amb amor la difícil prova d'un fill discapacitat. Donen a l'Església i a la societat un testimoni precios de fidelitat al do de la vida. La família podrà descobrir, junt amb la comunitat cristiana, nous gestos i llenguatges, formes de comprensió i d'identitat, en el camí d'acolliment i cura del misteri de la fragilitat. Les persones amb discapacitat constitueixen per a la família un do i una oportunitat per créixer en l'amor, en el recíproc ajut i en la unitat. [...] La família que accepta amb la mirada de la fe la presència de persones amb discapacitat podrà reconèixer i garantir la qualitat i el valor de tota vida, amb les seves necessitats, els seus drets i les seves oportunitats. Demanarà serveis i atencions, i promourà companyia i afecte, en cada fase de la vida».33 Vull subratllar que l'atenció dedicada tant als emigrants com a les persones amb discapacitats és un signe de l'Esperit. Perquè ambdues situacions són paradigmàtiques: posen especialment en joc com es viu avui la lògica de l'acollida misericordiosa i de la integració dels més fràgils.

48. «La majoria de les famílies respecta els ancians, els envolta d'afecte i els considera una benedicció. Una especial estima tenen les associacions i els moviments familiars que actuen a favor dels ancians, sota l'aspecte espiritual i social [...] En les societats altament industrialitzades, on el seu nombre tendeix a augmentar mentre decreix la natalitat, els ancians corren el risc de ser percebuts com un pes. D'altra part, les cures que aquests demanen posen sovint a dura prova els seus estimats».34 «La valoració de la fase conclusiva de la vida és avui molt més necessària com més s'intenta eliminar de totes maneres el moment de la mort. La fragilitat i dependència de l'ancià a vegades són

explotades perversament per un mer avantatge econòmic. Nombroses famílies ens ensenyen que és possible afrontar les últimes etapes de la vida valorant el sentit del compliment i de la integració de tota l'existència en el misteri pasqual. Un gran nombre d'ancians és acollit en estructures eclesials on poden viure en un ambient serè i familiar en el pla material i espiritual. L'eutanàsia i el suïcidi assistit són greus amenaces per a les famílies arreu del món. La seva pràctica és legal en molts Estats. L'Església, mentre contraresta fermament aquestes praxis, sent el deure d'ajudar les famílies que tenen cura dels seus membres ancians i malalts».35

49. Vull destacar la situació de les famílies sumides en la misèria, castigades de tantes maneres, on els límits de la vida es viuen de forma punyent. Si tots tenen dificultats, en una llar molt pobra es tornen més dures.36 Per exemple, si una dona ha de criar sola el seu fill, per una separació o per altres causes, i ha de treballar sense la possibilitat de deixar-lo amb una altra persona, l'infant creix en un abandonament que l'exposa a tota mena de riscos, i la seva maduració personal queda compromesa. En les difícils situacions que viuen les persones més necessitades, l'Església ha de tenir una especial cura per comprendre, consolar, integrar, evitant imposar-los una sèrie de normes com si fossin una roca, amb la qual cosa s'aconsegueix l'efecte de fer que se sentin jutjades i abandonades precisament per aquesta Mare que és cridada a apropar-los la misericòrdia de Déu. D'aquesta manera, en lloc d'oferir la força guaridora de la gràcia i la llum de l'Evangeli, alguns volen «adoctrinar» l'Evangeli, tot convertir-lo en «pedres mortes per llançar-les contra els altres».37

Alguns desafiaments

50. Les respostes rebudes a les dues consultes, fetes durant el camí sinodal, van esmentar les més diverses situacions que plantegen nous desafiaments. A més dels ja indicats, molts s'han referit a la funció educativa, que es veu dificultada, entre altres causes, perquè els pares arriben a casa cansats i sense ganes de conversar, en moltes famílies ja ni tan sols existeix l'hàbit de menjar junts, i creix una gran varietat d'ofertes de distracció a més de l'addicció a la televisió. Això dificulta la transmissió de la fe de pares a fills. Altres van indicar que les famílies solen estar malaltes per una enorme ansietat. Sembla haver-hi més preocupació per prevenir problemes futurs que per

compartir el present. Això, que és una qüestió cultural, s'agreuja a causa d'un futur professional incert, a la inseguretats econòmica, o al temor pel futur dels fills.

51. També es va esmentar la drogodependència com una de les plagues de la nostra època, que fa patir moltes famílies, i no poques vegades acaba destruint-les. Una cosa semblant passa amb l'alcoholisme, el joc i altres addiccions. La família podria ser el lloc de la prevenció i de la contenció, però la societat i la política no acaben d'adonar-se que una família en risc «perd la capacitat de reacció per ajudar els seus membres [...]». Notem les greus conseqüències d'aquesta ruptura en famílies destrossades, fills desarrelats, ancians abandonats, infants orfes de pares vius, adolescents i joves desorientats i sense regles».38 Com van indicar els Bisbes de Mèxic, hi ha tristes situacions de violència familiar que són brou de cultiu per a noves formes d'agressivitat social, perquè «les relacions familiars també expliquen la predisposició a una personalitat violenta. Les famílies que influeixen en aquest sentit són les que tenen una comunicació deficient; en què predominen actituds defensives i els seus membres no es recolzen entre ells; en què no hi ha activitats familiars que propiciïn la participació; en què les relacions dels pares solen ser conflictives i violentes, i en què les relacions paternofiliars es caracteritzen per actituds hostils. La violència intrafamiliar és escola de ressentiment i d'odi en les relacions humanes bàsiques».39

52. Ningú no pot pensar que afeblir la família com a societat natural fundada en el matrimoni és una cosa que afavoreix la societat. Passa al contrari: perjudica la maduració de les persones, el cultiu dels valors comunitaris i el desenvolupament ètic de les ciutats i dels pobles. Ja no s'adverteix amb claredat que només la unió exclusiva i indissoluble entre un home i una dona compleix una funció social plena, perquè és un compromís estable i fa possible la fecunditat. Hem de reconèixer la gran varietat de situacions familiars que poden oferir una certa estabilitat, però les unions de fet o entre persones del mateix sexe, per exemple, no poden equiparar sense més ni més al matrimoni. Cap unió precària o tancada a la comunicació de la vida no ens assegura el futur de la societat. ¿Però qui s'ocupa avui d'enfortir els matrimonis, d'ajudar-los a superar els riscos que els amenacen, d'acompanyar-los en el seu rol educatiu, d'estimular l'estabilitat de la unió conjugal?

53. «En algunes societats encara està en vigor la pràctica de la poligàmia; en altres contextos roman la pràctica dels matrimonis combinats. [...] En nombrosos

contextos, i no sols occidentals, s'està àmpliament difonent la praxi de la convivència que precedeix al matrimoni, així com convivències no orientades a assumir la forma d'un vincle institucional».40 En diversos països, la legislació facilita l'avanç d'una multiplicitat d'alternatives, de manera que un matrimoni amb notes d'exclusivitat, indissolubilitat i obertura a la vida acaba apareixent com una oferta antiquada entre moltes altres. Avança en molts països una deconstrucció jurídica de la família que tendeix a adoptar formes basades gairebé exclusivament en el paradigma de l'autonomia de la voluntat. Si bé és legítim i just que es rebutgin velles formes de família «tradicional», caracteritzades per l'autoritarisme i fins i tot per la violència, això no hauria de portar al menyspreu del matrimoni sinó al redescobriment del seu veritable sentit i a la seva renovació. La força de la família «rau essencialment en la seva capacitat d'estimar i d'ensenyar a estimar. Per molt ferida que pugui estar una família, pot créixer gràcies a l'amor».41

54. En aquesta breu mirada a la realitat, desitjo ressaltar que, encara que hi ha hagut notables millores en el reconeixement dels drets de la dona i en la seva participació en l'espai públic, encara hi ha molt a avançar en alguns països. No s'acaben d'eradicar costums inacceptables. Destaco la vergonyosa violència que de vegades s'exerceix sobre les dones, el maltractament familiar i diferents formes d'esclavitud que no constitueixen una mostra de força masculina sinó una covarda degradació. La violència verbal, física i sexual que s'exerceix contra les dones en alguns matrimonis contradiu la naturalesa mateixa de la unió conjugal. Penso en la greu mutilació genital de la dona en algunes cultures, però també en la desigualtat de l'accés a llocs de treball dignes i als llocs on es prenen les decisions. La història porta les empremtes dels excessos de les cultures patriarcals, on la dona era considerada de segona classe, però recordem també el lloguer d'úters o «la instrumentalització i mercantilització del cos femení en l'actual cultura mediàtica».42 N'hi ha que consideren que molts problemes actuals han ocorregut a partir de l'emancipació de la dona. Però aquest argument no és vàlid, «és una falsedat, no és veritat. És una forma de masclisme».43 La idèntica dignitat entre l'home i la dona ens mou a alegrar-nos que se superin velles formes de discriminació, i que en el si de les famílies es desenvolupi un exercici de reciprocitat. Si sorgeixen formes de feminisme que no puguem considerar adequades, igualment admirem una obra de l'Esperit en el reconeixement més clar de la dignitat de la dona i dels seus drets.

55. L'home «revesteix un paper igualment decisiu en la vida de la família, amb particular referència a la protecció i al sosteniment de l'esposa i dels fills. [...] Molts homes són conscients de la importància del propi paper en la família i el viuen amb les qualitats peculiars de l'índole masculina. L'absència del pare marca greument la vida familiar, l'educació dels fills i la seva inserció en la societat. La seva absència pot ser física, afectiva, cognitiva i espiritual. Aquesta carència priva els fills d'un model adequat del comportament patern».44

56. Un altre desafiament sorgeix de diverses formes d'una ideologia, genèricament anomenada *gender*, que «nega la diferència i la reciprocitat natural d'home i dona. Aquesta preveu una societat sense diferències de sexe, i buida la base antropològica de la família. Aquesta ideologia porta a projectes educatius i orientacions legislatives que promouen una identitat personal i una intimitat afectiva radicalment desvinculada de la diversitat biològica entre home i dona. La identitat humana queda confinada a una opció individualista, fins i tot mutable en el temps».45 És inquietant que algunes ideologies d'aquest tipus, que pretenen respondre a certes aspiracions a vegades comprensibles, procurin imposar-se com un pensament únic que determini fins i tot l'educació dels infants. Cal no ignorar que «el sexe biològic (*sex*) i el paper sociocultural del sexe (*gender*), es poden distingir però no separar».46 D'altra banda, «la revolució biotecnològica en el camp de la procreació humana ha introduït la possibilitat de manipular l'acte generatiu, convertint-lo en independent de la relació sexual entre home i dona. D'aquesta manera, la vida humana, així com la paternitat i la maternitat, han esdevingut realitats componibles i descomponibles, subjectes principalment als desitjos dels individus o de les parelles».47 Una cosa és comprendre la fragilitat humana o la complexitat de la vida, i una altra cosa és acceptar ideologies que pretenen partir en dos els aspectes inseparables de la realitat. No caiguem en el pecat de pretendre substituir el Creador. Som criatures, no som omnipotents. El creat ens precedeix i ha de ser rebut com a do. Alhora, som cridats a custodiar la nostra humanitat, i això vol dir abans de res acceptar-la i respectar-la com ha estat creada.

57. Dono gràcies a Déu perquè moltes famílies, que estan lluny de considerar-se perfectes, viuen en l'amor, realitzen la seva vocació i continuen endavant, encara que caiguin moltes vegades al llarg del camí. A partir de les reflexions sinodals no queda un estereotip de la família ideal, sinó un interpel·lant mosaic format per moltes realitats diferents, plenes de goigs, drames i somnis. Les realitats que ens preocupen són

desafiaments. No caiguem en el parany de desgastar-nos en lamentacions autodefensives, en lloc de despertar una creativitat missionera. En totes les situacions, «l'Església sent la necessitat de dir una paraula de veritat i d'esperança. [...] Els grans valors del matrimoni i de la família cristiana corresponen a la recerca que impregna l'existència humana».48 Si constatem moltes dificultats, elles són –com van dir els bisbes de Colòmbia– una crida a «alliberar en nosaltres les energies de l'esperança traduint-les en somnis profètics, accions transformadores i imaginació de la caritat».49

Capítol tercer

LA MIRADA POSADA EN JESÚS:

VOCACIÓ DE LA FAMÍLIA

58. Davant les famílies, i enmig d'elles, ha de tornar a ressonar sempre el primer anunci, que és «el més bell, el més gran, el més atractiu i al mateix temps el més necessari»,⁵⁰ i «ha d'ocupar el centre de l'activitat evangelitzadora».⁵¹ És l'anunci d'inici, «aquell que sempre cal tornar a escoltar de diverses maneres i aquell que sempre cal tornar a anunciar d'una manera o d'una altra».⁵² Perquè «no hi ha més sòlid, més profund, més segur, més dens i més savi que aquest anunci» i «tota formació cristiana és abans de res l'aprofundiment del kerigma».⁵³

59. El nostre ensenyament sobre el matrimoni i la família no pot deixar d'inspirar-se i de transfigurar-se a la llum d'aquest anunci d'amor i de tendresa, per no esdevenir una simple defensa d'una doctrina freda i sense vida. Perquè tampoc el misteri de la família cristiana no es pot entendre plenament si no és a la llum de l'infinít amor del Pare, que es va manifestar en Crist, que es va lliurar fins a la fi i viu entre nosaltres. Per això, vull contemplar Crist viu que és present en tantes històries d'amor, i invocar el foc de l'Esperit sobre totes les famílies del món.

60. Dins d'aquest marc, aquest breu capítol recull una síntesi de l'ensenyament de l'Església sobre el matrimoni i la família. També aquí citaré diverses aportacions presentades pels Pares sinodals en les seves consideracions sobre la llum que ens ofereix la fe. Ells van partir de la mirada de Jesús i van indicar que ell «va mirar les dones i els homes amb els quals es va trobar amb amor i tendresa, acompanyant els seus passos amb veritat, paciència i misericòrdia, en anunciar-los les exigències del Regne de Déu».⁵⁴ Així també, el Senyor ens acompanya avui en el nostre interès per viure i transmetre l'Evangeli de la família.

Jesús recupera i porta a la plenitud el projecte diví

61. Davant dels que prohibien el matrimoni, el Nou Testament ensenya que «tot el que Déu ha creat és bo; no s'ha de rebutjar res» (*ITm* 4,4). El matrimoni és un «do» del Senyor (cf. *ICo* 7,7). Alhora, a causa d'aquesta valoració positiva, es posa un fort èmfasi a tenir cura aquest do diví: «Que tothom honori el matrimoni, i guardi immaculada la vida conjugal» (*He* 13,4). Aquest regal de Déu inclou la sexualitat: «No us refuseu l'un a l'altre» (*ICo* 7,5).

62. Els Pares sinodals han recordat que Jesús «referint-se al disseny primigeni sobre l'home i la dona, reafirma la unió indissoluble entre ells, si bé dient que "per la duresa del vostre cor us va permetre Moisès repudiar les vostres dones; però, al principi, no era així" (*Mt* 19,8). La indissolubilitat del matrimoni –"el que Déu ha unit, que l'home no ho separi" (*Mt* 19,6)– no s'ha d'entendre primordialment com un "jou" imposat als homes sinó com un "regal" fet a les persones unides en matrimoni. [...] La condescendència divina acompanya sempre el camí humà, guareix i transforma amb la seva gràcia el cor endurit, orientant-lo cap el seu principi, a través del camí de la creu. Dels Evangelis emergeix clarament l'exemple de Jesús, que [...] va anunciar el missatge referent al significat del matrimoni com la plenitud de la revelació que recupera el projecte originari de Déu (cf. *Mt* 19,3)».55

63. «Jesús, que va reconciliar amb ell totes les coses, ha portat de nou el matrimoni i la família a la seva forma original (cf. *Mc* 10,1-12). La família i el matrimoni han estat redimits per Crist (cf. *Ef* 5,21-32), restaurats a imatge de la Santíssima Trinitat, misteri del qual brota tot amor veritable. L'aliança sponsal, inaugurada en la creació i revelada en la història de la salvació, rep la plena revelació del seu significat en Crist i en la seva Església. De Crist, mitjançant l'Església, el matrimoni i la família reben la gràcia necessària per a testimoniar l'amor de Déu i viure la vida de comunió. L'Evangelí de la família travessa la història del món, des de la creació de l'home a imatge i semblança de Déu (cf. *Gn* 1,26-27) fins a l'acompliment del misteri de l'Aliança en Crist a la fi dels temps amb les noces l'Anyell (cf. *Ap* 19,9)».56

64. «L'exemple de Jesús és paradigmàtic per a l'Església. [...] Ell va inaugurar la seva vida pública amb el signe de Canà, acomplert en un banquet de noces (cf. *Jn* 2,1-11). [...] Va compartir moments quotidians d'amistat amb la família de Llätzer i les seves germanes (cf. *Lc* 10,38). I amb la família de Pere (cf.

Mt 8,14). Va escoltar el plor dels pares pels seus fills, restituint-los a la vida (cf. *Mc 5,41; Lc 7,14-15*) i manifestant així el veritable significat de la misericòrdia, la qual implica el restabliment de l'Aliança (cf. Joan Pau II, *Dives in misericordia*, 4). Això apareix clarament en els encontres amb la dona samaritana (cf. *Jn 4,1-30*) i amb l'adúltera (*Jn 8,1-11*), en els quals la percepció del pecat es desvetlla davant l'amor gratuït de Jesús».57

65. L'encarnació del Verb en una família humana, a Natzaret, commou amb la seva novetat la història del món. Necessitem submergir-nos en el misteri del naixement de Jesús, en el si de Maria a l'anunci de l'àngel, quan va germinar la Paraula en el seu si; també en el si de Josep, que va donar el nom a Jesús i es va fer càrrec de Maria; en la festa dels pastors al costat del pessebre, en l'adoració dels Mags; en la fugida a Egipte, en què Jesús participa en el dolor del seu poble exiliat, perseguit i humiliat; en la religiosa espera de Zacaries i en l'alegria que acompanya el naixement de Joan Baptista, en la promesa complerta per Simeó i Anna al temple, en l'admiració dels doctors de la llei escoltant la saviesa de Jesús adolescent. I després, penetrar en els trenta llargs anys en els quals Jesús es guanyava el pa treballant amb les seves mans, mussitant la pregària i la tradició creient del seu poble i educant-se en la fe dels seus pares, fins a fer-la fructificar en el misteri del Regne. Aquest és el misteri del Nadal i el secret de Natzaret, ple de perfum familiar! És el misteri que tant va fascinar Francesc d'Assís, Teresa de l'Infant Jesús i Carles de Foucauld, del qual beuen també les famílies cristianes per renovar la seva esperança i la seva alegria.

66. «L'aliança d'amor i de fidelitat, de la qual viu la Sagrada Família de Natzaret, il·lumina el principi que dóna forma a cada família, i la fa capaç d'afrontar millor les vicissituds de la vida i de la història. Sobre aquest fonament, cada família, malgrat la seva feblesa, pot esdevenir una llum en el buit del món. “Aquí aprenem la manera de viure en família. Que Natzaret ens ensenyi què és la família, què és la comunió d'amor, què és la seva bellesa, nítida i greu, quines són les seves propietats sagrades i inviolables; que ens faci veure com és dolç i insubstituïble l'educació en família, ens ensenyi la seva funció natural en l'ordre social” (Pau VI, *Discurs a Natzaret*, 5 gener 1964)».58

La família en els documents de l'Església

67. El Concili Ecumènic Vaticà II, en la Constitució pastoral *Gaudium et spes*, es va ocupar de «la promoció de la dignitat del matrimoni i la família» (cf. 47-52). «Va definir el matrimoni com a comunitat de vida i d'amor (cf. 48), posant l'amor al centre de la família [...]. El "veritable amor entre marit i muller" (49) implica el lliurament mutu, inclou i integra la dimensió sexual i l'afectivitat, conformement al disegni diví (cf. 48-49). A més, subratlla l'arrelament en Crist dels esposos: Crist Senyor "surt a l'encontre dels esposos cristians en el sagrament del matrimoni" (48), i roman amb ells. En l'encarnació, ell assumeix l'amor humà, el purifica, el porta a plenitud, i dóna als esposos, amb el seu Esperit, la capacitat de viure-ho, impregnant tota la seva vida de fe, esperança i caritat. D'aquesta manera, els esposos són consagrats i, mitjançant una gràcia pròpia, edifiquen el Cos de Crist i constitueixen una església domèstica (cf. *Lumen gentium*, 11), de manera que l'Església, per comprendre plenament el seu misteri, mira la família cristiana, que ho manifesta de manera genuï».59

68. Després, «el beat Pau VI, seguint el Concili Vaticà II, va aprofundir la doctrina sobre el matrimoni i sobre la família. En particular, amb l'Encíclica *Humanae Vitae*, va posar a llum el lligam intrínsec entre amor conjugal i generació de la vida: "L'amor dels esposos els exigeix una consciència de la missió de paternitat responsable. Com que avui, amb tot el dret, s'hi insisteix tant, cal entendre-la bé. [...] L'exercici de la paternitat responsable implica, doncs, que els esposos reconeguin plenament els propis deures envers Déu, envers ells mateixos, envers la família i envers la societat en una justa jerarquia de valors" (n. 10). En l'Exhortació Apostòlica *Evangelii Nuntiandi*, Pau VI evidencià la relació entre la família i l'Església».60

69. «Sant Joan Pau II va dedicar especial atenció a la família mitjançant les seves catequesis sobre l'amor humà, la Carta a les famílies *Gratissimam sane* i sobretot amb l'Exhortació apostòlica *Familiaris consortio*. En aquests documents, el Pontífex va definir la família "camí de l'Església"; va oferir una visió de conjunt sobre la vocació a l'amor de l'home i la dona; proposar les línies fonamentals per a la pastoral de la família i per la presència de la família en la societat. En particular, tractant de la caritat conjugal (cf. *Familiaris consortio*, 13), va descriure la manera com els cònjuges, en el seu mutu amor, reben el do de l'Esperit de Crist i viuen la seva crida a la santedat».61

70. «Benet XVI, en l'encíclica *Deus caritas est*, va reprendre el tema de la veritat de l'amor entre home i dona, que s'il·lumina plenament només a la llum de l'amor de

Crist crucificat (cf. n. 2). Ell recalca que "el matrimoni basat en un amor exclusiu i definitiu esdevé la icona de la relació de Déu amb el seu poble i, viceversa, la manera d'estimar de Déu esdevé la mesura de l'amor humà" (11). A més, en l'encíclica *Caritas in veritate*, posa en relleu la importància de l'amor com a principi de vida en la societat (cf. n. 44), lloc en el qual s'aprèn l'experiència del bé comú».62

El sagrament del matrimoni

71. «L'Escltura i la Tradició ens obren l'accés a un coneixement de la Trinitat que es revela amb trets familiars. La família és imatge de Déu que [...] és comunió de persones. En el baptisme, la veu del Pare designa Jesús com el seu Fill estimat, i en aquest amor ens és donat de reconèixer l'Esperit Sant (cf. *Mc* 1,10-11). Jesús, que ho ha reconciliat tot en si mateix i ha redimit l'home del pecat, no sols ha reportat el matrimoni i la família a la seva forma original, sinó que també ha elevat el matrimoni a signe sacramental del seu amor per a l'Església (cf. *Mt* 19,1-12; *Mc* 10,1-12; *Ef* 5,21-32). En la família humana, aplegada per Crist, està restituïda la "imatge i semblança" de la Santíssima Trinitat (cf. *Gn* 1,26), misteri del qual brolla tot veritable amor. De Crist, a través de l'Església, el matrimoni i la família reben la gràcia de l'Esperit Sant, per testimoniar l'Evangelí de l'amor de Déu».63

72. El sagrament del matrimoni no és una convenció social, un ritu buit o el mer signe extern d'un compromís. El sagrament és un do per a la santificació i la salvació dels esposos, perquè «la seva recíproca pertinença és representació real, mitjançant el signe sacramental, de la mateixa relació de Crist amb l'Església. Els esposos són per tant el record permanent per a l'Església del que va esdevenir en la creu; són l'un per a l'altre i per als fills, testimonis de la salvació, de la qual el sagrament els fa partícips».64 El matrimoni és una vocació, en tant que és una resposta a la crida específica a viure l'amor conjugal com a signe imperfecte de l'amor entre Crist i l'Església. Per tant, la decisió de casar-se i de crear una família ha de ser fruit d'un discerniment vocacional.

73. «El do recíproc constitutiu del matrimoni sacramental arrela en la gràcia del baptisme, que estableix l'aliança fonamental de tota persona amb Crist en l'Església. En l'acollida mútua, i amb la gràcia de Crist, els nuvis es prometen lliurament total, fidelitat i obertura a la vida, i a més reconeixen com a elements constitutius del matrimoni els

dons que Déu els ofereix, prenent de debò el seu mutu compromís, en el seu nom i davant l'Església. Ara bé, la fe permet assumir els béns del matrimoni com uns compromisos que es poden sostenir millor mitjançant l'ajuda de la gràcia del sagrament. [...] Per tant, la mirada de l'Església es dirigeix als esposos com a cor de tota la família, que al seu torn dirigeix la seva mirada cap a Jesús».65 El sagrament no és una «cosa» o un «força», perquè en realitat Crist mateix «mitjançant el sagrament del matrimoni, surt a l'encontre dels esposos cristians. Roman amb ells, els dona la força de continuar prenent la seva creu, d'aixecar-se després de les seves caigudes, de perdonar-se mútuament, de portar els uns les càrregues dels altres».66 El matrimoni cristià és un signe que no sols indica com Crist va estimar la seva Església en l'Aliança segellada a la creu, sinó que fa present aquest amor en la comunió dels esposos. En unir-se ells en una sola carn, representen les esposalles del Fill de Déu amb la naturalesa humana. Per això «en les alegries del seu amor i de la seva vida familiar els dona, ja aquí, una gust anticipat del banquet de les noces de l'Anyell».67 Encara que «l'analogia entre la parella marit-muller i Crist-Església» és una «analogia imperfecta»,68 convida a invocar el Senyor perquè vessi el seu propi amor en els límits de les relacions conjugals.

74. La unió sexual, viscuda de manera humana i santificada pel sagrament, és al seu torn camí de creixement en la vida de la gràcia per als esposos. És el «misteri nupcial».69 El valor de la unió dels cossos està expressat en les paraules del consentiment, on es van acceptar i es van lliurar l'un a l'altre per compartir tota la vida. Aquestes paraules atorguen un significat a la sexualitat i l'alliberen de qualsevol ambigüitat. Però, en realitat, tota la vida en comú dels esposos, tota la xarxa de relacions que teixiran entre ells, amb els seus fills i amb el món, estarà impregnada i enfortida per la gràcia del sagrament que brolla del misteri de l'Encarnació i de la Pasqua, on Déu va expressar tot el seu amor per la humanitat i s'hi va unir íntimament. Mai no estaran sols amb les pròpies forces per fer front als canvis que es presentin. Ells són cridats a respondre al do de Déu amb el seu compromís, la seva creativitat, la seva resistència i la seva lluita quotidiana, però sempre podran invocar l'Esperit Sant que ha consagrat la seva unió, perquè la gràcia rebuda es manifesti novament en cada nova situació.

75. Segons la tradició llatina de l'Església, en el sagrament del matrimoni els ministres són l'home i la dona que es casen,70 els quals, en manifestar el seu consentiment i expressar-lo en el recíproc do corporal, reben un gran do. El seu consentiment i la unió dels seus cossos són els instruments de l'acció divina que els fa

una sola carn. En el baptisme va quedar consagrada la seva capacitat d'unir-se en matrimoni com a ministres del Senyor per respondre a la crida de Déu. Per això, quan dos cònjuges no cristians es bategen, no cal que renovin la promesa matrimonial, i és suficient que no la rebutgin, ja que pel baptisme que reben aquesta unió esdevé per això mateix sacramental. El Dret canònic també reconeix la validesa d'alguns matrimonis que se celebren sense un ministre ordenat.⁷¹ En efecte, l'ordre natural ha estat assumit per la redempció de Jesucrist, de tal manera que, «entre batejats, no pot haver contracte matrimonial vàlid que no sigui per això mateix sagrament».⁷² L'Església pot exigir la publicitat de l'acte, la presència de testimonis i altres condicions que han anat variant al llarg de la història, però això no treu als dos que es casen el seu caràcter de ministres del sagrament ni afebleix la centralitat del consentiment de l'home i la dona, que és el que de per si estableix el vincle sacramental. De totes maneres, cal reflexionar més sobre l'acció divina en el ritu nupcial, que apareix molt destacada en les Esglésies orientals, en ressaltar la importància de la benedícció sobre els contraents com a signe del do de l'Esperit.

Llavors del Verb i situacions imperfectes

76. «L'Evangelí de la família s'alimenta també aquestes llavors que encara esperen madurar, i ha de fer-se càrrec dels arbres que han perdut vitalitat i necessiten que no se'ls descuidi»,⁷³ de manera que, partint del do de Crist en el sagrament, «siguin conduïts pacientment més enllà fins arribar a un coneixement més ric i a una integració més plena d'aquest misteri en la seva vida».⁷⁴

77. Assumint l'ensenyament bíblic, segons el qual tot va ser creat per Crist i per Crist (cf. *Col* 1,16), els Pares sinodals han recordat que «l'ordre de la redempció il·lumina i completa el de la creació. El matrimoni natural, doncs, es comprèn plenament a la llum del seu acompliment sacramental: només fixant la mirada en Crist es coneix a fons la veritat sobre les relacions humanes: “En realitat, el misteri de l'home només s'aclareix veritablement en el misteri del Verb encarnat. [...] Crist, el nou Adam, revelant el misteri del Pare i del seu amor, manifesta plenament l'home al mateix home i li descobreix la seva vocació altíssima” (*Gaudium et spes*, 22). Resulta particularment oportú comprendre en clau cristocèntrica les propietats naturals del matrimoni, que constitueixen el bé dels cònjuges (*bonum coniugum*)»,⁷⁵ que inclou la

unitat, l'obertura a la vida, la fidelitat i la indissolubilitat, i dins del matrimoni cristià també la ajuda mútua en el camí cap a la més plena amistat amb el Senyor. «El discerniment de la presència dels *semina Verbi* en les altres cultures (cf. *Ad gentes divinitus*, 11) també es pot aplicar a la realitat matrimonial i familiar. Fora del veritable matrimoni natural també hi ha elements positius en les formes matrimonials d'altres tradicions religioses»,⁷⁶ encara que tampoc no falten les ombres. Podem dir que «tota persona que vulgui portar a aquest món una família, que ensenyi als infants a alegrar-se per cada acció que tingui com a propòsit vèncer el mal –una família que mostra que l'Esperit és viu i actiu– trobarà gratitud i estima, a qualsevol poble, religió o regió a la qual pertanyi».⁷⁷

78. «La mirada de Crist, la llum del qual esclareix cada persona (cf. *Jn* 1,9; *Gaudium et spes*, 22) inspira la cura pastoral de l'Església envers els fidels que simplement conviuen o que han contractat matrimoni només civil o són divorciats tornats a casar. En la perspectiva de la pedagogia divina, l'Església s'adreça amb amor als qui participen a la seva vida d'una manera imperfecta: invoca amb ells la gràcia de la conversió, els encoratja a fer el bé, a tenir cura amb amor l'un de l'altre i a posar-se al servei de la comunitat en la qual viuen i treballen. [...] Quan la unió obté una notable estabilitat a través d'un vincle públic –i està connotada d'afecte profund, de responsabilitat envers els fills, de capacitat de superar les proves– pot ser vista com una ocasió d'acompanyar vers el sagrament del matrimoni, allí on això sigui possible».⁷⁸

79. «Davant de situacions difícils i famílies ferides, convé sempre recordar un principi general: “Que sàpiguen els pastors que, per amor de la veritat, estan obligats a discernir bé les situacions” (*Familiaris consortio*, 84). El grau de responsabilitat no és igual en tots els casos, i poden haver-hi factors que limiten la capacitat de decisió. Per això, mentre cal expressar amb claredat la doctrina, s'han d'evitar judicis que no tinguin en compte la complexitat de les diverses situacions, i és necessari estar atents a la manera com les persones viuen i sofreixen a causa de la seva condició».⁷⁹

Transmissió de la vida i educació dels fills

80. El matrimoni és en primer lloc una «íntima comunitat conjugal de vida i amor»,⁸⁰ que constitueix un bé per als mateixos esposos,⁸¹ i la sexualitat «està ordenada a l'amor conjugal de l'home i de la dona».⁸² Per això, també «els esposos als quals Déu no ha concedit tenir fills poden portar una vida conjugal plena de sentit, humanament i cristianament».⁸³ Tanmateix, aquesta unió està ordenada a la generació «pel seu propi caràcter natural».⁸⁴ L'infant que arriba «no ve de fora a afegir-se a l'amor mutu dels esposos; brolla del cor mateix d'aquest do recíproc, del qual és fruit i compliment».⁸⁵ No apareix com el final d'un procés, sinó que està present des de l'inici de l'amor com una característica essencial que no pot ser negada sense mutilar al mateix amor. Des del començament, l'amor rebutja tot impuls de tancar-se en si mateix, i s'obre a una fecunditat que el perllonga més enllà de la seva pròpia existència. Llavors, cap acte genital dels esposos no pot negar aquest significat,⁸⁶ tot i que per diverses raons no sempre pugui de fet engendrar una nova vida.

81. El fill reclama néixer d'aquest amor, i no de qualsevol manera, ja que ell «no és un dret sinó un do»,⁸⁷ que és «el fruit de l'acte específic de l'amor conjugal dels seus pares».⁸⁸ Perquè «segons l'ordre de la creació l'amor conjugal entre un home i una dona i la transmissió de la vida estan ordenats l'un a l'altra (cf. *Gn* 1,27-28). D'aquesta manera el Creador ha fet partícips l'home i la dona de l'obra de la seva creació i alhora els ha fets instruments del seu amor, tot confiant a la seva responsabilitat el futur de la humanitat a través de la transmissió de la vida humana».⁸⁹

82. Els Pares sinodals han esmentat que «no és difícil constatar que s'està difonent una mentalitat que redueix la generació de la vida a una variable dels projectes individuals o dels cònjuges».⁹⁰ L'ensenyament de l'Església «ajuda a viure de manera harmoniosa i conscient la comunió entre els cònjuges, en totes les seves dimensions, al costat de la responsabilitat generativa. Cal redescobrir el missatge de l'Encíclica *Humanae vitae* de Pau VI, que posa l'accent en la necessitat de respectar la dignitat de la persona en la valoració moral dels mètodes de regulació de la natalitat. [...] L'opció de l'adopció i de l'acollida expressa una fecunditat particular de l'experiència conjugal».⁹¹ Amb particular gratitud, l'Església «sosté les famílies que acullen, eduquen i envolten amb el seu afecte els fills diversament hàbils».⁹²

83. En aquest context, no puc deixar de dir que, si la família és el santuari de la vida, el lloc on la vida és engendrada i acurada, constitueix una contradicció punyent que esdevingui el lloc on la vida és negada i destrossada . És tan gran el valor d'una vida humana, i és tan inalienable el dret a la vida de l'infant innocent que creix al si de la seva mare, que de cap manera no es pot plantejar com un dret sobre el propi cos la possibilitat de prendre decisions pel que fa a aquesta vida, que és un fi en si mateixa i que mai no pot ser un objecte de domini d'un altre ésser humà. La família protegeix la vida en totes les seves etapes i també en el seu ocàs. Per això, «als qui treballen en les estructures sanitàries se'ls recorda l'obligació moral de l'objecció de consciència. De la mateixa manera, l'Església no sols sent la urgència d'afirmar el dret a la mort natural, evitant l'acarnissament terapèutic i l'eutanàsia», sinó que també «rebutja amb fermesa la pena de mort».93

84. Els Pares van voler subratllar també que «un dels reptes fonamentals davant dels quals es troben les famílies d'avui és segurament el desafiament educatiu, encara més ardu i complex a causa de la realitat cultural actual i de la gran influència dels mitjans de comunicació».94 «L'Església exerceix un paper precíós de suport a les famílies, partint de la iniciació cristiana, a través de comunitats acollidores».95 Però em sembla molt important recordar que l'educació integral dels fills és «obligació gravíssima», alhora que «dret primari» dels pares.96 No és solament una càrrega o un pes, sinó també un dret essencial i insubstituïble que són cridats a defensar i que ningú no hauria de pretendre llevar-los. L'Estat ofereix un servei educatiu de manera subsidiària, acompanyant la funció indelegable dels pares, que tenen dret a poder triar amb llibertat el tipus d'educació –accessible i de qualitat– que vulguin donar als seus fills segons les seves conviccions. L'escola no substitueix els pares sinó que els complementa. Aquest és un principi bàsic: «Qualsevol altre col·laborador en el procés educatiu ha d'actuar en nom dels pares, amb el seu consens i, en certa mesura, fins i tot per encàrrec seu».97 Però «s'ha obert una bretxa entre família i societat, entre família i escola, el pacte educatiu avui s'ha trencat; i així, l'aliança educativa de la societat amb la família ha entrat en crisi».98

85. L'Església està cridada a col·laborar, amb una acció pastoral adequada, perquè els mateixos pares puguin acomplir la seva missió educativa. Ho ha de fer ajudant-los sempre a valorar la seva pròpia funció, i a reconèixer que els qui han rebut el sagrament del matrimoni esdevenen veritables ministres educatius, perquè quan

formen als seus fills edifiquen l'Església,⁹⁹ i en fer-ho accepten una vocació que Déu els proposa.¹⁰⁰

La família i l'Església

86. «Amb íntim goig i profunda consolació, l'Església mira les famílies que romanen fidels als ensenyaments de l'Evangelí, agraint-los el testimoniatge que donen i encoratjant-les. Gràcies a elles, en efecte, es fa creïble la bellesa del matrimoni indissoluble i fidel per sempre. En la família, "que es podria anomenar església domèstica" (*Lumen gentium*, 11), madura la primera experiència eclesial de la comunió entre persones, en la qual es reflecteix, per gràcia, el misteri de la Santa Trinitat. "Aquí s'aprèn la constància i l'alegria del treball, l'amor fratern, el perdó generós, fins i tot reiterat, i sobretot el culte diví per mitjà de l'oració i l'ofrena de la pròpia vida" (*Catecisme de l'Església Catòlica*, 1657)».101

87. L'Església és família de famílies, constantment enriquida per la vida de totes les esglésies domèstiques. Per tant, «en virtut del sagrament del matrimoni cada família esdevé a tots els efectes un bé per a l'Església. En aquesta perspectiva serà certament un do preciós, per a l'avui de l'Església, considerar també la reciprocitat entre família i Església: l'Església és un bé per a la família, la família és un bé per a l'Església. La custòdia del do sacramental del Senyor implica no sols cada família particular, sinó la mateixa comunitat cristiana».102

88. L'amor viscut en les famílies és una força constant per a la vida de l'Església. «La finalitat unitiva del matrimoni és una constant crida a créixer i a aprofundir aquest amor. En la seva unió d'amor els esposos experimenten la bellesa de la paternitat i de la maternitat; comparteixen els projectes i les fatigues, els desigs i les preocupacions; aprenen l'atenció recíproca i el perdó mutu. En aquest amor celebren els moments feliços i se sostenen en els passatges difícils de la seva història de vida. [...] La bellesa del do recíproc i gratuït, la joia per la vida que neix i la cura amorosa de tots els membres, des dels petits als ancians, són alguns dels fruits que fan única i insubstituïble la resposta a la vocació de la família»,¹⁰³ tant per a l'Església com per a la societat sencera.

Capítol quart

L'AMOR EN EL MATRIMONI

89. Tot el que s'ha dit no n'hi ha prou per manifestar l'evangeli del matrimoni i de la família si no ens aturem especialment a parlar d'amor. Perquè no podrem encoratjar un camí de fidelitat i de donació recíproca si no estimulem el creixement, la consolidació i l'aprofundiment de l'amor conjugal i familiar. En efecte, la gràcia del sagrament del matrimoni està destinada sobretot «a perfeccionar l'amor dels cònjuges».104 També aquí s'aplica que, «podria tenir fe com per moure muntanyes; però no estimés, no sóc res. Si distribuís tot el que tinc i tot em vengués a mi; però no estimés, de res no em serveix» (*ICo* 13,2-3). Però la paraula «amor», una de les més utilitzades, apareix moltes vegades desfigurada 105

El nostre amor quotidià

90. En l'anomenat himne de la caritat escrit per sant Pau, veiem algunes característiques de l'amor veritable:

«La caritat és pacient,
 és bondadosa;
 la caritat no té enveja,
 no és presumida,
 ni orgullosa,
 no és grollera,
 ni egoista,
 no s'irrita,
 ni es venja,
 no s'alegra de la mentida,
 sinó que troba el goig en la veritat;

tot ho excusa,
 tot ho creu,
 tot ho espera,
 tot ho suporta» (ICo 13,4-7).

Això es viu i es conrea en la vida que comparteixen cada dia els esposos, ells amb ells i amb els seus fills. Per això és valuós aturar-se a precisar el sentit de les expressions d'aquest text, per intentar una aplicació a l'existència concreta de cada família.

Paciència

91. La primera expressió utilitzada és *makrothymei*. La traducció no és simplement que «tot ho suporta», perquè aquesta idea està expressada al final del v. 7. El sentit es pren de la traducció grega de l'Antic Testament, on diu que Déu és «lent per al càstig» (*Ex* 34,6; *Nm* 14,18). Es mostra quan la persona no es deixa portar pels impulsos i evita agredir. És una qualitat del Déu de l'Aliança que crida a imitar-lo també dins de la vida familiar. Els textos en què Pau fa servir aquest terme s'han de llegir amb el rerefons del Llibre de la Saviesa (cf. 11,23; 12,2.15-18); al mateix temps que es lloa la moderació de Déu per donar espai al penediment, s'insisteix en el seu poder que es manifesta quan actua amb misericòrdia. La paciència de Déu és exercici de la misericòrdia amb el pecador i manifesta el veritable poder.

92. Tenir paciència no és deixar que ens maltractin contínuament, o tolerar agressions físiques, o permetre que ens tractin com objectes. El problema és quan exigim que les relacions siguin celestials o que les persones siguin perfectes, o quan ens col·loquem al centre i esperem que només es compleixi la pròpia voluntat. Llavors tot ens s'impacienta, tot ens porta a reaccionar amb agressivitat. Si no cultivem la paciència, sempre tindrem excuses per respondre amb ira, i finalment ens convertirem en persones que no saben conviure, antisocials, incapaços de postergar els impulsos, i la família esdevindrà un camp de batalla. Per això, la Paraula de Déu ens exhorta: «Desterreu de vosaltres amargor, ira, disgustos i insults i tota la maldat» (*Ef* 4,31). Aquesta paciència es referma quan reconec que l'altre també té dret a viure en aquesta terra al meu costat, tal com és. No importa si és un destorb per a mi, si altera els meus

plans, si em molesta amb la seva manera de ser o amb les seves idees, si no és tot el que jo esperava. L'amor té sempre un sentit de profunda compassió que porta a acceptar l'altre com a part d'aquest món, també quan actua d'una manera diferent al que jo desitjaria.

Actitud de benvolença

93. Segueix la paraula *khrestéuetai*, que és única en tota la Bíblia, derivada de *khrestós* (persona bona, que mostra la seva bondat en les seves obres). Però, pel lloc en què està, en estricte paral·lelisme amb el verb precedent, n'és un complement. Així, Pau vol aclarir que la «paciència» nomenada en primer lloc no és una postura totalment passiva, sinó que està acompanyada per una activitat, per una reacció dinàmica i creativa davant dels altres. Indica que l'amor beneficia i promou als altres. Per això es tradueix com «bondadosa».

94. En el conjunt del text es veu que Pau vol insistir que l'amor no és sols un sentiment, sinó que s'ha d'entendre en el sentit que té el verb «estimar» en hebreu: és «fer el bé». Com deia sant Ignasi de Loiola, «l'amor s'ha de posar més en les obres que en les paraules».106 Així pot mostrar tota la seva fecunditat, i ens permet experimentar la felicitat de donar, la noblesa i la grandesa de donar-se sobreabundantment, sense mesurar, sense reclamar pagaments, pel sol gust de donar i de servir.

Guarint l'enveja

95. Després es rebutja com a contrària a l'amor una actitud expressada com *zeloí* (gelosia, enveja). Vol dir que en l'amor no hi ha lloc per sentir malestar pel bé d'un altre (cf. *Ac* 7,9; 17,5). L'enveja és una tristesa pel bé aliè, que mostra que no ens interessa la felicitat dels altres, ja que estem exclusivament concentrats en el propi benestar. Mentre l'amor ens fa sortir de nosaltres mateixos, l'enveja ens porta a centrar-nos en el propi jo. El veritable amor valora els èxits aliens, no els sent com una amenaça, i s'allibera del gust amarg de l'enveja. Accepta que cada un té dons diferents i diferents camins a la vida. Llavors, procura descobrir el seu propi camí per ser feliç, deixant que els altres trobin el seu.

96. En definitiva, es tracta de complir allò que demanaven els dos últims manaments de la Llei de Déu: «No cobejaràs els béns del teu proïsme. No desitgis la dona d'un altre, ni el seu esclau, ni la seva esclava, ni el seu bou, ni el seu ase, ni res que sigui d'ell» (*Ex* 20,17). L'amor ens porta a una sentida valoració de cada ésser humà, reconeixent el seu dret a la felicitat. Estimo aquesta persona, la miro amb la mirada de Déu Pare, que ens ho regala tot «perquè ho gaudim» (*ITm* 6,17), i llavors accepto en el meu interior que pugui gaudir d'un bon moment. Aquesta mateixa arrel de l'amor, en tot cas, és el que em porta a rebutjar la injustícia que alguns tinguin massa i altres no tinguin res, o el que em mou a cercar que també els exclosos de la societat puguin viure una mica d'alegria. Però això no és enveja, sinó desitjos d'equitat.

Sense fer ostentació ni inflar-se

97. Segueix el terme *perpereuotai*, que indica la vanaglòria, l'ànima de mostrar-se com superior per impressionar als altres amb una actitud pedant i una mica agressiva. Qui estima, no solament evita parlar massa de si mateix, sinó que, a més, perquè està centrat en els altres, sap situar-se en el seu lloc sense pretendre ser el centre. La paraula següent *-physioutai-* és molt semblant, perquè indica que l'amor no és arrogant. Literalment expressa que no «s'engrandeix» davant els altres, i indica una cosa més subtil. No és sols una obsessió per mostrar les pròpies qualitats, sinó que a més es perd el sentit de la realitat. Es considera més gran del que és, perquè es creu més «espiritual» o «savi». Pau fa servir aquest verb altres vegades, per exemple per dir que «la ciència infla, l'amor en canvi edifica» (*ICo* 8,1). És a dir, alguns es creuen grans perquè saben més que els altres, i es dediquen a exigir-los i a controlar-los, quan en realitat el que ens fa grans és l'amor que comprèn, té cura, protegeix el feble. En un altre versicle també l'aplica per criticar els qui «s'inflen d'orgull» (cf. *ICo* 4,18), però en realitat tenen més xerrameca que veritable «poder» de l'Esperit (cf. *ICo* 4,19).

98. És important que els cristians visquin això en la seva manera de tractar els familiars poc formats en la fe, fràgils o menys fermes en les seves conviccions. De vegades passa al contrari: els suposadament més avançats dins de la seva família, es tornen arrogants i insuportables. L'actitud d'humilitat apareix aquí com una cosa que és part de l'amor, perquè per poder comprendre, disculpar o servir els altres de cor, és indispensable curar l'orgull i conrear la humilitat. Jesús recordava als seus deixebles que

en el món del poder cada un tracta de dominar l'altre, i per això els diu: «No ha de ser així entre vosaltres» (*Mt 20,26*). La lògica de l'amor cristià no és la de qui se sent més que altres i necessita fer-los sentir el seu poder, sinó que «el que vulgui ser el primer entre vosaltres, que es faci el vostre servidor» (*Mt 20,27*). En la vida familiar no pot regnar la lògica del domini dels uns sobre els altres, o la competició per veure qui és més intel·ligent o poderós, perquè aquesta lògica disminueix l'amor. També per a la família és aquest consell: «Tingueu sentiments d'humilitat els uns envers els altres, perquè Déu s'enfronta als orgullosos, però concedeix als humils la seva gràcia» (*IPe 5,5*).

Amabilitat

99. Estimar també és tornar-se amable, i aquí pren sentit la paraula *askhemonéi*. Vol indicar que l'amor no obra amb rudesia, no actua de manera descortès, no és dur en el tracte. Les seves maneres, les seves paraules, els seus gestos, són agradables i no aspres ni rígids. Detesta fer patir els altres. La cortesia «és una escola de sensibilitat i de desinterès», que exigeix a la persona «conrear la seva ment i els seus sentits, aprendre a sentir, parlar i, en certs moments, a callar».107 Ser amable no és un estil que un cristià pot triar o rebutjar. Com a part de les exigències irrenunciables de l'amor, «tot ésser humà està obligat a ser afable amb els qui l'envolten».108 Cada dia, «entrar a la vida de l'altre, fins i tot quan forma part de la nostra vida, demana la delicadesa d'una actitud no invasora, que renovi la confiança i el respecte. [...] L'amor, com més íntim i profund és, més exigeix el respecte de la llibertat i la capacitat d'esperar que l'altre obri la porta del seu cor».109

100. Per disposar-se a un veritable trobament amb l'altre, es requereix una mirada amable posada en ell. Això no és possible quan regna un pessimisme que destaca defectes i errors aliens, potser per compensar els propis complexos. Una mirada amable permet que no ens aturem tant en els límits de l'altre, i així puguem tolerar-lo i unir-nos en un projecte comú, encara que siguem diferents. L'amor amable genera vincles, conrea llaços, crea noves xarxes d'integració, construeix una trama social ferma. Així es protegeix a si mateix, ja que sense sentit de pertinença no es pot sostenir un lliurament als altres, cadascú acaba buscant només la seva conveniència i la convivència esdevé impossible. Una persona antisocial creu que els altres existeixen per satisfer les

seves necessitats, i que quan ho fan només compleixen el seu deure. Per tant, no hi ha lloc per a l'amabilitat de l'amor i el seu llenguatge. El qui estima és capaç de dir paraules d'encoratjament, que reconforten, que enforteixen, que consolen, que estimulen. Vegem, per exemple, algunes paraules que deia Jesús a les persones: «Coratge, fill!» (*Mt* 9,2). «És gran la teva fe!» (*Mt* 15,28). «Aixeca't!» (*Mc* 5,41). «Vés-te'n en pau» (*Lc* 7,50). «No tingueu por» (*Mt* 14,27). No són paraules que humilien, que entristeixen, que irriren, que menyspreen. En la família cal aprendre aquest llenguatge amable de Jesús.

Despreniment

101. Hem dit moltes vegades que per estimar els altres primer cal estimar-se a si mateix. Amb tot, aquest himne a l'amor afirma que l'amor «no busca el seu propi interès», o «no busca el que és d'ell». També s'usa aquesta expressió en un altre text: «Que no miri cadascú per ell, sinó que procuri sobretot pels altres» (*Fl* 2,4). Davant d'una afirmació tan clara de les Escriptures, cal evitar donar prioritat a l'amor a si mateix com si fos més noble que el do de si mateix als altres. Una certa prioritat de l'amor a si mateix només es pot entendre com una condició psicològica, en tant que el qui és incapaç d'estimar-se a si mateix troba dificultats per estimar els altres: «El qui és gasiu amb si mateix, amb qui serà generós? [...] Ningú no és pitjor que l'avar amb si mateix» (*Sir* 14,5-6).

102. Però el mateix Tomàs d'Aquino ha explicat que «pertany més a la caritat voler estimar que voler ser estimat»¹¹⁰ i que, de fet, «les mares, que són les que més estimen, busquen més estimar que ser estimades».¹¹¹ Per això, l'amor pot anar més enllà de la justícia i desbordar gratuïtament, «sense esperar res a canvi» (*Lc* 6,35), fins a arribar a l'amor més gran, que és «donar la vida» pels altres (*Jn* 15,13). ¿Encara és possible aquest despreniment que permet donar gratuïtament, i donar fins a la fi? Segurament és possible, perquè és el que demana l'Evangeli: «De franc ho heu rebut, doneu-ho també de franc» (*Mt* 10,8).

Sense violència interior

103. Si la primera expressió de l'himne ens convidava a la paciència que evita reaccionar bruscament davant les debilitats o els errors dels altres, ara apareix una altra paraula *-paroxýnetai-*, que es refereix a una reacció interior d'indignació provocada per alguna cosa externa. Es tracta d'una violència interna, d'una irritació no manifesta que ens col·loca a la defensiva davant els altres, com si fossin enemics molestos que cal evitar. Alimentar aquesta agressivitat íntima no serveix per a res. Només ens emmalalteix i acaba aïllant-nos. La indignació és sana quan ens porta a reaccionar davant d'una greu injustícia, però és perjudicial quan tendeix a impregnar totes les nostres actituds davant els altres.

104. L'Evangeli convida més aviat a mirar la biga en el propi ull (cf. *Mt 7,5*), i els cristians no podem ignorar la constant invitació de la Paraula de Déu a no alimentar la ira: «No et deixis vèncer pel mal» (*Rm 12,21*). «No ens cansem de fer el bé» (*Ga 6,9*). Una cosa és sentir la força de l'agressivitat que irromp i una altra és consentir, deixar que esdevingui una actitud permanent: «Si us disgusteu amb algú, no l'ofengueu; que la posta de sol no us trobi encara ressentits» (*Ef 4,26*). Per això, cal no acabar mai el dia sense fer les paus en la família. «I com haig de fer les paus? Agenollar-me? No! Només un petit gest, una cosa petit, i l'harmonia familiar torna. N'hi ha prou amb una carícia! Sense paraules. Però no acabar mai el dia a casa sense fer les paus».112 La reacció interior davant una molèstia que ens causin els altres hauria de ser abans de res beneir al cor, desitjar el bé de l'altre, demanar a Déu que l'alliberi i el curi: «Ben al contrari, beneïu, ja que heu estat cridats a heretar una benedicció» (*IPe 3,9*). Si hem de lluitar contra un mal, fem-ho, però diguem sempre «no» a la violència interior.

Perdó

105. Si permetem que un mal sentiment penetri en les nostres entranyes, deixem lloc a aquell rancor que nia al cor. La frase *logízetai to kakón* significa «té en compte el mal», «el porta anotat», és a dir, és rancorós. El contrari és el perdó, un perdó que es fonamenta en una actitud positiva, que intenta comprendre la debilitat aliena i tracta de buscar excuses a l'altra persona, tal com Jesús quan va dir: «Pare, perdona'ls, que no saben el que fan» (*Lc 23,34*). Però la tendència sol ser la de buscar cada vegada més culpes, la d'imaginar cada vegada més maldat, la de suposar tota mena de males intencions, i així la rancúnia va creixent i arrela. D'aquesta manera, qualsevol error o

caiguda del cònjuge pot danyar el vincle amorós i l'estabilitat familiar. El problema és que de vegades s'atribueix a tot la mateixa gravetat, amb el risc d'esdevenir cruels davant de qualsevol error aliè. La justa reivindicació dels propis drets, es transforma en una persistent i constant set de venjança més que en una sana defensa de la pròpia dignitat.

106. Quan hem estat ofesos o decebutos, el perdó és possible i desitjable, però ningú no diu que sigui fàcil. La veritat és que «la comunió familiar pot ser conservada i perfeccionada només amb un gran esperit de sacrifici. Exigeix, en efecte, una ràpida i generosa disponibilitat de tots i de cadascú a la comprensió, a la tolerància, al perdó, a la reconciliació. Cap família no ignora que l'egoisme, el desacord, les tensions, els conflictes ataquen amb violència i de vegades fereixen mortalment la pròpia comunió: d'aquí les múltiples i variades formes de divisió en la vida familiar».113

107. Avui sabem que per poder perdonar necessitem passar per l'experiència alliberadora de comprendre'ns i perdonar-nos a nosaltres mateixos. Moltes vegades els nostres errors, o la mirada crítica de les persones que estimem, ens han portat a perdre l'afecte cap a nosaltres mateixos. Això fa que acabem guardant-nos dels altres, escapant de l'afecte, omplint-nos de temors en les relacions interpersonals. Llavors, poder culpar els altres es converteix en un fals alleujament. Cal pregar amb la pròpia història, acceptar-se a si mateix, saber conviure amb les pròpies limitacions, i fins i tot perdonar-se, per poder tenir aquesta mateixa actitud amb els altres.

108. Però això suposa l'experiència de ser perdonats per Déu, justificats gratuïtament i no pels nostres mèrits. Vam ser assolits per un amor previ a tota obra nostra, que sempre dóna una nova oportunitat, promou i estimula. Si acceptem que l'amor de Déu és incondicional, que l'afecte del Pare no s'ha de comprar ni pagar, llavors podrem estimar més enllà de tot, perdonar els altres encara que hagin estat injustos amb nosaltres. Altrament, la nostra vida en família deixarà de ser un lloc de comprensió, acompanyament i estímul, i serà un espai de permanent tensió o de mutu càstig.

Alegrear-se amb els altres

109. L'expressió *khairai epi te adikia* indica una cosa negativa establerta en el secret del cor de la persona. És l'actitud verinosa del qui s'alegra quan veu que es comet injustícia a algú. La frase es complementa amb la següent, que ho diu de manera positiva: *synkhairai te alétheia*: s'alegra amb la veritat. És a dir, s'alegra amb el bé de l'altre, quan es reconeix la seva dignitat, quan es valoren les seves capacitats i les seves bones obres. Això és impossible per a qui necessita estar sempre comparant-se o competint, fins i tot amb el propi cònjuge, fins al punt d'alegrar-se secretament pels seus fracassos.

110. Quan algú que estima pot fer un bé a un altre, o quan veu que a l'altre li van bé les coses, ho viu amb alegria, i d'aquesta manera dóna glòria a Déu, perquè «Déu estima el qui dóna amb alegria» (2Co 9,7). Nostre Senyor aprecia d'una manera especial el qui s'alegra amb la felicitat de l'altre. Si no alimentem la nostra capacitat de gaudir amb el bé de l'altre i, sobretot, ens concentrem en les nostres pròpies necessitats, ens condemnem a viure amb poca alegria, ja que, com va dir Jesús «fa més feliç donar que rebre» (Ac 20,35). La família ha de ser sempre el lloc on algú, que aconsegueix alguna cosa bona en la vida, sap que allà ho celebraran amb ell.

Tot ho excusa

111. La llista es completa amb quatre expressions que parlen d'una totalitat: «tot». Tot ho excusa, tot ho creu, tot ho espera, tot ho suporta. D'aquesta manera, es remarca amb força el dinamisme contracultural de l'amor, capaç de fer front a qualsevol cosa que pugui amenaçar-lo.

112. En primer lloc es diu que “tot ho excusa” (*panta stegei*). Es diferencia de «no té en compte el mal», perquè aquest terme té a veure amb l'ús de la llengua; pot significar «guardar silenci» sobre allò de negatiu que pot haver-hi en una altra persona. Implica limitar el judici, contenir la inclinació a llançar una condemna dura i implacable: «No condemneu i no sereu condemnats» (Lc 6,37). Encara que vagi en contra del nostre habitual ús de la llengua, la Paraula de Déu ens demana: «No parleu malament els uns dels altres, germans» (Jm 4,11). Aturar-se a danyar la imatge de l'altre és una manera de reforçar la pròpia, de descarregar els rancors i enveges sense importar el mal que causem. Moltes vegades s'oblida que la difamació pot ser un gran pecat, una

seriosa ofensa a Déu, quan afecta greument la bona fama dels altres, ocasionant danys molt difícils de reparar. Per això, la Paraula de Déu és tan dura amb la llengua, dient que «és un món d'iniquitat» que «contamina tota la persona» (*Jm* 3,6), com un «mal incansable carregat de verí mortal» (*Jm* 3,8). Si «amb ella maleïm els homes, creats a semblança de Déu» (*Jm* 3,9), l'amor té cura de la imatge dels altres, amb una delicadesa que porta a preservar fins i tot la bona fama dels enemics. En la defensa de la llei divina mai no hem d'oblidar d'aquesta exigència de l'amor.

113. Els esposos que s'estimen i es pertanyen, parlen bé l'un de l'altre, intenten mostrar el costat bo del cònjuge més enllà de les seves debilitats i dels seus errors. En tot cas, guarden silenci per no danyar la seva imatge. Però no és només un gest extern, sinó que brolla d'una actitud interna. Tampoc no és la ingenuïtat de qui pretén no veure les dificultats i els punts febles de l'altre, sinó l'amplitud de mires de qui col·loca aquestes debilitats i aquests errors en el seu context. Recorda que aquests defectes són només una part, no són la totalitat de l'ésser de l'altre. Un fet desagradable a la relació no és la totalitat d'aquesta relació. Llavors, es pot acceptar amb senzillesa que tots som una complexa combinació de llums i d'ombres. L'altre no és solament això que a mi em molesta. És molt més que això. Per la mateixa raó, no li exigeixo que el seu amor sigui perfecte per a valorar-lo. M'estima com és i com pot, amb els seus límits, però que el seu amor sigui imperfecte no vol dir que sigui fals o que no sigui real. És real, però limitat i terrenal. Per això, si li exigeixo massa, m'ho farà saber d'alguna manera, ja que no podrà ni acceptarà jugar el paper d'un ésser diví ni estar al servei de totes les meves necessitats. L'amor conviu amb la imperfecció, la disculpa, i sap guardar silenci davant els límits de l'ésser estimat.

Tot ho creu

114. *Panta pisteuei*, «tot ho creu», pel context, no s'ha d'entendre aquesta «fe» en el sentit teològic, sinó en el sentit corrent de «confiança». No es tracta només de no sospitar que l'altre estigui mentint o enganyant. Aquesta confiança bàsica reconeix la llum encesa per Déu, que s'amaga rere la foscor, o la brasa que encara crema sota de les cendres.

115. Aquesta mateixa confiança fa possible una relació de llibertat. No cal controlar l'altre, seguir minuciosament els seus passos, per evitar que escapi dels nostres braços. L'amor confia, deixa en llibertat, renuncia a controlar-ho tot, a posseir, a dominar. Aquesta llibertat, que fa possible espais d'autonomia, obertura al món i noves experiències, permet que la relació s'enriqueixi i no es converteixi en un cercle tancat sense horitzons. Així, els cònjuges, en retrobar-se, poden viure l'alegria de compartir el que han rebut i après fora del cercle familiar. Al mateix temps, fa possible la sinceritat i la transparència, perquè quan un sap que els altres confien en ell i valoren la bondat bàsica del seu ésser, llavors es mostra tal com és, sense ocultacions. Algú que sap que sempre sospiten d'ell, que el jutgen sense compassió, que no l'estimen de manera incondicional, preferirà guardar els seus secrets, amagar les seves caigudes i debilitats, fingir el que no és. En canvi, una família on regna una bàsica i afectuosa confiança, i on sempre es torna a confiar malgrat tot, permet que emergeixi la veritable identitat dels seus membres, i fa que espontàniament es rebutgin l'engany, la falsedat o la mentida.

Tot ho espera

116. *Panta elpízei*: no desespera del futur. Connectat amb la paraula anterior, indica l'espera de qui sap que l'altre pot canviar. Sempre s'espera que sigui possible una maduració, un sorprenent esclat de bellesa, que les potencialitats més ocultes del seu ésser germinin algun dia. No vol dir que tot vagi a canviar en aquesta vida. Implica acceptar que algunes coses no succeeixin com un desitja, sinó que potser Déu escrigui dret amb les línies tortes d'una persona i tregui algun bé dels mals que ella no aconsegueixi superar en aquesta terra.

117. Aquí es fa present l'esperança en tot el seu sentit, perquè inclou la certesa d'una vida més enllà de la mort. Aquesta persona, amb totes les seves debilitats, està cridada a la plenitud del cel. Allà, completament transformada per la resurrecció de Crist, ja no existiran les seves fragilitats, les seves foscors ni les seves patologies. Allà el veritable ésser d'aquesta persona brillarà amb tota la seva potència de bé i de bellesa. Això també ens permet, enmig de les molèsties d'aquesta terra, contemplar aquesta persona amb una mirada sobrenatural, a la llum de l'esperança, i esperar aquesta plenitud que un dia rebrà en el Regne celestial, encara que ara no sigui visible.

Tot ho suporta

118. *Panta hypoménei* vol dir que suporta amb esperit positiu totes les contrarietats. És mantenir-se ferm enmig d'un ambient hostil. No consisteix només a tolerar algunes coses molestes, sinó en quelcom més ampli: una resistència dinàmica i constant, capaç de superar qualsevol desafiament. És amor malgrat tot, encara que tot el context convidi a una altra cosa. Manifesta una quota d'heroisme tossut, de potència en contra de tot corrent negatiu, una opció pel bé que res no pot enderrocar. Això em recorda aquelles paraules de Martin Luther King, quan tornava a optar per l'amor fratern fins i tot enmig de les pitjors persecucions i humiliacions: «La persona que més t'odia, té alguna cosa bona en ell; fins i tot la nació que més odia, té alguna cosa bona en ella; fins i tot la raça que més odia, té alguna cosa bona en ella. I quan arribes al punt en què mires la cara de cada home i veus molt dintre d'ell allò que la religió anomena la "imatge de Déu", comences a estimar-lo malgrat tot. No importa el que faci, veus la imatge de Déu allà. Hi ha un element de bondat del qual mai no pots desfer-te. [...] Una altra manera per estimar el teu enemic és aquesta: quan es presenta l'oportunitat de derrotar el teu enemic, aquest és el moment en què has de decidir no fer-ho. [...] Quan t'eleves al nivell de l'amor, de la seva gran bellesa i poder, l'únic que busques derrotar és els sistemes malignes. A les persones atrapades en aquest sistema, les estimes, però tractes de derrotar aquest sistema. [...] Odi per odi només intensifica l'existència de l'odi i del mal en l'univers. Si jo et colpejo i tu em dones cops, i et torno el cop i tu me'l tornes, i així successivament, és evident que s'arriba fins a l'infinit. Simplement mai no s'acaba. En algun lloc, algú ha de tenir una mica de sentit, i aquesta és la persona forta. La persona forta és la persona que pot trencar la cadena de l'odi, la cadena del mal. [...] Algú ha de tenir prou religió i moral per tallar-la i injectar dins de la pròpia estructura de l'univers aquest element fort i poderós de l'amor». 114

119. En la vida familiar cal conrear aquesta força de l'amor, que permet lluitar contra el mal que l'amenaça. L'amor no es deixa dominar per la rancúnia, el menyspreu envers les persones, el desig de ferir o de fer pagar quelcom. L'ideal cristià, i de manera particular en la família, és amor malgrat tot. A vegades m'admira, per exemple, l'actitud de persones que han hagut de separar-se del seu cònjuge per protegir-se de la violència física i, tanmateix, per la caritat conjugal que sap anar més enllà dels sentiments, han

estat capaços de procurar el seu bé, encara que sigui a través d'altres, en moments de malaltia, de sofriment o de dificultat. Això també és amor malgrat tot.

Créixer en la caritat conjugal

120. L'himne de sant Pau, que hem recorregut, ens permet donar pas a la caritat conjugal. És l'amor que uneix els esposos,¹¹⁵ santifica, enriqueix i il·luminat per la gràcia del sagrament del matrimoni. És una «unió afectiva»,¹¹⁶ espiritual i oblativa, però que recull en si la tendresa de l'amistat i la passió eròtica, encara que és capaç de subsistir tot i que els sentiments i la passió es debiliten. El Papa Pius XI ensenyava que aquest amor amara tots els deures de la vida conjugal i «té com la primacia de la noblesa».¹¹⁷ Perquè aquest amor fort, vessat per l'Esperit Sant, és reflex de l'Aliança indestructible entre Crist i la humanitat que va culminar en el lliurament fins a la fi, a la creu: «L'Esperit que infon el Senyor renova el cor i fa l'home i la dona capaços d'estimar-se com Crist ens va estimar. L'amor conjugal arriba d'aquesta manera a aquella plenitud a la qual està ordenat interiorment, la caritat conjugal».¹¹⁸

121. El matrimoni és un signe preciós, perquè «quan un home i una dona celebren el sagrament del matrimoni, Déu, per dir-ho així, es "reflecteix" en ells, imprimeix en ells els propis trets i el caràcter indeleble del seu amor. El matrimoni és la imatge de l'amor de Déu per nosaltres. També Déu, en efecte, és comunió: les tres Persones del Pare, Fill i Esperit Sant viuen des de sempre i per sempre en unitat perfecta. I és precisament aquest el misteri del matrimoni: Déu fa dels dos esposos una sola existència».¹¹⁹ Això té conseqüències molt concretes i quotidianes, perquè els esposos, «en virtut del sagrament, són investits d'una autèntica missió, perquè puguin fer visible, a partir de les coses senzilles, ordinàries, l'amor amb què Crist estima la seva Església, que continua donant la vida per ella».¹²⁰

122. No obstant això, no convé confondre plans diferents: no s'ha de llançar sobre dues persones limitades el gran pes d'haver de reproduir de manera perfecta la unió que hi ha entre Crist i la seva Església, perquè el matrimoni com a signe implica «un procés dinàmic, que avança gradualment amb la progressiva integració dels dons de Déu».¹²¹

Tota la vida, tot en comú

123. Després de l'amor que ens uneix a Déu, l'amor conjugal és la «màxima amistat».122 És una unió que té totes les característiques d'una bona amistat: recerca del bé de l'altre, reciprocitat, intimitat, tendresa, estabilitat, i una semblança entre els amics que es va construint amb la vida compartida. Però el matrimoni afegeix a tot això una exclusivitat indissoluble, que s'expressa en el projecte estable de compartir i construir junts tota l'existència. Siguem sincers i reconeguem els senyals de la realitat: qui està enamorat no es planteja que aquesta relació pugui ser només per un temps; qui viu intensament l'alegria de casar-se no està pensant en quelcom passatger; els qui acompanyen la celebració d'una unió plena d'amor, encara que fràgil, esperen que pugui perdurar en el temps; els fills no sols volen que els seus pares s'estimin, sinó també que siguin fidels i continuïn sempre junts. Aquests i altres signes mostren que en la naturalesa mateixa de l'amor conjugal hi ha l'obertura a allò que és definitiu. La unió que cristal·litza en la promesa matrimonial per sempre, és més que una formalitat social o una tradició, perquè arrela en les inclinacions espontànies de la persona humana. I, per als creients, és una aliança davant Déu que reclama fidelitat: «El Senyor és testimoni entre tu i la dona de la teva joventut, a la qual tu has traït, i això que era la teva companya, la dona de la teva aliança. [...] No traeixis l'esposa de la teva joventut. Perquè jo odio el repudi» (*Ml* 2,14.15-16).

124. Un amor feble o malalt, incapaç d'acceptar el matrimoni com un desafiament que requereix lluitar, renéixer, reinventar-se i començar sempre de nou fins a la mort, no pot sostenir un nivell alt de compromís. Cedeix a la cultura del provisor, que impedeix un procés constant de creixement. Però «prometre un amor per sempre és possible quan es descobreix un pla que sobrepassa els propis projectes, que ens sosté i ens permet lliurar totalment el nostre futur a la persona estimada».123 Que aquest amor pugui travessar totes les proves i mantenir-se fidel en contra de tot, suposa el do de la gràcia que l'enforteix i l'eleva. Com deia sant Robert Bellarmino: «El fet que un home i una dona s'uneixin en un lligam exclusiu i indissoluble, de manera que no puguin separar-se, qualssevol que siguin les dificultats, i tot i que s'hagi perdut l'esperança de la prole, això no pot esdevenir-se sense un gran misteri».124

125. El matrimoni, a més, és una amistat que inclou les notes pròpies de la passió, però orientada sempre a una unió cada vegada més ferma i intensa. Perquè «no

ha estat fet només per a la procreació» sinó per tal que l'amor mutu «es manifesti, progressi i maduri segons un ordre recte».125 Aquesta amistat peculiar entre un home i una dona adquireix un caràcter totalitzant que només es dóna en la unió conjugal. Precisament pel fet de ser totalitzant, aquesta unió també és exclusiva, fidel i oberta a la generació. Es comparteix tot, àdhuc la sexualitat, sempre amb el respecte recíproc. El Concili Vaticà II ho va expressar dient que «unint valors humans i divins, un tal amor condueix els esposos al do lliure i mutu de si mateixos, demostrat amb sentiments i gestos de tendresa, i n'impregna tota la vida».126

Alegria i bellesa

126. En el matrimoni convé tenir cura de l'alegria de l'amor. Quan la recerca del plaer és obsessiva, es tanca en una sola cosa i incapacita per trobar un altre tipus de satisfaccions. L'alegria, en canvi, amplia la capacitat de gaudir i permet de trobar gust en realitats variades, fins i tot en les etapes de la vida on el plaer s'apaga. Per això deia sant Tomàs que es fa servir la paraula «alegria» per referir-se a la dilatació de l'amplitud del cor.127 L'alegria matrimonial, que es pot viure fins i tot enmig del dolor, implica acceptar que el matrimoni és una necessària combinació de goigs i d'esforços, de tensions i de descans, de sofriments i d'alliberaments, de satisfaccions i de recerques, de molèsties i de plaers, sempre en el camí de l'amistat, que mou els esposos a cuidar-se: «es presten mútuament ajuda i servei».128

127. L'amor d'amistat s'anomena «caritat» quan es capta i s'aprecia l'«alt valor» que té l'altre.129 La bellesa –l'«alt valor» de l'altre, que no coincideix amb els seus atractius físics o psicològics– ens permet de gustar la sacralitat de la seva persona, sense la imperiosa necessitat de posseir-la. En la societat de consum el sentit estètic s'empobreix, i així s'apaga l'alegria. Tot existeix per ser comprat, posseït o consumit; també les persones. La tendresa, en canvi, és una manifestació d'aquest amor que s'allibera del desig de la possessió egoista. Ens porta a vibrar davant d'una persona amb un immens respecte i amb un cert temor de fer-li mal o de llevar-li la seva llibertat. L'amor a l'altre implica aquest gust de contemplar i de valorar allò que és bell i sagrat del seu ésser personal, que existeix més enllà de les meves necessitats. Això em permet buscar el seu bé també quan sé que no pot ser meu o quan s'ha tornat físicament

desagradable, agressiu o molest. Per això, «de l'amor pel qual a un li és grata una altra persona depèn el fet que li doni alguna cosa de franc».130

128. L'experiència estètica de l'amor s'expressa en aquesta mirada que contempla l'altre com un fi en si mateix, encara que estigui malalt, vell o privat d'atractius sensibles. La mirada que valora té una enorme importància, i escatimar-la sol fer mal. Quantes coses fan de vegades els cònjuges i els fills per a ser mirats i tinguts en compte! Moltes ferides i crisis s'originen quan deixem de contemplar-nos. Això és el que expressen algunes queixes i reclams que s'escolten a les famílies: «El meu marit no em mira, per a ell sembla que sóc invisible». «Per favor, mira'm quan et parlo». «La meua dona ja no em mira, ara només té ulls per als seus fills». «A casa meua jo no interesso a ningú, i ni tan sols em veuen, com si no existís». L'amor obre els ulls i permet veure, més enllà de tot, el molt que val un ésser humà.

129. L'alegria d'aquest amor contemplatiu ha de ser conreada. Ja que estem fets per estimar, sabem que no hi ha major alegria que un bé compartit: «Dóna i rep, gaudeix-ne» (*Sir* 14,16). Les alegries més intenses de la vida brollen quan es pot provocar la felicitat dels altres, en una anticipació del cel. Cal recordar la feliç escena del film *El festí de Babette*, on la generosa cuinera rep una abraçada agraïda i un elogi: «Com delectaràs els àngels!». És dolç i reconfortant l'alegria de provocar delit en els altres, de veure'ls gaudir. Aquest goig, efecte de l'amor fratern, no és el de la vanitat de qui es mira a si mateix, sinó el de l'amant que es complau en el bé de l'ésser estimat, que es vessa en l'altre i es torna fecund en ell.

130. D'altra banda, l'alegria es renova en el dolor. Com deia sant Agustí: «Com més gran ha estat el perill a la batalla, més gran és la joia en el triomf».131 Després d'haver patit i lluitat junts, els cònjuges poden experimentar que ha valgut la pena, perquè han aconseguit alguna cosa bona, han après alguna cosa junts, o perquè poden valorar més el que tenen. Poques alegries humanes són tan fondes i festives com quan dues persones que s'estimen han conquerit junts alguna cosa que els ha costat un gran esforç compartit.

Casar-se per amor

131. Vull dir als joves que res de tot això no es veu perjudicat quan l'amor assumeix la modalitat de la institució matrimonial. La unió troba en aquesta institució la manera de canalitzar la seva estabilitat i el seu creixement real i concret. És veritat que l'amor és molt més que un consentiment extern o que una espècie de contracte matrimonial, però també és cert que la decisió de donar al matrimoni una configuració visible a la societat, amb uns determinats compromisos, manifesta la seva rellevància: mostra la serietat de la identificació amb l'altre, indica una superació de l'individualisme adolescent, i expressa la ferma opció de pertànyer l'un a l'altre. Casar-se és una manera d'expressar que realment s'ha abandonat el niu matern per teixir altres llaços forts i assumir una nova responsabilitat davant d'una altra persona. Això val molt més que una simple associació espontània per a la gratificació mútua, que seria una privatització del matrimoni. El matrimoni com a institució social és protecció i instrument per al compromís mutu, per a la maduració de l'amor, perquè l'opció per l'altre creixi en solidesa, concreció i profunditat, i al seu torn perquè pugui complir la seva missió en la societat. Per això, el matrimoni va més enllà de tota moda passatgera i persisteix. La seva essència està arrelada en la naturalesa mateixa de la persona humana i del seu caràcter social. Implica una sèrie d'obligacions, però que brollen del mateix amor, d'un amor tan decidit i generós que és capaç d'arriscar el futur.

132. Optar pel matrimoni d'aquesta manera, expressa la decisió real i efectiva de convertir dos camins en un únic camí, passi el que passi i malgrat qualsevol desafiament. Per la serietat que té aquest compromís públic d'amor, no pot ser una decisió precipitada, però per aquesta mateixa raó tampoc no se la pot postergar indefinidament. Comprometre amb un altre d'una manera exclusiva i definitiva sempre té una quota de risc i d'agosarada aposta. El rebuig d'assumir aquest compromís és egoista, interessat, mesquí, no acaba de reconèixer els drets de l'altre i no acaba de presentar-lo a la societat com a digne de ser estimat incondicionalment. D'altra banda, els que estan veritablement enamorats tendeixen a manifestar als altres el seu amor. L'amor concretat en un matrimoni contret davant els altres, amb tots els compromisos que deriven d'aquesta institucionalització, és manifestació i resguard d'un «si» que es dóna sense reserves i sense restriccions. Aquest «si» significa dir a l'altre que sempre podrà confiar, que no serà abandonat quan perdi atractiu, quan hi hagi dificultats o quan s'ofereixin noves opcions de plaer o d'interessos egoistes.

Amor que es manifesta i creix

133. L'amor d'amistat unifica tots els aspectes de la vida matrimonial, i ajuda els membres de la família a seguir endavant en totes les etapes. Per això, els gestos que expressen aquest amor han de ser constantment cultivats, sense mesquinesa, plens de paraules generoses. En la família «cal fer servir tres paraules. Voldria repetir-ho. Tres paraules: si et plau, gràcies, disculpa. Tres paraules clau!».132 «Quan en una família no s'és un intrús i es demana "si et plau", quan en una família no s'és egoista i s'aprèn a dir "gràcies", i quan en una família un s'adona que ha fet una cosa dolenta i sap demanar "disculpa", en aquesta família hi ha pau i hi ha alegria».133 No siguem mesquins en l'ús d'aquestes paraules, siguem generosos a repetir-les dia a dia, perquè «alguns silencis pesen, de vegades fins i tot en la família, entre marit i muller, entre pares i fills, entre germans».134 En canvi, les paraules adequades, dites en el moment just, protegeixen i alimenten l'amor dia rere dia.

134. Tot això es realitza en un camí de permanent creixement. Aquesta forma tan particular d'amor que és el matrimoni, està cridada a una constant maduració, perquè cal aplicar-li sempre allò que sant Tomàs d'Aquino deia de la caritat: «La caritat, per raó de la seva naturalesa, no té límit d'augment, ja que és una participació de la infinita caritat, que és l'Esperit Sant. [...] Tampoc per part del subjecte no se li pot prefixar un límit, perquè en créixer la caritat, sobrecreix també la capacitat per a un augment superior».135 Sant Pau exhortava amb força: «Que el Senyor us faci progressar i sobreabundar en l'amor dels uns envers els altres» (*ITe* 3,12); i afegeix: «Quant a l'amor mutu [...] us exhortem, germans, a continuar progressant més i més» (*ITe* 4,9-10). Més i més. L'amor matrimonial no es cuida primordialment parlant de la indissolubilitat com una obligació, o repetint una doctrina, sinó consolidant-lo gràcies a un creixement constant sota l'impuls de la gràcia. L'amor que no creix comença a córrer riscos, i només podem créixer responenent a la gràcia divina amb més actes d'amor, amb actes d'afecte més freqüents, més intensos, més generosos, més tendres, més alegres. El marit i la muller «experimenten el sentit de la pròpia unitat i l'assoleixen cada cop més plenament».136 El do de l'amor diví que es vessa en els esposos és al mateix temps una crida a un constant desenvolupament d'aquest regal de la gràcia.

135. No fan bé algunes fantasies sobre un amor idíl·lic i perfecte, privat així de tot estímulo per créixer. Una idea celestial de l'amor terrenal oblida que el millor és el

que encara no ha estat assolit, el vi madurat amb el temps. Com van recordar els Bisbes de Xile, «no hi ha les famílies perfectes que ens proposa la propaganda fal·laç i consumista. En elles no passen els anys, no existeix la malaltia, el dolor ni la mort [...] La propaganda consumista mostra una fantasia que no té res a veure amb la realitat que han d'afrontar, en el dia a dia, els pares i mares de família».137 És més sa acceptar amb realisme els límits, els desafiaments o la imperfecció, i escoltar la crida a créixer junts, a madurar l'amor i a conrear la solidesa de la unió, passi el que passi.

El diàleg

136. El diàleg és una forma privilegiada i indispensable de viure, expressar i madurar l'amor a la vida matrimonial i familiar. Però suposa un llarg i esforçat aprenentatge. Homes i dones, adults i joves, tenen maneres diferents de comunicar-se, fan servir un llenguatge diferent, es mouen amb altres codis. La manera de preguntar, la forma de respondre, el to utilitzat, el moment i molts factors més, poden condicionar la comunicació. A més, sempre cal desenvolupar algunes actituds que són expressió d'amor i fan possible el diàleg autèntic.

137. Donar-se temps, temps de qualitat, que consisteix a escoltar amb paciència i atenció, fins que l'altre hagi expressat tot el que necessitava. Això requereix l'ascesi de no començar a parlar abans del moment adequat. En lloc de començar a donar opinions o consells, cal assegurar-se haver escoltat tot el que l'altre necessita dir. Això implica fer un silenci interior per escoltar sense sorolls al cor o a la ment: despullar-se de tot córrer, deixar de banda les pròpies necessitats i urgències, fer espai. Moltes vegades un dels cònjuges no necessita una solució als seus problemes, sinó ser escoltat. Ha de sentir que s'ha percebut la seva pena, la seva desil·lusió, la seva por, la seva ira, la seva esperança, el seu somni. Però són freqüents laments com aquests: «No m'escolta. Quan sembla que ho està fent, en realitat està pensant en una altra cosa». «Parlo i sento que està esperant que acabi d'una vegada». «Quan parlo intenta canviar de tema, o em dóna respostes ràpides per tancar la conversa».

138. Desenvolupar l'hàbit de donar importància real a l'altre. Es tracta de valorar la seva persona, de reconèixer que té dret a existir, a pensar de manera autònoma i a ser feliç. Mai no s'ha de restar importància al que digui o reclami, encara que sigui

necessari expressar el propi punt de vista. Aquí se sobreentén la convicció que tots tenen alguna cosa a aportar, perquè tenen una altra experiència de la vida, perquè miren des d'un altre punt de vista, perquè han desenvolupat altres preocupacions i tenen altres habilitats i intuïcions. És possible reconèixer la veritat de l'altre, el valor de les seves preocupacions més profundes i el rerefons del que diu, fins i tot rere paraules agressives. Per això cal intentar de posar-se al seu lloc i interpretar el fons del seu cor, detectar el que l'apassiona, i prendre aquesta passió com a punt de partida per aprofundir en el diàleg.

139. Amplitud mental, per no tancar-se amb obsessió en unes poques idees, i flexibilitat per poder modificar o completar les pròpies opinions. És possible que, del meu pensament i del pensament de l'altre pugui sorgir una nova síntesi que enriqueixi a tots dos. La unitat a la qual cal aspirar no és uniformitat, sinó una «unitat en la diversitat», o una «diversitat reconciliada». En aquest estil enriquidor de comunió fraterna, les diferències es troben, es respecten i es valoren, però mantenint diversos matisos i accents que enriqueixen el bé comú. Cal alliberar-se de l'obligació de ser iguals. També es necessita astúcia per advertir a temps les «interferències» que puguin aparèixer, de manera que no destrueixin un procés de diàleg. Per exemple, reconèixer els mals sentiments que vagin sorgint i relativitzar-los perquè no perjudiquin la comunicació. És important la capacitat d'expressar el que un sent sense fer mal; utilitzar un llenguatge i una manera de parlar que pugui ser més fàcilment acceptat o tolerat per l'altre, encara que el contingut sigui exigent; plantejar els propis reclams però sense descarregar la ira com a forma de venjança, i evitar un llenguatge moralitzant que només busqui agredir, ironitzar, culpar, ferir. Moltes discussions en la parella no són per qüestions molt greus. A vegades es tracta de coses petites, poc transcendents, però el que altera els ànims és la manera de dir-les o l'actitud que s'assumeix en el diàleg.

140. Tenir gestos de preocupació per l'altre i demostracions d'afecte. L'amor supera les pitjors barreres. Quan es pot estimar algú, o quan ens sentim estimats per ell, aconseguim entendre millor el que vol expressar i fer-nos entendre. Superar la fragilitat que ens porta a tenir-li por a l'altre, com si fos un «competidor». És molt important fundar la pròpia seguretat en opcions profundes, conviccions o valors, i no a guanyar una discussió o en el fet que ens donin la raó.

141. Finalment, reconeguem que perquè el diàleg valgui la pena cal tenir alguna cosa a dir, i això requereix una riquesa interior que s'alimenta en la lectura, la reflexió personal, la pregària i l'obertura a la societat. Altrament, les converses es tornen avorrides i inconsistentes. Quan cap dels cònjuges no es cultiva i no hi ha una varietat de relacions amb altres persones, la vida familiar es torna endogàmica i el diàleg s'empobreix.

Amor apassionat

142. El Concili Vaticà II ensenya que aquest amor conjugal «abasta el bé de tota la persona, i, per tant, pot enriquir amb una dignitat peculiar les expressions del cos i de l'esperit, i ennoblir-les com a signes especials de l'amistat conjugal».138 Per alguna cosa serà que un amor sense plaer ni passió no és suficient per a simbolitzar la unió del cor humà amb Déu: «Tots els místics han afirmat que l'amor sobrenatural i l'amor celestial troben els símbols que busquen en l'amor matrimonial, més que en l'amistat, més que en el sentiment filial o a la dedicació a una causa. I el motiu rau justament en la seva totalitat».139 Per què llavors no aturar-nos a parlar dels sentiments i de la sexualitat en el matrimoni?

El món de les emocions

143. Desitjos, sentiments, emocions, allò que els clàssics anomenaven «passions», tenen un lloc important en el matrimoni. Es produeixen quan un «altre» es fa present i es manifesta en la pròpia vida. És propi de tot ésser vivent tendir cap a una altra cosa, i aquesta tendència té sempre senyals afectius bàsics: el plaer o el dolor, l'alegria o la pena, la tendresa o la por. Són el pressupòsit de l'activitat psicològica més elemental. L'ésser humà és un vivent d'aquesta terra, i tot el que fa i busca està carregat de passions.

144. Jesús, com a veritable home, vivia les coses amb una càrrega d'emotivitat. Per això l'entristia el rebuig de Jerusalem (cf. *Mt* 23,37), i aquesta situació li arrencava llàgrimes (cf. *Lc* 19,41). També es compadía davant el sofriment de la gent (cf. *Mc* 6,34). Veient plorar els altres, es commovia i es torbava (cf. *Jn* 11,33), i ell mateix

plorava la mort d'un amic (cf. *Jn* 11,35). Aquestes manifestacions de la seva sensibilitat mostraven fins a quin punt el seu cor humà estava obert als altres.

145. Experimentar una emoció no és una cosa moralment bona ni dolenta en si mateixa.¹⁴⁰ Començar a sentir desig o rebuig no és pecaminós ni reprotxable. El que és bo o dolent és l'acte que un faci mogut o acompanyat per una passió. Però si els sentiments són promoguts, buscats i, a causa d'ells, cometem males accions, el mal es troba en la decisió d'alimentar-los i en els actes dolents que se'n segueixen. En la mateixa línia, sentir gust per algú no vol dir de per si que sigui un bé. Si amb aquest gust jo busco que aquesta persona es converteixi en la meva esclava, el sentiment estarà al servei del meu egoisme. Creure que som bons només perquè «sentim coses» és un gran engany. Hi ha persones que se senten capaces d'un gran amor només perquè tenen una gran necessitat d'afecte, però no saben lluitar per la felicitat dels altres i viuen tancades en els seus propis desitjos. En aquest cas, els sentiments distreuen dels grans valors i oculten un egocentrisme que no fa possible conrear una vida sana i feliç en família.

146. D'altra banda, si una passió acompanya l'acte lliure, pot manifestar la profunditat d'aquesta opció. L'amor matrimonial porta a procurar que tota la vida emotiva esdevingui un bé per a la família i estigui al servei de la vida en comú. La maduresa arriba a una família quan la vida emotiva dels seus membres es transforma en una sensibilitat que no domina ni enfosqueix les grans opcions i els valors sinó que respecta la llibertat de cadascú,¹⁴¹ brolla d'ella, l'enriqueix, l'embelleix i la fa més harmoniosa per al bé de tots.

Déu estima el goig dels seus fills

147. Això requereix un camí pedagògic, un procés que inclou renúncies. És una convicció de l'Església que moltes vegades ha estat rebutjada, com si fos enemiga de la felicitat humana. Benet XVI recollia aquest qüestionament amb gran claredat: «L'Església, amb els seus preceptes i prohibicions, no converteix potser en amarga la cosa més bella de la vida? No posa potser cartells de prohibició precisament allí on l'alegria, predisposada en nosaltres pel Creador, ens ofereix una felicitat que ens fa regustar quelcom del que és diví?».¹⁴² Però ell responia que, si bé no han faltat

exageracions o ascetismes desviats en el cristianisme, l'ensenyament oficial de l'Església, fidel a les Escriptures, no va rebutjar «l'eros com a tal, sinó que va declarar guerra a la seva desviació destructora, ja que la falsa divinització de l'eros [...] el priva de seva dignitat divina i el deshumanitza».143

148. L'educació de l'emotivitat i de l'instint és necessària, i per això a vegades és indispensable posar-se algun límit. L'excés, el descontrol, l'obsessió per un sol tipus de plaers, acaben per afeblir i emmalaltir el plaer mateix,144 i danyen la vida de la família. De veritat es pot fer un bonic camí amb les passions, la qual cosa vol dir orientar-les cada vegada més en un projecte d'autodonació i de plena realització de si mateix, que enriqueix les relacions interpersonals en el si de la família. No implica renunciar a instants d'intens goig,145 sinó assumir-los com entreteixits amb altres moments de lliurament generós, d'espera pacient, de cansament inevitable, d'esforç per un ideal. La vida en família és tot això i mereix ser viscuda sencera.

149. Alguns corrents espirituals insisteixen a eliminar el desig per alliberar-se del dolor. Però nosaltres creiem que Déu estima el goig de l'ésser humà, que ell va crear-ho tot «perquè en fruïm» (*ITm* 6,17). Deixem brollar l'alegria davant la seva tendresa quan ens proposa: «Fill, tracta't bé [...] No et privis de passar un dia feliç» (*Sir* 14,11.14). Un matrimoni també respon a la voluntat de Déu seguint aquesta invitació bíblica: «Alegra't en el dia feliç» (*Qoh* 7,14). La qüestió és tenir la llibertat per acceptar que el plaer trobi altres formes d'expressió en els diferents moments de la vida, d'acord amb les necessitats de l'amor mutu. En aquest sentit, es pot acollir la proposta d'alguns mestres orientals que insisteixen a ampliar la consciència, per no quedar presos en una experiència molt limitada que ens tanqui les perspectives. Aquesta ampliació de la consciència no és la negació o la destrucció del desig sinó la seva dilatació i el seu perfeccionament.

La dimensió eròtica de l'amor

150. Tot això ens porta a parlar de la vida sexual del matrimoni. Déu mateix va crear la sexualitat, que és un regal meravellós per a les seves criatures. Quan se la conrea i s'evita el seu descontrol, és per impedir que es produeixi l'«empobriment d'un valor autèntic».146 Sant Joan Pau II va rebutjar que l'ensenyament de l'Església porti a

«una negació del valor del sexe humà», o que simplement el toleri «per la necessitat mateixa de la procreació».147 La necessitat sexual dels esposos no és objecte de menyspreu, i «no es tracta de cap manera de posar en qüestió aquesta necessitat».148

151. Als qui tenen por que en l'educació de les passions i de la sexualitat es perjudiqui l'espontaneïtat de l'amor sexual, sant Joan Pau II els responia que l'ésser humà «està cridat a la plena i madura espontaneïtat de les relacions», que «és el fruit gradual del discerniment dels impulsos del propi cor».149 És una cosa que es conquesta, ja que tot ésser humà «ha d'aprendre amb perseverança i coherència el que és el significat del cos».150 La sexualitat no és un recurs per a gratificar o entretenir, ja que és un llenguatge interpersonal on l'altre és pres seriosament, amb el seu sagrat i inviolable valor. Així, «el cor humà es fa partícip, per dir-ho així, d'una altra espontaneïtat».151 En aquest context, l'erotisme apareix com a manifestació específicament humana de la sexualitat. S'hi pot trobar «el significat sponsal del cos i l'autèntica dignitat del do».152 En les seves catequesis sobre la teologia del cos humà, va ensenyar que la corporeïtat sexual «és no sols font de fecunditat i de procreació», sinó que posseeix «la capacitat d'expressar l'amor: aquest amor precisament en el qual l'home-persona esdevé do».153 El més sa erotisme, tot i que està unit a una recerca de plaer, suposa l'admiració, i per això pot humanitzar els impulsos.

152. Llavors, de cap manera no podem entendre la dimensió eròtica de l'amor com un mal permès o com un pes a tolerar pel bé de la família, sinó com a do de Déu que embelleix el trobament dels esposos. Essent una passió sublimada per un amor que admira la dignitat de l'altre, esdevé una «plena i netíssima afirmació amorosa», que ens mostra de quina meravelles és capaç el cor humà i així, per un moment, «se sent que l'existència humana ha estat un èxit».154

Violència i manipulació

153. Dins el context d'aquesta visió positiva de la sexualitat, és oportú plantejar el tema en la seva integritat i amb un sa realisme. Perquè no podem ignorar que moltes vegades la sexualitat es despersonalitza i també s'omple de patologies, de tal manera que «passa a ser cada vegada més ocasió i instrument d'afirmació del propi jo i de satisfacció egoïsta dels propis desitjos i instints».155 En aquesta època esdevé molt

arriscat que també la sexualitat sigui posseïda per l'esperit verinós de l'«usa i llença». El cos de l'altre és amb freqüència manipulat, com una cosa que es reté mentre dóna satisfacció i es menysprea quan perd atractiu. ¿Per ventura es poden ignorar o dissimular les constants formes de domini, prepotència, abús, perversió i violència sexual, que són producte d'una desviació del significat de la sexualitat i que sepulten la dignitat dels altres i la crida a l'amor sota una fosca recerca de si mateix?

154. No és sobrer recordar que, fins i tot dins del matrimoni, la sexualitat pot esdevenir font de sofriment i de manipulació. Per això hem de reafirmar amb claredat que «un acte conjugal imposat al cònjuge sense considerar la seva situació actual i els seus legítims desitjos, no és un veritable acte d'amor; i prescindeix per tant d'una exigència del recte ordre moral en les relacions entre els esposos».156 Els actes propis de la unió sexual dels cònjuges responen a la naturalesa de la sexualitat volguda per Déu si són viscuts «de manera veritablement humana».157 Per això, sant Pau exhortava: «Que ningú no perjudiqui els altres germans ni s'aprofiti d'ells» (*ITe* 4,6). Si bé ell escrivia en una època en què dominava una cultura patriarcal, on la dona es considerava un ésser completament subordinat a l'home, va ensenyar tanmateix que la sexualitat ha de ser una qüestió de conversa entre els cònjuges: plantejar la possibilitat de postergar les relacions sexuals per un temps, però «de comú acord» (*ICo* 7,5).

155. Sant Joan Pau II va fer un advertiment molt subtil quan va dir que l'home i la dona estan «amenaçats per la insaciabilitat».158 És a dir, són cridats a una unió cada vegada més intensa, però el risc rau a pretendre esborrar les diferències i aquesta distància inevitable que hi ha entre els dos. Perquè cada un posseeix una dignitat pròpia i intransferible. Quan la preciosa pertinença recíproca es transforma en domini, «canvia essencialment l'estructura de comunió en la relació interpersonal».159 A la lògica del domini, el dominador també acaba negant la seva pròpia dignitat,160 i en definitiva deixa «d'identificar-se subjectivament amb el propi cos»,161 ja que li treu tot significat. Viu el sexe com a evasió de si mateix i com a renúncia a la bellesa de la unió.

156. És important ser clars en el rebuig de tota forma de submissió sexual. Per això convé evitar tota interpretació inadequada del text de la Carta als efesians on es demana que «les dones estiguin subjectes als seus marits» (*Ef* 5,22). Sant Pau s'expressa aquí en categories culturals pròpies d'aquella època, però nosaltres no hem d'assumir aquest revestiment cultural, sinó el missatge revelat subjacent en el conjunt de la

perícopa. Reprenguem la sàvia explicació de sant Joan Pau II: «L'amor exclou tota mena de submissió, en virtut de la qual la dona esdevindria serventa o esclava del marit. [...] La comunitat o unitat que han de formar amb el matrimoni es realitza a través d'una recíproca donació, que és també una mútua submissió».162 Per això es diu també que «els marits han d'estimar la muller com als seus propis cossos» (*Ef* 5,28). En realitat el text bíblic convida a superar el còmode individualisme per viure referits als altres, «subjectes els uns als altres» (*Ef* 5,21). En el matrimoni, aquesta recíproca «submissió» adquireix un significat especial, i s'entén com una pertinença mútua lliurement escollida, amb un conjunt de notes de fidelitat, respecte i cura. La sexualitat està de manera inseparable al servei d'aquesta amistat conjugal, perquè s'orienta a procurar que l'altre visqui en plenitud.

157. No obstant això, el rebuig de les desviacions de la sexualitat i l'erotisme mai no hauria de portar a menysprear-los ni a passar-los per alt. L'ideal del matrimoni no pot configurar-se només com una donació generosa i sacrificada, on cadascun renuncia a tota necessitat personal i només es preocupa per fer el bé a l'altre sense cap satisfacció. Recordem que un veritable amor sap també rebre de l'altre, és capaç d'acceptar-se com vulnerable i necessitat, no renuncia a acollir amb sincera i feliç gratitud les expressions corpòries de l'amor en la carícia, l'abraçada, el petó i la unió sexual. Benet XVI era clar sobre aquest punt: «Si l'home pretengués ser només esperit i volgués rebutjar la carn com si fos una herència merament animal, esperit i cos perdrien la seva dignitat».163 Per aquesta raó, «l'home tampoc no pot viure exclusivament de l'amor oblatiu, descendent. No pot donar únicament i sempre, també ha de rebre. Qui vol donar amor, al seu torn ha de rebre'l com a do».164 Això suposa, de totes maneres, recordar que l'equilibri humà és fràgil, que sempre roman una cosa que es resisteix a ser humanitzat i que en qualsevol moment pot desencadenar-se de nou, recuperant les seves tendències més primitives i egoistes.

Matrimoni i virginitat

158. «Moltes persones que viuen sense casar-se no sols estan dedicades a la pròpia família d'origen, sinó que sovint presten grans serveis en la recerca d'amics, en la comunitat eclesial i en la vida professional. [...] Molts, a més, posen els seus talents al servei de la comunitat cristiana en el signe de la caritat i del voluntariat. Hi

ha després aquells que no es casen perquè consagren la vida per amor de Crist i dels germans. La família, en l'Església i en la societat, queda molt enriquida per la seva dedicació».165

159. La virginitat és una forma d'estimar. Com a signe, ens recorda la urgència del Regne, la urgència de lliurar-se al servei evangelitzador sense reserves (cf. *1Co* 7,32), i és un reflex de la plenitud del cel on «ni els homes es casaran ni les dones prendran espòs» (*Mt* 22,30). Sant Pau la recomanava perquè esperava un ràpid retorn de Jesucrist, i volia que tots es concentrassin només en l'evangelització: «El moment és urgent» (*1Co* 7,29). Tot amb tot, deixava clar que era una opinió personal o un desig seu (cf. *1Co* 7,6-8) i no un manament de Crist: «No tinc cap precepte del Senyor» (*1Co* 7,25). Alhora, reconeixia el valor de les diverses crides: «Cadascú té el seu propi do de Déu, els uns d'una manera i els altres d'una altra» (*1 Co* 7,7). En aquest sentit, sant Joan Pau II va dir que els textos bíblics «no donen fonament ni per sostenir la "inferioritat" del matrimoni, ni la "superioritat" de la virginitat o del celibat»166 per raó de l'abstenció sexual. Més que parlar de la superioritat de la virginitat sota tots els seus aspectes, sembla adequat mostrar que els diferents estats de vida es complementen, de manera que un pot ser més perfecte en algun sentit i un altre pot ser-ho des d'un altre punt de vista. Alexandre de Hales, per exemple, expressava que, en un sentit, el matrimoni pot ser considerat superior als altres sagraments, perquè simbolitza una cosa tan gran com «la unió de Crist amb l'Església o la unió de la naturalesa divina amb la humana».167

160. Per tant, «no es tracta de disminuir el valor del matrimoni en benefici de la continència»,168 i «no hi ha cap base per a una suposada contraposició [...]. Si, d'acord amb una certa tradició teològica, es parla de l'estat de perfecció (*status perfectionis*), es fa no a causa de la continència mateixa, sinó en relació al conjunt de la vida fundada sobre els consells evangèlics»,169 Però una persona casada pot viure la caritat en un altíssim grau. Llavors, «arriba a aquella perfecció que brolla de la caritat, mitjançant la fidelitat a l'esperit d'aquests consells. Aquesta perfecció és possible i accessible a cadascú».170

161. La virginitat té el valor simbòlic de l'amor que no necessita posseir l'altre, i reflecteix així la llibertat del Regne dels Cels. És una invitació als esposos perquè visquin el seu amor conjugal en la perspectiva de l'amor definitiu a Crist, com un camí

comú cap a la plenitud del Regne. Al seu torn, l'amor dels esposos té altres valors simbòlics: d'una banda, és un peculiar reflex de la Trinitat. La Trinitat és unitat plena, però en la qual hi ha també la distinció. A més, la família és un signe cristològic, perquè manifesta la proximitat de Déu que comparteix la vida de l'ésser humà unint-se a ell en l'Encarnació, en la Creu i en la Resurrecció: cada cònjuge esdevé «una sola carn» amb l'altre i s'ofereix a si mateix per compartir-ho tot amb ell fins al final. Mentre la virginitat és un signe «escatològic» de Crist ressuscitat, el matrimoni és un signe «històric» per als qui caminem a la terra, un signe del Crist terrenal que va acceptar unir-se a nosaltres i es va lliurar fins a donar-nos la seva sang. La virginitat i el matrimoni són, i han de ser, formes diferents d'estimar, perquè «l'home no pot viure sense amor. Ell roman per a si mateix un ésser incompreensible, la seva vida no té sentit si no se li revela l'amor».171

162. El celibat corre el perill de ser una còmoda solitud, que dóna llibertat per moure's amb autonomia, per canviar de llocs, de tasques i d'opcions, per disposar del propi diner, per freqüentar persones diverses segons l'atracció del moment. En aquest cas, resplendeix el testimoniatge de les persones casades. Els qui han estat cridats a la virginitat poden trobar en alguns matrimonis un signe clar de la generosa i indestructible fidelitat de Déu a la seva Aliança, que estimuli els seus cors a una disponibilitat més concreta i oblativa. Perquè hi ha persones casades que mantenen la seva fidelitat quan el seu cònjuge s'ha tornat físicament desagradable, o quan no satisfà les pròpies necessitats, tot i que moltes ofertes convidin a la infidelitat o l'abandonament. Una dona pot tenir cura del seu espòs malalt i allà, al costat de la Creu, torna a donar el «sí» del seu amor fins a la mort. En aquest amor es manifesta d'una manera enlluernadora la dignitat del qui estima, dignitat com a reflex de la caritat, ja que és propi de la caritat estimar, més que ser estimat.172 També podem advertir en moltes famílies una capacitat de servei oblatiu i tendre davant fills difícils i fins i tot desagraïts. Això fa d'aquests pares un signe de l'amor lliure i desinteressat de Jesús. Tot això esdevé una invitació a les persones cèlibes perquè visquin la seva donació pel Regne amb major generositat i disponibilitat. Avui, la secularització ha desdibuixat el valor d'una unió per a tota la vida i ha debilitat la riquesa del lliurament matrimonial, per la qual cosa «cal aprofundir en els aspectes positius de l'amor conjugal».173

La transformació de l'amor

163. La prolongació de la vida fa que es produeixi alguna cosa que no era comuna en altres temps: la relació íntima i la pertinença mútua s'han de conservar per quatre, cinc o sis dècades, i això comporta la necessitat de tornar a escollir-se una i una altra vegada. Potser el cònjuge ja no està apassionat per un desig sexual intens que el mogui cap a l'altra persona, però sent el plaer de pertànyer-se mútuament, de saber que no està sol, de tenir un «còmplice», que ho coneix tot de la seva vida i de la seva història i que ho comparteix tot. És el company en el camí de la vida amb qui es poden enfrontar les dificultats i gaudir de les coses boniques. Això també produeix una satisfacció que acompanya el desig propi de l'amor conjugal. No podem esperar tenir els mateixos sentiments durant tota la vida. En canvi, sí que podem tenir un projecte comú estable, comprometre'ns a estimar-nos i a viure units fins que la mort ens separi, i viure sempre una rica intimitat. L'amor que ens prometem supera tota emoció, sentiment o estat d'ànim, encara que pugui incloure'ls. És un voler més profund, amb una decisió del cor que compromet tota l'existència. Així, enmig d'un conflicte no resolt, i encara que molts sentiments confusos es barregin en el cor, es manté viva cada dia la decisió d'estimar, de pertànyer-se, de compartir la vida sencera i de romandre estimant i perdonant. Cada un dels dos fa un camí de creixement i de canvi personal. Enmig d'aquest camí, l'amor celebra cada pas i cada nova etapa.

164. En la història d'un matrimoni, l'aparença física canvia, però això no és raó perquè l'atracció amorosa es debiliti. Hom s'enamora d'una persona sencera amb una identitat pròpia, no sols d'un cos, encara que aquest cos, més enllà del desgast del temps, mai no deixi d'expressar d'alguna manera aquesta identitat personal que ha captivat el cor. Quan els altres ja no puguin reconèixer la bellesa d'aquesta identitat, el cònjuge enamorat continua essent capaç de percebre-la amb l'instint de l'amor, i l'afecte no desapareix. Reafirma la seva decisió de pertànyer-li, la torna a triar, i expressa aquesta elecció en una proximitat fidel i carregada de tendresa. La noblesa de la seva opció per ella, perquè és intensa i profunda, desperta una forma nova d'emoció en el compliment d'aquesta missió conjugal. Perquè «l'emoció provocada per un altre ésser humà com a persona [...] no tendeix de per si a l'acte conjugal».¹⁷⁴ Adquireix altres expressions sensibles, perquè l'amor «és una única realitat, si bé amb diverses dimensions; segons els casos, una o altra pot destacar més».¹⁷⁵ El vincle troba noves modalitats i exigeix la decisió de remodelar-lo. Però no solament per conservar-lo, sinó per desenvolupar-lo.

És el camí de construir-se dia a dia. Però res d'això no és possible si no s'invoca l'Esperit Sant, si no es clama cada dia demanant la seva gràcia, si no es busca la seva força sobrenatural, si no se li reclama amb desig que vessi el seu foc sobre el nostre amor per enfortir-lo, orientar-lo i transformar-lo en cada nova situació.

Capítol cinquè

AMOR QUE ESDEVÉ FECUND

165. L'amor sempre dóna vida. Per això, l'amor conjugal «no s'esgota dins de la parella [...]. Els cònjuges, alhora que es donen entre si, donen més enllà de si mateixos la realitat del fill, reflex vivent del seu amor, signe permanent de la unitat conjugal i síntesi viva i inseparable del pare i de la mare».176

Acollir una nova vida

166. La família és l'àmbit no sols de la generació sinó de l'acollida de la vida que arriba com a regal de Déu. Cada nova vida «ens permet descobrir la dimensió més gratuïta de l'amor, que mai no deixa de sorprendre'ns. És la bellesa de ser estimats abans: els fills són estimats abans que arribin».177 Això reflecteix el primat de l'amor de Déu que sempre pren la iniciativa, perquè els fills «són estimats abans d'haver fet alguna cosa per merèixer-ho».178 No obstant això, «nombrosos infants des de l'inici són rebutjats, abandonats, els roben la seva infància i el seu futur. Algú s'atreveix a dir, gairebé per justificar-se, que va ser un error fer que vinguessin al món. Això és vergonyós! [...] Què fem amb les solemnes declaracions dels drets humans o dels drets de l'infant, si després castiguem els infants pels errors dels adults?».179 Si un infant arriba al món en circumstàncies no desitjades, els pares, o altres membres de la família, han de fer tot el possible per acceptar-lo com a do de Déu i per assumir la responsabilitat d'acollir-lo amb obertura i afecte. Perquè «quan es tracta dels infants que vénen al món, cap sacrifici dels adults no serà considerat massa costós o massa gran, per tal d'evitar que un infant pensi que és un error, que no val res i que ha estat abandonat a les ferides de la vida i a la prepotència dels homes».180 El do d'un nou fill, que el Senyor confia al pare i a la mare, comença amb l'acollida, prossegueix amb la custòdia al llarg de la vida terrenal i té com a destinació final el goig de la vida eterna. Una mirada serena envers el compliment últim de la persona humana, farà els pares encara més conscients del preciós do que els ha estat confiat. En efecte, a ells els ha concedit Déu triar el nom amb el qual ell anomenarà cadascun dels seus fills per tota l'eternitat.181

167. Les famílies nombroses són una alegria per a l'Església. L'amor hi expressa la seva fecunditat generosa. Això no implica oblidar una sana advertència de sant Joan Pau II, quan explicava que la paternitat responsable no és «procreació il·limitada o manca de consciència sobre el que implica educar els fills, sinó més aviat la facultat que els esposos tenen d'usar la seva llibertat inviolable de manera assenyada i responsable, tenint en compte tant les realitats socials i demogràfiques, com la seva pròpia situació i els seus desitjos legítims».182

L'amor en l'espera pròpia de l'embaràs

168. L'embaràs és una època difícil, però també és un temps meravellós. La mare col·labora amb Déu perquè es produeixi el miracle d'una nova vida. La maternitat sorgeix d'una «particular potencialitat de l'organisme femení, que amb peculiaritat creadora serveix a la concepció i a la generació de l'ésser humà».183 Cada dona participa del «misteri de la creació, que es renova en la generació humana».184 És com diu el Salm: «M'has teixit en les entranyes de la mare» (139,13). Cada infant que es forma dins de la seva mare és un projecte etern de Déu Pare i del seu amor etern: «Abans de formar-te en el ventre, et vaig escollir; abans que sortissis del si matern, et vaig consagrar» (*Jr* 1,5). Cada infant és al cor de Déu des de sempre, i en el moment en què és concebut es compleix el somni etern del Creador. Pensem com val aquest embrió des de l'instant en què és concebut! Cal mirar-lo amb aquests ulls d'amor del Pare, que mira més enllà de tota aparença.

169. La dona embarassada pot participar d'aquest projecte de Déu somiant el seu fill: «Tota mare i tot el pare va somiar el seu fill durant nou mesos [...] No és possible una família sense somiar. Quan en una família es perd la capacitat de somiar els infants no creixen, l'amor no creix, la vida s'afebleix i s'apaga».185 Dins d'aquest somni, per a un matrimoni cristià, apareix necessàriament el baptisme. Els pares el preparen amb la seva oració, lliurant el seu fill a Jesús ja abans del seu naixement.

170. Amb els avenços de les ciències avui es pot saber per endavant quin color de cabells tindrà l'infant i quines malalties pot patir en el futur, perquè totes les característiques somàtiques d'aquesta persona estan inscrites en el seu codi genètic ja en l'estat embrionari. Però només el Pare que el va crear el coneix en plenitud. Només ell

coneix allò més valuós, allò més important, perquè ell sap qui és aquest infant, quina és la seva identitat més profunda. La mare que el porta al seu si necessita demanar llum a Déu per poder conèixer en profunditat el seu propi fill i per esperar-lo tal com és. Alguns pares senten que el seu fill no arriba en el millor moment. Els cal demanar al Senyor que els curi i els enforteixi per acceptar plenament aquest fill, perquè puguin esperar-lo de cor. És important que aquest infant se senti esperat. Ell no és un complement o una solució per a una inquietud personal. És un ésser humà, amb un valor immens, i no pot ser usat per al propi benefici. Llavors, no és important si aquesta nova vida et servirà o no, si té característiques que t'agraden o no, si respon o no als teus projectes i als teus somnis. Perquè «els fills són un do. Cada un és únic i irreplicable [...]. S'estima un fill perquè és fill, no perquè és bonic o perquè és d'una o d'una altra manera; no, perquè és fill. No perquè pensa com jo o encarna els meus desitjos. Un fill és un fill».¹⁸⁶ L'amor dels pares és instrument de l'amor del Pare Déu que espera amb tendresa el naixement de tot infant, l'accepta sense condicions i l'acull gratuïtament.

171. A cada dona embarassada vull demanar-li amb afecte: Cuida la teva alegria, que res no tregui el goig interior de la maternitat. Aquest infant mereix la teva alegria. No permetis que les pors, les preocupacions, els comentaris aliens o els problemes apaguin aquesta felicitat de ser instrument de Déu per portar una nova vida al món. Ocupa't del que calgui fer o preparar, però sense obsessionar-te, i lloa com Maria: «La meva ànima magnifica el Senyor, el meu esperit celebra Déu que em salva, perquè ha mirat la petitesa de la seva serventa» (*Lc* 1,46-48). Viu aquest serè entusiasme enmig de les teves molèsties, i prega al Senyor que custodiï la teva alegria perquè puguis transmetre-la al teu infant.

Amor de mare i de pare

172. «Els infants, tot just nascuts, comencen a rebre com a do, al costat del menjar i les cures, la confirmació de les qualitats espirituals de l'amor. Els actes d'amor passen a través del do del nom personal, el llenguatge compartit, les intencions de les mirades, les il·luminacions dels somriures. Aprenen així que la bellesa del vincle entre els éssers humans apunta a la nostra ànima, busca la nostra llibertat, accepta la diversitat de l'altre, el reconeix i el respecta com a interlocutor [...] i això és amor, que porta una guspira de l'amor de Déu».¹⁸⁷ Tot infant té dret a rebre l'amor d'una mare i d'un pare,

tots dos necessaris per a la seva maduració íntegra i harmoniosa. Com van dir els bisbes d' Austràlia, tots dos «contribueixen, cadascun d'una manera diferent, a la cria nça d'un infant. Respectar la dignitat d'un infant significa afirmar la seva necessitat i dret natural a una mare i un pare».188 No es tracta només de l'amor del pare i de la mare per separat, sinó també de l'amor entre ells, percebut com a font de la pròpia existència, com un niu que acull i com a fonament de la família. Altrament, el fill sembla reduir-se a una possessió capritxosa. Tots dos, home i dona, pare i mare, són «cooperadors de l'amor de Déu Creador i en certa manera els seus intèrprets».189 Mostren als seus fills el rostre matern i el rostre patern del Senyor. A més, ells junts ensenyen el valor de la reciprocitat, del trobament entre diferents, on cadascú aporta la seva pròpia identitat i sap també rebre de l'altre. Si per alguna raó inevitable falta un dels dos, és important buscar alguna manera de compensar-ho, per afavorir l'adequada maduració del fill.

173. El sentiment d'orfandat que viuen avui molts infants i joves és més profund del que pensem. Avui reconeixem com a molt legítim, i fins i tot desitjable, que les dones vulguin estudiar, treballar, desenvolupar les seves capacitats i tenir objectius personals. Però, al mateix temps, no podem ignorar la necessitat que tenen els infants de la presència materna, especialment en els primers mesos de vida. La realitat és que «la dona està davant l'home com a mare, subjecte de la nova vida humana que es concep i es desenvolupa en ella, i d'ella neix al món».190 L'afebliment de la presència materna amb les seves qualitats femenines és un risc greu per a la nostra terra. Valoro el feminisme quan no pretén la uniformitat ni la negació de la maternitat. Perquè la grandesa de la dona implica tots els drets que emanen de la seva inalienable dignitat humana, però també del seu geni femení, indispensable per a la societat.191 Les seves capacitats específicament femenines –en particular la maternitat– li atorguen també deures, perquè ser dona implica també una missió peculiar en aquesta terra, que la societat necessita protegir i preservar per a bé de tots.

174. De fet, «les mares són l'antídote més fort davant la difusió de l'individualisme egoista. [...] Són elles les que testimonien la bellesa de la vida».192 Sens dubte, «una societat sense mares seria una societat inhumana, perquè les mares saben testimoniar sempre, fins i tot en els pitjors moments, la tendresa, el lliurament, la força moral. Les mares transmeten sovint també el sentit més profund de la pràctica religiosa: en les primeres oracions, en els primers gestos de devoció que aprèn un infant [...]. Sense les mares, no solament no hi hauria nous fidels, sinó que la fe perdria bona

part del seu escalf senzill i profund. [...] Estimadíssimes mares, gràcies, gràcies pel que sou a la família i pel que doneu a l'Església i al món».193

175. La mare, que empara l'infant amb la seva tendresa i la seva compassió, l'ajuda a despertar la confiança, a experimentar que el món és un lloc bo que el rep, i això permet desenvolupar una autoestima que afavoreix la capacitat d'intimitat i l'empatia. La figura paterna, d'altra banda, ajuda a percebre els límits de la realitat, i es caracteritza més per l'orientació, per la sortida cap al món més ampli i ric de reptes, per la invitació a l'esforç i la lluita. Un pare amb una clara i feliç identitat masculina, que al seu torn combini en el seu tracte amb la dona l'afecte i la protecció, és tan necessari com les cures maternes. Hi ha rols i tasques flexibles, que s'adaptin a les circumstàncies concretes de cada família, però la presència clara i ben definida de les dues figures, femenina i masculina, crea l'àmbit més adequat per a la maduració de l'infant.

176. Es diu que la nostra societat és una «societat sense pares». En la cultura occidental, la figura del pare estaria simbòlicament absent, desviada, esvaïda. Fins i tot la virilitat semblaria qüestionada. S'ha produït una comprensible confusió, perquè «en un primer moment això es va percebre com un alliberament: alliberament del pare-patró, del pare com a representant de la llei que s'imposa des de fora, del pare com a censor de la felicitat dels fills i obstacle a l'emancipació i autonomia dels joves. De vegades, en el passat, en algunes cases, regnava l'autoritarisme, en certs casos ni més ni menys que el maltractament».194 Però, «com s'esdevé sovint, es passa d'un extrem a un altre. El problema dels nostres dies no sembla ser ja tant la presència tafanera del pare, sinó més aviat la seva absència, el fet de no estar present. El pare està algunes vegades tan concentrat en si mateix i en el seu treball, i de vegades en les seves pròpies realitzacions individuals, que oblida fins i tot la família. I deixa sols els petits i els joves».195 La presència paterna, i per tant la seva autoritat, es veu afectada també pel temps cada vegada més gran que es dedica als mitjans de comunicació i a la tecnologia de la distracció. Avui, a més, l'autoritat està posada sota sospita i els adults són cruament qüestionats. Ells mateixos abandonen les certeses i per això no donen orientacions segures i ben fundades als seus fills. No és sa que s'intercanviïn els rols entre pares i fills, la qual cosa danya l'adequat procés de maduració que els infants necessiten recórrer i els nega un amor orientador que els ajudi a madurar.196

177. Déu posa el pare en la família perquè, amb les característiques valuoses de la seva masculinitat, «sigui proper a la dona, per compartir-ho tot, alegries i dolors, cansaments i esperances. I que sigui proper als fills en el seu creixement: quan juguen i quan tenen ocupacions, quan estan despreocupats i quan estan angoixats, quan s'expressen i quan són taciturns, quan es llancen i quan tenen por, quan fan un pas equivocat i quan tornen a trobar el camí; pare present, sempre. Dir present no és el mateix que dir controlador. Perquè els pares massa controladors anul·len els fills».197 Alguns pares se senten inútils o innecessaris, però la veritat és que «els fills necessiten trobar un pare que els espera quan tornen dels seus fracassos. Faran de tot per no admetre-ho, per no fer-ho veure, però en tenen necessitat».198 No és bo que els infants es quedin sense pares i així deixin de ser infants abans d'hora.

Fecunditat ampliada

178. Moltes parelles d'esposos no poden tenir fills. Sabem quant sofriment comporta això. D'altra banda, sabem també que «el matrimoni no ha estat fet només per a la procreació [...]. Per això, àdhuc si els fills, molt sovint tan desitjats, manquen, el matrimoni perdura com a convivència i comunió de tota la vida i conserva el seu valor i la seva indissolubilitat».199 A més, «la maternitat no és una realitat exclusivament biològica, sinó que s'expressa de diverses maneres».200

179. L'adopció és un camí per realitzar la maternitat i la paternitat d'una manera molt generosa, i vull encoratjar els qui no poden tenir fills a ser magnànims i a obrir el seu amor matrimonial per rebre als qui estan privats d'un adequat context familiar. Mai no es penediran d'haver estat generosos. Adoptar és l'acte d'amor de regalar una família a qui no la té. És important insistir que la legislació pugui facilitar els tràmits d'adopció, sobretot en els casos de fills no desitjats, amb vista a prevenir l'avortament o l'abandonament. Els qui assumeixen el repte d'adoptar i acullen una persona de manera incondicional i gratuïta, esdevenen mediacions d'aquest amor de Déu que diu: «Encara que la teva mare et oblidés, jo mai no t'oblidaria» (*Is* 49,15).

180. «L'opció de l'adopció i de la custòdia expressa una particular fecunditat de l'experiència conjugal, més enllà dels casos en què està dolorosament marcada per l'esterilitat. [...] Davant situacions en què el fill és estimat a qualsevol preu, com un

dret a la pròpia autoafirmació, l'adopció i l'acollida, enteses correctament, mostren un aspecte important de l'ésser pares i de l'ésser fills, en tant que ajuden a reconèixer que els fills, tant els naturals com els adoptats o acollits, són quelcom més que subjectes en si mateixos i cal rebre'ls, estimar-los, fer-se'n càrrec i no sols portar-los al món. L'interès superior de l'infant ha de prevaler en els processos d'adopció i acollida».201 D'altra banda, «s'ha de frenar el tràfic de infants entre països i continents mitjançant oportunes mesures legislatives i el control dels Estats».202

181. Convé també recordar que la procreació o l'adopció no són les úniques maneres de viure la fecunditat de l'amor. També la família amb molts fills està cridada a deixar la seva empremta en la societat on està inserida, per desenvolupar altres formes de fecunditat que són com la prolongació de l'amor que la sustenta. Les famílies cristianes no han d'oblidar que «la fe no ens allunya del món, sinó que ens hi introdueix més profundament. [...] Cada un de nosaltres té un paper especial a exercir en la preparació de la vinguda del Regne de Déu».203 La família no ha de pensar-se a si mateixa com un recinte cridat a protegir-se de la societat. No es queda a l'espera, sinó que surt d'ella mateixa en la recerca solidària. Així esdevé un nexa d'integració de la persona amb la societat i un punt d'unió entre allò que és públic i allò que és privat. Els matrimonis necessiten adquirir una clara i convinguda consciència sobre els seus deures socials. Quan això succeeix, l'afecte que els uneix no disminueix, sinó que s'omple de nova llum, com ho expressen els següents versos:

*«Tus manos son mi caricia
mis acordes cotidianos
te quiero porque tus manos
trabajan por la justicia.
Si te quiero es porque sos
mi amor mi cómplice y todo
y en la calle codo a codo
somos mucho más que dos».*204

182. Cap família no pot ser fecunda si es concep com massa diferent o «separada». Per evitar aquest risc, recordem que la família de Jesús, plena de gràcia i de saviesa, no era vista com una família «rara», com una llar estranya i allunyada del poble. Per això mateix a la gent li costava reconèixer la saviesa de Jesús i deia: «¿D'on

li ve, tot això? [...] ¿No és el fuster, el fill de Maria?» (Mc 6,2-3). «¿No és el fill del fuster?» (Mc 6,2-3). «¿No és aquest el fill del fuster?» (Mt 13,55). Això confirma que era una família senzilla, propera a tots, integrada amb normalitat al poble. Jesús tampoc no va créixer en una relació tancada i absorbent amb Maria i amb Josep, sinó que es movia gustosament en la família ampliada, que incloïa parents i amics. Això explica que, quan tornaven de Jerusalem, els seus pares acceptaven que l'infant de dotze anys es perdés a la caravana un dia sencer, escoltant les narracions i compartint les preocupacions de tots: «Creient que era a la caravana, van caminar el camí d'un dia» (Lc 2,44). Tanmateix de vegades passa que algunes famílies cristianes, pel llenguatge que fan servir, per la manera de dir les coses, per l'estil del seu tracte, per la repetició constant de dos o tres temes, són vistes com llunyanes, com separades de la societat, i fins els seus propis parents se senten menyspreats o jutjats per elles.

183. Un matrimoni que experimenti la força de l'amor, sap que aquest amor està cridat a curar les ferides dels abandonats, a instaurar la cultura del trobament, a lluitar per la justícia. Déu ha confiat a la família el projecte de fer «domèstic» el món,²⁰⁵ perquè tots arribin a sentir cada ésser humà com un germà: «Una mirada atenta a la vida quotidiana dels homes i dones d'avui mostra immediatament la necessitat que hi ha per tot arreu d'una robusta injecció d'esperit familiar. [...] No sols l'organització de la vida comuna topa cada vegada més amb una burocràcia del tot estranya als lligams humans fonamentals, sinó, fins i tot, als costums socials i polítics mostren sovint signes de degradació».²⁰⁶ En canvi, les famílies obertes i solidàries fan espai als pobres, són capaces de teixir una amistat amb els qui ho estan passant pitjor que elles. Si realment els importa l'Evangeli, no poden oblidar el que diu Jesús: «Cada vegada que ho fèieu a un d'aquests germans meus més petits, a mi m'ho fèieu» (Mt 25,40). En definitiva, viuen el que se'ns demana amb tanta eloqüència en aquest text: «Quan facis un dinar o un sopar, no hi cridis els teus amics, ni els teus germans, ni els teus parents, ni veïns rics. Perquè si després ells et conviden a tu, aquesta serà la teva recompensa. Quan facis un banquet, convida-hi pobres, invàlids, coixos, els cecs, i seràs feliç» (Lc 14,12-14). Seràs feliç! Aquest és el secret d'una família feliç.

184. Amb el testimoniatge, i també amb la paraula, les famílies parlen de Jesús als altres, transmeten la fe, desvetllen el desig de Déu, i mostren la bellesa de l'Evangeli i de l'estil de vida que ens proposa. Així, els matrimonis cristians pinten el gris de l'espai públic omplint-lo del color de la fraternitat, de la sensibilitat social, de la defensa de les

persones fràgils, de la fe lluminosa, de l'esperança activa. La seva fecunditat s'amplia i es tradueix en milers de maneres de fer present l'amor de Déu en la societat.

Discernir el cos

185. En aquesta línia és convenient prendre molt seriosament un text bíblic que sol ser interpretat fora del seu context, o d'una manera molt general, amb la qual cosa es pot descuidar el seu sentit més immediat i directe, que és marcadament social. Es tracta de 1Co 11,17-34, on sant Pau enfronta una situació vergonyosa de la comunitat. Allà, algunes persones benestants tendien a discriminar els pobres, i això es produïa fins i tot en l'àpat que acompanyava la celebració de l'Eucaristia. Mentre els rics frueïen de les seves viandes, els pobres es quedaven mirant i sense tenir què menjar: Així, «mentre els uns passen gana els altres beuen massa. ¿Que no teniu les vostres cases, si voleu menjar i beure? ¿O bé menyspreu l'Església de Déu i voleu avergonyir els qui no tenen res?» (vv. 21-22).

186. L'Eucaristia reclama la integració en un únic cos eclesial. Qui s'acosta al Cos i a la Sang de Crist no pot al mateix temps ofendre aquest mateix cos provocant escandaloses divisions i discriminacions entre els seus membres. Es tracta, doncs, de «discernir» el Cos del Senyor, de reconèixer-lo amb fe i caritat, tant en els signes sacramentals com en la comunitat; altrament, es menja i es beu la pròpia condemna (cf. v. 29). Aquest text bíblic és una seriosa advertència per a les famílies que es tanquen a la seva pròpia comoditat i s'aïllen, però més particularment per a les famílies que romanen indiferents davant el sofriment de les famílies pobres i més necessitades. La celebració eucarística es converteix així en una constant cridada perquè «cadascú s'examini» (v. 28) amb vista a obrir les portes de la pròpia família a una major comunió amb els exclosos de la societat, i, llavors sí, rebre el Sagrament de l'amor eucarístic que ens fa un sol cos. Cal no oblidar que «la "mística" del Sagrament té un caràcter social».²⁰⁷ Quan els qui combreguen es resisteixen a deixar-se impulsar en un compromís amb els pobres i sofrents, o permeten diferents formes de divisió, de menyspreu i d'equitat, l'Eucaristia és rebuda indignament. En canvi, les famílies que s'alimenten de l'Eucaristia amb adequada disposició reforcen el seu desig de fraternitat, el seu sentit social i el seu compromís amb els necessitats.

La vida a la família gran

187. El petit nucli familiar no hauria d'aïllar-se de la família ampliada, on hi ha els pares, els oncles, els cosins, i fins i tot els veïns. En aquesta família gran pot haver-hi alguns necessitats d'ajuda, o almenys de companyia i de gestos d'afecte, o pot haver-hi grans sofriments que necessiten un consol.²⁰⁸ L'individualisme d'aquests temps de vegades porta a tancar-se en un petit niu de seguretat i a percebre els altres com un perill molest. No obstant això, aquest aïllament no porta més pau i felicitat, sinó que tanca el cor de la família i la priva de l'amplitud de l'existència.

Ser fills

188. En primer lloc, parlem dels propis pares. Jesús recordava als fariseus que l'abandonament dels pares està en contra de la Llei de Déu (cf. *Mc* 7,8-13). A ningú no li fa bé perdre la consciència de ser fill. A cada persona, «fins i tot quan s'arriba a l'edat d'adult o ancià, també si esdevé pare, si ocupa un lloc de responsabilitat, per sota de tot això roman la identitat de fill. Tots som fills. I això ens reconduïx sempre al fet que la vida no ens l'hem donat nosaltres mateixos sinó que l'hem rebut. El gran do de la vida és el primer regal que ens ha estat donat».²⁰⁹

189. Per això, «el quart manament demana als fills [...] que honrin el pare i la mare (cf. *Ex* 20,12). Aquest manament ve immediatament després dels que es refereixen a Déu mateix. En efecte, conté quelcom sagrat, quelcom diví, quelcom que està a l'arrel de qualsevol altre tipus de respecte entre els homes. I en la formulació bíblica del quart manament s'afegeix: "perquè es perllonguin els teus dies a la terra que el Senyor, el teu Déu, et donarà". El vincle virtuós entre les generacions és garantia de futur, i és garantia d'una història veritablement humana. Una societat de fills que no honren els seus pares és una societat sense honor [...]. És una societat destinada a poblar-se de joves àrids i àvids».²¹⁰

190. Però la moneda té una altra cara: «L'home deixarà el pare i la seva mare» (*Gn* 2,24), diu la Paraula de Déu. Això de vegades no es compleix, i el matrimoni no acaba d'assumir-se perquè no s'ha fet aquesta renúncia i aquest lliurament. Els pares no

han de ser abandonats ni descuidats, però per unir-se en matrimoni cal deixar-los, de manera que la nova llar sigui l'estatge, la protecció, la plataforma i el projecte, i sigui possible d'esdevenir de veritat «una sola carn» (*ibid.*). En alguns matrimonis passa que s'amaguen moltes coses al propi cònjuge que, en canvi, es parlen amb els propis pares, fins al punt que importen més les opinions dels pares que els sentiments i les opinions del cònjuge. No és fàcil sostenir aquesta situació molt temps, i és possible de manera provisional, mentre es creen les condicions per a créixer en la confiança i en la comunicació. El matrimoni desafia a trobar una nova manera de ser fills.

Els ancians

191. «No em rebutgis al temps de la vellesa; ara que decau el meu vigor, no m'abandonis (Sl 71,9). És el clam de l'ancià, que tem l'oblit i el menyspreu. Així com Déu ens convida a ser els seus instruments per escoltar la súplica dels pobres, també espera que escoltem el crit de la gent gran.²¹¹ Això interpel·la les famílies i les comunitats, perquè «l'Església no pot i no vol conformar-se a una mentalitat d'intolerància, i molt menys d'indiferència i de menyspreu, respecte a la vellesa. Hem de despertar el sentit col·lectiu de gratitud, d'estima, d'hospitalitat, que facin sentir l'ancià part viva de la seva comunitat. Els ancians són homes i dones, pares i mares que van estar abans que nosaltres en el mateix camí, en la nostra mateixa casa, en la nostra diària batalla per una vida digna».²¹² Per això, «com voldria una Església que desafia la cultura de l'exclusió amb l'alegria desbordant d'un nou abraçada entre els joves i la gent gran!».²¹³

192. Sant Joan Pau II ens va convidar a prestar atenció al lloc de l'ancià a la família, perquè hi ha cultures que, «com a conseqüència d'un desordenat desenvolupament industrial i urbanístic, han portat i continuen portant la gent gran a formes inacceptables de marginació».²¹⁴ Els ancians ajuden a percebre «la continuïtat de les generacions», amb «el carisma de servir de pont».²¹⁵ Moltes vegades són els avis els qui asseguren la transmissió dels grans valors als seus néts, i «moltes persones poden reconèixer que deuen precisament als seus avis la iniciació a la vida cristiana».²¹⁶ Les seves paraules, les seves carícies o la seva sola presència, ajuden els infants a reconèixer que la història no comença amb ells, que són hereus d'un vell camí i que cal respectar el rerefons que ens precedeix. Els qui trenquen llaços amb la història

tindran dificultats per teixir relacions estables i per reconèixer que no són els amos de la realitat. Llavors, «l'atenció a la gent gran parla de la qualitat d'una civilització. ¿Es presta atenció a l'ancià en una civilització? Hi ha lloc per a l'ancià? Aquesta civilització continuarà endavant si sap respectar la saviesa, la saviesa de la gent gran».217

193. L'absència de memòria històrica és un seriós defecte de la nostra societat. És la mentalitat immadura del «ja va ser». Conèixer i poder prendre posició davant els esdeveniments passats és l'única possibilitat de construir un futur amb sentit. No es pot educar sense memòria: «Recordeu aquells dies primers» (*He* 10,32). Les narracions de la gent gran fan molt de bé als infants i als joves, ja que els connecten amb la història viscuda tant de la família com del barri i del país. Una família que no respecta ni atén els seus avis, que són la seva memòria viva, és una família desintegrada; però una família que recorda és una família amb futur. Per tant, «en una civilització en la qual no hi ha lloc per a la gent gran o se'ls exclou perquè creen problemes, aquesta societat porta amb si el virus de la mort»,218 ja que «s'arrenca de les seves pròpies arrels». 219 El fenomen de l'orfandat contemporània, en termes de discontinuïtat, desarrelament i caiguda de les certes que donen forma a la vida, ens desafia a fer de les nostres famílies un lloc on els infants puguin arrelar a terra d'una història col·lectiva.

Ser germans

194. La relació entre els germans s'aprofundeix amb el pas del temps, i «el vincle de fraternitat que es forma en la família entre els fills, si es dóna en un clima d'educació obert als altres, és una gran escola de llibertat i de pau. En la família, entre germans, s'aprèn la convivència humana [...]. Potser no sempre en som conscients, però és precisament la família la que introdueix la fraternitat al món. A partir d'aquesta primera experiència de germanor, nodrida pels afectes i per l'educació familiar, l'estil de la fraternitat s'irradia com una promesa sobre tota la societat».220

195. Créixer entre germans ofereix la bella experiència de cuidar-nos, d'ajudar i de ser ajudats. Per això, «la fraternitat en la família resplendeix de manera especial quan veiem la cura, la paciència, l'afecte amb els quals s'envolta el germanet o la germaneta més febles, malalts, o amb discapacitat».221 Cal reconèixer que «tenir un germà, una germana que t'estima, és una experiència forta, impagable, insubstituïble»,222 però cal

ensenyar amb paciència els fills a tractar-se com a germans. Aquest aprenentatge, de vegades costós, és una veritable escola de sociabilitat. En alguns països hi ha una forta tendència a tenir un sol fill, amb la qual cosa l'experiència de ser germà comença a ser poc comuna. En els casos en què no s'hagi pogut tenir més d'un fill, caldrà trobar les maneres que l'infant no creixi sol o aïllat.

Un cor gran

196. A més del cercle petit que conformen els cònjuges i els seus fills, hi ha la família gran que no pot ser ignorada. Perquè «l'amor entre l'home i la dona en el matrimoni i, de forma derivada i més àmplia, l'amor entre els membres de la mateixa família –entre pares i fills, entre germans i germanes, entre parents i familiars– està animat i impulsat per un dinamisme interior i incessant que condueix la família a una comunió cada vegada més profunda i intensa, fonament i ànima de la comunitat conjugal i familiar».223 Allà també s'integren els amics i les famílies amigues, i fins i tot les comunitats de famílies que es donen suport mútuament en les seves dificultats, en el seu compromís social i en la seva fe.

197. Aquesta família eixamplada hauria d'integrar amb molt d'amor les mares adolescents, els infants sense pares, les dones soles que han de dur endavant l'educació dels seus fills, les persones amb alguna discapacitat que requereixen molt d'afecte i de proximitat, els joves que lluiten contra una addicció, els solters, els separats o vidus que pateixen la soledat, els ancians i els malalts que no reben el suport dels seus fills, fins a incloure en el seu si «àdhuc els més desastrosos en les conductes de la seva vida».224 També pot ajudar a compensar les fragilitats dels pares, o detectar i denunciar a temps possibles situacions de violència o fins i tot d'abús sofertes pels infants, donant-los un amor sa i una tutela familiar quan els seus pares no poden assegurar-la.

198. Finalment, no es pot oblidar que en aquesta família eixamplada hi ha també el sogre, la sogra i tots els parents del cònjuge. Una delicadesa pròpia de l'amor consisteix a evitar veure'ls com a competidors, com persones perilloses, com invasors. La unió conjugal reclama respectar les seves tradicions i costums, tractar de comprendre el seu llenguatge, contenir les crítiques, cuidar-los i integrar-los d'alguna manera en el

propi cor, tot i que calgui preservar la legítima autonomia i la intimitat de la parella. Aquestes actituds són també una manera exquisida d'expressar la generositat del lliurament amorós al propi cònjuge.

Capítol sisè

ALGUNES PERSPECTIVES PASTORALS

199. El diàleg del camí sinodal van portar a plantejar la necessitat de desenvolupar nous camins pastorals, que procuraré recollir ara de manera general. Seran les diferents comunitats que han d'elaborar propostes més pràctiques i eficaces, que tinguin en compte tant els ensenyaments de l'Església com les necessitats i els reptes locals. Sense pretendre presentar aquí una pastoral de la família, vull aturar-me només a recollir alguns dels grans desafiaments pastorals.

Anunciar l'Evangelí de la família avui

200. Els Pares sinodals han insistit que les famílies cristianes, per la gràcia del sagrament nupcial, són els principals subjectes de la pastoral familiar, sobretot aportant «el testimoniatge joiós dels cònjuges i de les famílies, esglésies domèstiques».225 Per això, van remarcar que «es tracta de fer experimentar que l'Evangelí de la família és alegria que "omple el cor i la vida sencera", perquè en Crist som "alliberats del pecat, de la tristesa, del buit interior, l'aïllament" (*Evangelii gaudium*, 1). A la llum de la paràbola del sembrador (*Mt* 13,3-9), la nostra tasca és cooperar en la sembra: la resta és obra de Déu. Tampoc no cal oblidar que l'Església que predica sobre la família és signe de contradicció»,226 però els matrimonis agraeixen que els pastors els ofereixin motivacions per una valenta aposta per un amor fort, sòlid, durador, capaç de fer front a tot allò que es presenti al seu davant. L'Església vol arribar a les famílies amb humil comprensió, i el seu desig «és acompanyar cadascuna i totes les famílies perquè puguin descobrir la millor manera de superar les dificultats que es troben en el seu camí».227 No n'hi ha prou amb incorporar una genèrica preocupació per la família en els grans projectes pastorals. Perquè les famílies puguin ser cada vegada més subjectes actius de la pastoral familiar, es requereix «un esforç evangelitzador i catequètic dirigit a la família»,228 que l'orienti en aquest sentit.

201. «Això exigeix a tota l'Església una conversió missionera: cal no quedar-se en un anunci merament teòric i desvinculat dels problemes reals de les persones».229

La pastoral familiar «ha de fer experimentar que l'Evangeli de la família respon a les expectatives més profundes de la persona humana: a la seva dignitat i a la realització plena en la reciprocitat, en la comunió i en la fecunditat. No es tracta només de presentar una normativa, sinó de proposar valors, responent a la necessitat que se'n constata avui, fins i tot en els països més secularitzats».230 També «s'ha subratllat la necessitat d'una evangelització que denunciï amb franquesa els condicionaments culturals, socials, polítics i econòmics, com l'espai excessiu concedit a la lògica de mercat, que impedeixen una autèntica vida familiar, determinant discriminacions, pobresa, exclusions i violència. Per això, cal entaular un diàleg i una cooperació amb les estructures socials, així com encoratjar i sostenir els laics que es comprometen, com a cristians, en l'àmbit cultural i sociopolític».231

202. «La principal contribució a la pastoral familiar l'ofereix la parròquia, que és una família de famílies, on s'harmonitzen les aportacions de les petites comunitats, moviments i associacions eclesials».232 Juntament amb una pastoral específicament orientada a les famílies, se'ns planteja la necessitat d'«una formació més adequada dels preveres, els diaques, els religiosos i les religioses, els catequistes i altres agents pastorals».233 En les respostes a les consultes enviades a tot el món, s'ha destacat que als ministres ordenats els sol faltar formació adequada per tractar els complexos problemes actuals de les famílies. En aquest sentit, també pot ser útil l'experiència de la llarga tradició oriental dels sacerdots casats.

203. Els seminaristes haurien d'accedir a una formació interdisciplinària més àmplia sobre festeig i matrimoni, i no únicament pel que fa a la doctrina. A més, la formació no sempre els permet desplegar el seu món psicoafectiu. Alguns porten sobre les seves vides l'experiència de la seva pròpia família ferida, amb absència de pares i amb inestabilitat emocional. Caldrà garantir durant la formació una maduració perquè els futurs ministres posseeixin l'equilibri psíquic que la seva tasca els exigeix. Els vincles familiars són fonamentals per a enfortir la sana autoestima dels seminaristes. Per això és important que les famílies acompanyin tot el procés del seminari i del sacerdocí, ja que ajuden a enfortir-lo d'una manera realista. En aquest sentit, és saludable la combinació d'algun temps de vida al seminari amb un altre de vida en parròquies, que permeti prendre major contacte amb la realitat concreta de les famílies. En efecte, al llarg de la seva vida pastoral el sacerdot es troba sobretot amb famílies. «La presència dels laics i de les famílies, en particular la presència femenina, en la formació

sacerdotal, afavoreix l'estima per la varietat i complementarietat de les diverses vocacions en l'Església».234

204. Les respostes a les consultes també expressen amb insistència la necessitat de la formació d'agents laics de pastoral familiar amb ajuda de psicopedagogs, metges de família, metges comunitaris, assistents socials, advocats de minoritat i família, amb obertura a rebre les aportacions de la psicologia, la sociologia, la sexologia, i fins i tot el *counseling*. Els professionals, especialment els que tenen experiència d'acompanyament, ajuden a encarnar les propostes pastorals a les situacions reals i en les inquietuds concretes de les famílies. «Els camins i cursos de formació destinats específicament als agents de pastoral podran fer-los idonis per inserir el mateix camí de preparació al matrimoni en la dinàmica més àmplia de la vida eclesial».235 Una bona capacitació pastoral és important «sobretot amb vista de les situacions particulars d'emergència derivades dels casos de violència domèstica i d'abús sexual».236 Tot això de cap manera no disminueix, sinó que complementa, el valor fonamental de la direcció espiritual, dels inestimables recursos espirituals de l'Església i de la Reconciliació sacramental.

Guiar els promesos en el camí de preparació al matrimoni

205. Els Pares sinodals han dit de diverses maneres que necessitem ajudar els joves a descobrir el valor i la riquesa del matrimoni.237 Han de poder percebre l'atractiu d'una unió plena que eleva i perfecciona la dimensió social de l'existència, atorga a la sexualitat el seu major sentit, alhora que promou el bé dels fills i els ofereix el millor context per a la seva maduració i educació.

206. «La complexa realitat social i els desafiaments que la família està cridada a afrontar avui requereixen un compromís més gran de tota la comunitat cristiana en la preparació dels promesos al matrimoni. Cal recordar la importància de les virtuts. Entre aquestes, la castedat resulta condició preciosa per al creixement genuí de l'amor interpersonal. Respecte a aquesta necessitat, els Pares sinodals eren concordes a subratllar l'exigència d'una major implicació de tota la comunitat, privilegiant el testimoniatge de les famílies, a més d'un arrelament de la preparació al matrimoni en el camí d'iniciació cristiana, posant l'accent en el nexa del matrimoni amb el baptisme i els

altres sacraments. De la mateixa manera, es va posar en relleu la necessitat de programes específics per a la preparació pròxima al matrimoni que siguin una autèntica experiència de participació en la vida eclesial i aprofundeixin en els diversos aspectes de la vida familiar».238

207. Convido les comunitats cristianes a reconèixer que acompanyar el camí d'amor dels nuvis és un bé per a elles mateixes. Com bé van dir els bisbes d'Itàlia, els que es casen són per a la seva comunitat cristiana «un preciós recurs, perquè, comproment-se amb sinceritat per créixer en l'amor i en el do recíproc, poden contribuir a renovar el teixit mateix de tot el cos eclesial: la particular forma d'amistat que ells viuen pot esdevenir contagiosa, i fer créixer en l'amistat i en la fraternitat la comunitat cristiana de la qual formen part».239 Hi ha diverses maneres legítimes d'organitzar la preparació pròxima al matrimoni, i cada Església local discernirà la que sigui millor, procurant una formació adequada que al mateix temps no allunyi els joves del sacrament. No es tracta de donar-los tot el Catecisme ni de saturar amb massa temes. Perquè aquí també val que «el molt saber no omple i satisfà l'ànima, sinó el sentir i assaborir les coses interiorment».240 Interessa més la qualitat que la quantitat, i cal donar prioritat –juntament amb un renovat anunci del kerigma– a aquells continguts que, comunicats de manera atractiva i cordial, els ajudin a comprometre en un camí de tota la vida «amb gran ànim i liberalitat».241 Es tracta d'una mena d'«iniciació» al sacrament del matrimoni que els aportin els elements necessaris per poder rebre-ho amb les millors disposicions i començar amb certa solidesa la vida familiar.

208. Convé trobar a més les maneres, a través de les famílies missioneres, de les pròpies famílies dels promesos i de diversos recursos pastorals, d'oferir una preparació remota que faci madurar l'amor que es tenen, amb un acompanyament proper i testimonial. Solen ser molt útils els grups de promesos i les ofertes de xerrades opcionals sobre una varietat de temes que interessin realment als joves. No obstant això, són indispensables alguns moments personalitzats, perquè el principal objectiu és ajudar a cada un perquè aprengui a estimar aquesta persona concreta amb la qual pretén compartir tota la vida. Aprendre a estimar algú no és una cosa que s'improvisa ni pot ser l'objectiu d'un breu curs previ a la celebració del matrimoni. En realitat, cada persona es prepara per al matrimoni des del seu naixement. Tot el que la seva família li ha aportat hauria de permetre aprendre de la pròpia història i capacitar per a un compromís ple i definitiu. Probablement els qui arriben millor preparats al casament són els qui han

apès dels seus propis pares què és un matrimoni cristià, on tots dos s'han elegit sense condicions, i continuen renovant aquesta decisió. En aquest sentit, totes les accions pastorals tendents a ajudar els matrimonis a créixer en l'amor i a viure l'Evangeli en la família, són una ajuda inestimable perquè els seus fills es preparin per a la seva futura vida matrimonial. Cal no oblidar els valuosos recursos de la pastoral popular. Per donar un senzill exemple, recordo el dia de sant Valentí, que en alguns països és millor aprofitat pels comerciants que no pas per la creativitat dels pastors.

209. La preparació dels qui ja van formalitzar un festeig, quan la comunitat parroquial aconsegueix acompanyar-los amb un bon temps d'anticipació, també ha de donar-los la possibilitat de reconèixer incompatibilitats o riscos. D'aquesta manera es pot arribar a advertir que no és raonable apostar per aquesta relació, per no exposar-se a un fracàs previsible que tindrà conseqüències molt doloroses. El problema és que l'enlluernament inicial porta a tractar d'ocultar o de relativitzar moltes coses, s'evita discrepar, i així només s'acumulen les dificultats per a més endavant. Els promesos haurien de ser estimulats i ajudats perquè puguin parlar del que cada un espera d'un eventual matrimoni, de la seva manera d'entendre el que és l'amor i el compromís, del que es desitja de l'altre, del tipus de vida en comú que es vol projectar. Aquestes converses poden ajudar a veure que en realitat els punts de contacte són escassos, i que la simple atracció mútua no serà suficient per sostenir la unió. No hi ha res més volàtil, precari i imprevisible que el desig, i no cal encoratjar mai una decisió de contraure matrimoni si no s'han aprofundit altres motivacions que atorguin a aquest compromís possibilitats reals d'estabilitat.

210. En tot cas, si es reconeixen amb claredat els punts febles de l'altre, cal que hi hagi una confiança realista en la possibilitat d'ajudar a desenvolupar el millor de la seva persona per contrarestar el pes de les seves fragilitats, amb un ferm interès a promoure'l com a ésser humà. Això implica acceptar amb sòlida voluntat la possibilitat d'afrontar algunes renúncies, moments difícils i situacions conflictives, i la decisió ferma de preparar-se per a això. S'han de detectar els senyals de perill que podria tenir la relació, per trobar abans del casament recursos que permetin afrontar-los amb èxit. Lamentablement, molts arriben a les noces sense conèixer-se. Només s'han distret junts, han fet experiències junts, però no han enfrontat el desafiament de mostrar-se a si mateixos i d'aprendre qui és en realitat l'altre.

211. Tant la preparació pròxima com l'acompanyament més perllongat, han d'assegurar que els promesos no vegin el casament com el final del camí, sinó que assumeixin el matrimoni com una vocació que els llança cap endavant, amb la ferma i realista decisió de travessar junts totes les proves i moments difícils. La pastoral prematrimonial i la pastoral matrimonial han de ser sobretot una pastoral del vincle, on s'aportin elements que ajudin tant a madurar l'amor com a superar els moments durs. Aquestes aportacions no són únicament conviccions doctrinals, ni tan sols poden reduir-se als preciosos recursos espirituals que sempre ofereix l'Església, sinó que també han de ser camins pràctics, consells ben encarnats, tàctiques preses de l'experiència, orientacions psicològiques. Tot això configura una pedagogia de l'amor que no pot ignorar la sensibilitat actual dels joves, amb vista a mobilitzar-los interiorment. Al seu torn, en la preparació dels promesos, ha de ser possible indicar llocs i persones, consultories o famílies disponibles, on puguin acudir a la recerca d'ajuda quan sorgeixin dificultats. Però mai no s'ha d'oblidar la proposta de la Reconciliació sacramental, que permet col·locar els pecats i els errors de la vida passada, i de la mateixa relació, sota l'influx del perdó misericordiós de Déu i de la seva força guaridora.

Preparació de la celebració

212. La preparació pròxima al matrimoni tendeix a concentrar-se en les invitacions, els vestits, la festa i els innombrables detalls que consumeixen tant el pressupost com les energies i l'alegria. Els promesos arriben atabalats i esgotats al casament, en lloc de dedicar les millors forces a preparar-se com a parella per al gran pas que van a donar junts. Aquesta mentalitat es reflecteix també en algunes unions de fet que mai no arriben al casament perquè pensen en celebracions massa costoses, en lloc de donar prioritat a l'amor mutu i a la seva formalització davant els altres. Estimats promesos: Tingueu la valentia de ser diferents, no us deixeu devorar per la societat del consum i de l'aparença. El que importa és l'amor que us uneix, enfortit i santificat per la gràcia. Vosaltres sou capaços d'optar per un festeig auster i senzill, per col·locar l'amor per sobre de tot. Els agents de pastoral i la comunitat sencera poden ajudar a fer que aquesta prioritat esdevingui la normalitat i no l'excepció.

213. En la preparació més immediata és important il·luminar els nuvis per viure amb molta profunditat la celebració litúrgica, ajudant-los a percebre i viure el sentit de

cada gest. Recordem que un compromís tan gran com el que expressa el consentiment matrimonial, i la unió dels cossos que consumeix el matrimoni, quan es tracta de dos batejats, només es poden interpretar com uns signes de l'amor del Fill de Déu fet carn i unit amb la seva Església en aliança d'amor. En els batejats, les paraules i els gestos esdevenen un llenguatge eloqüent de la fe. El cos, amb els significats que Déu ha volgut infondre en crear-lo «es transforma en el llenguatge dels ministres del sagrament, conscients que en el pacte conjugal es manifesta i es realitza el misteri».242

214. De vegades, els nuvis no perceben el pes teològic i espiritual del consentiment, que il·lumina el significat de tots els gestos posteriors. Cal destacar que aquestes paraules no poden ser reduïdes al present; impliquen una totalitat que inclou el futur: «fins que la mort us separi». El sentit del consentiment mostra que «llibertat i fidelitat no s'oposen, més aviat se sostenen mútuament, tant en les relacions interpersonals, com en les socials. Efectivament, pensem en els danys que produeixen, en la civilització de la comunicació global, la inflació de promeses incomplertes [...] L'honor de la paraula donada, la fidelitat a la promesa, no es poden comprar ni vendre. No es poden imposar amb la força, però tampoc custodiar sense sacrifici».243

215. Els bisbes de Kenya van advertir que, «massa centrats en el dia del casament, els futurs esposos s'obliden que estan preparant-se per un compromís que dura tota la vida».244 Cal ajudar a advertir que el sagrament no és només un moment que després passa a formar part del passat i dels records, perquè exerceix la seva influència sobre tota la vida matrimonial, de manera permanent.245 El significat procreador de la sexualitat, el llenguatge del cos, i els gestos d'amor viscuts en la història d'un matrimoni, esdevenen una «ininterrompuda continuïtat del llenguatge litúrgic» i «la vida conjugal ve a ser, en algun sentit, litúrgia».246

216. També es pot meditar amb les lectures bíbliques i enriquir la comprensió dels anells que s'intercanvien, o d'altres signes que formin part del ritu. Però no seria bo que s'arribi al casament sense haver pregat junts, l'un per l'altre, demanant ajuda a Déu per ser fidels i generosos, preguntant junts a Déu què és el que ell espera d'ells, i fins i tot consagrant el seu amor davant d'una imatge de Maria. Els que els acompanyin en la preparació del matrimoni haurien d'orientar-los perquè sàpiguen viure aquests moments de pregària que poden fer-los molt bé. «La litúrgia nupcial és esdeveniment únic, que es viu en el context familiar i social d'una festa. El primer dels signes de Jesús

tingué lloc al banquet de les noces de Canà: el vi bo del miracle del Senyor, que alegra el naixement d'una nova família, és el vi nou de l'Aliança de Crist amb els homes i les dones de tots els temps. [...] Sovint, el celebrant té l'oportunitat d'adreçar-se a una assemblea composta de persones que participen poc a la vida eclesial o pertanyen a una altra confessió cristiana o comunitat religiosa. Es tracta d'una preciosa ocasió d'anunci de l'Evangelí de Crist».247

Acompanyar en els primers anys de la vida matrimonial

217. Hem de reconèixer com un gran valor que es compregui que el matrimoni és una qüestió d'amor, que només poden casar-se els que es trien lliurement i s'estimen. No obstant això, quan l'amor es converteix en una simple atracció o en una afectivitat difusa, això fa que els cònjuges pateixin una extraordinària fragilitat quan l'afectivitat entra en crisi o quan l'atracció física decau. Atès que aquestes confusions són freqüents, esdevé imprescindible acompanyar en els primers anys de la vida matrimonial per enriquir i aprofundir la decisió conscient i lliure de pertànyer i d'estimar-se fins al final. Moltes vegades, el temps de festeig no és suficient, la decisió de casar-se es precipita per diverses raons i, com si no n'hi hagués prou, la maduració dels joves s'ha retardat. Llavors, els nous esposos han de completar aquest procés que s'hauria d'haver realitzat durant el festeig.

218. D'altra banda, vull insistir que un desafiament de la pastoral matrimonial és ajudar a descobrir que el matrimoni no es pot entendre com una cosa acabada. La unió és real, és irrevocable, i ha estat confirmada i consagrada pel sagrament del matrimoni. Però en unir-se, els esposos esdevenen protagonistes, amos de la seva història i creadors d'un projecte que cal tirar endavant junts. La mirada es dirigeix al futur que cal construir dia a dia amb la gràcia de Déu i, per això mateix, al cònjuge no se li exigeix que sigui perfecte. Cal deixar de banda els miratges i acceptar-lo com és: inacabat, cridat a créixer, en procés. Quan la mirada cap al cònjuge és constantment crítica, això indica que no s'ha assumit el matrimoni també com un projecte a construir junts, amb paciència, comprensió, tolerància i generositat. Això porta a fer que l'amor sigui substituït a poc a poc per una mirada inquisidora i implacable, pel control dels mèrits i drets de cada un, pels reclams, la competència i l'autodefensa. Així es tornen incapaços de fer-se càrrec l'un de l'altre per a la maduració dels dos i per al creixement de la unió.

Als nous matrimonis cal mostrar-los això amb claredat realista des de l'inici, de manera que prenguin consciència que «estan començant». El sí que es van donar és l'inici d'un itinerari, amb un objectiu capaç de superar el que plantegin les circumstàncies i els obstacles que s'interposen. La benedicció rebuda és una gràcia i un impuls per aquest camí sempre obert. Sol ajudar els qui s'asseuen a dialogar per elaborar el seu projecte concret en els seus objectius, els seus instruments, els seus detalls.

219. Recordo un refrany que deia que l'aigua estancada es corromp, es fa malbé. És el que passa quan aquesta vida de l'amor en els primers anys del matrimoni s'estanca, deixa d'estar en moviment, deixa de tenir aquesta inquietud que l'empeny cap endavant. La dansa cap endavant amb aquest amor jove, la dansa amb aquests ulls sorpresos cap a l'esperança, no ha d'aturar-se. En el festeig i en els primers anys del matrimoni l'esperança és la que porta la força del llevat, la que fa mirar més enllà de les contradiccions, dels conflictes, de les conjuntures, la que sempre fa veure més enllà. És la que posa en marxa tota inquietud per mantenir-se en un camí de creixement. La mateixa esperança ens convida a viure de ple el present, posant el cor en la vida familiar, perquè la millor manera de preparar i consolidar el futur és viure bé el present.

220. El camí implica passar per diferents etapes que convoquen a donar-se amb generositat: de l'impacte inicial, caracteritzat per una atracció marcadament sensible, es passa a la necessitat de l'altre percebut com a part de la pròpia vida. D'allí es passa al gust de la pertinença mútua, després a la comprensió de la vida sencera com un projecte dels dos, a la capacitat de posar la felicitat de l'altre per sobre de les pròpies necessitats, i al goig de veure el propi matrimoni com un bé per a la societat. La maduració de l'amor implica també aprendre a «negociar». No és una actitud interessada o un joc de tipus comercial, sinó en definitiva un exercici de l'amor mutu, perquè aquesta negociació és un entramat de recíproques ofrenes i renúncies per al bé de la família. A cada nova etapa de la vida matrimonial cal seure a tornar a negociar els acords, de manera que no hi hagi guanyadors i perdedors sinó que tots dos guanyin. A la llar les decisions no es prenen unilateralment, i els dos comparteixen la responsabilitat per la família, però cada llar és única i cada síntesi matrimonial és diferent.

221. Una de les causes que porten a ruptures matrimonials és tenir expectatives massa altes sobre la vida conjugal. Quan es descobreix la realitat, més limitada i desafiant que el que s'havia somiat, la solució no és pensar ràpidament i

irresponsablement en la separació, sinó assumir el matrimoni com un camí de maduració, on cada un dels cònjuges és un instrument de Déu per fer créixer l'altre. És possible el canvi, el creixement, el desenvolupament de les potencialitats bones que cadascú porta en si. Cada matrimoni és una «història de salvació», i això suposa que es parteix d'una fragilitat que, gràcies al do de Déu i a una resposta creativa i generosa, va donant pas a una realitat cada vegada més sòlida i preciosa. Potser la missió més gran d'un home i una dona en l'amor sigui aquesta, la de fer-se l'un a l'altre més home o més dona. Fer créixer és ajudar l'altre a modelar-se en la seva pròpia identitat. Per això l'amor és artesanal. Quan un llegeix el passatge de la Bíblia sobre la creació de l'home i de la dona, veu que Déu primer plasma l'home (cf. *Gn 2,7*), després s'adona que falta alguna cosa essencial i plasma la dona, i llavors escolta la sorpresa de l'home: «Ah, ara sí, aquesta sí!». I després, un sembla escoltar aquest bell diàleg on l'home i la dona es van descobrint. Perquè fins i tot en els moments difícils l'altre torna a sorprendre i s'obren noves portes per al retrobament, com si fos la primera vegada; i en cada nova etapa es tornen a "plasmar" l'un a l'altre. L'amor fa que l'un esperi l'altre i exerciti aquesta paciència pròpia de l'artesà heretada de Déu.

222. L'acompanyament ha d'encoratjar als esposos a ser generosos en la comunicació de la vida. «D'acord amb el caràcter personal i humanament complet de l'amor conjugal, el camí just per a la planificació familiar és el d'un diàleg consensual entre els esposos, del respecte dels temps i de la consideració de la dignitat del parçoner. En aquest sentit l'Encíclica *Humanae Vitae* (cf. 10-14) i l'Exhortació Apostòlica *Familiaris Consortio* (cf. 14; 28-35) han de ser redescobertes amb la finalitat de despertar la disponibilitat a procrear en contrast amb una mentalitat sovint hostil a la vida. [...] L'opció responsable d'esdevenir pares pressuposa la formació de la consciència, que és “el nucli més secret i el lloc sagrat de l'home, on ell està sol amb Déu, la veu del qual ressona en la intimitat” (*Gaudium et spes*, 16). Com més els esposos cerquen d'escoltar en la seva consciència Déu i els seus manaments (cf. *Rm 2,15*), i es fan acompanyar espiritualment, més la seva decisió serà íntimament lliure d'un albir subjectiu i de l'adequació a les maneres de comportar-se del seu ambient».248 Continua vigent el que es va dir amb claredat en el Concili Vaticà II: «Els cònjuges [...] de comú acord i en un esforç comú, es formaran un judici recte tenint en compte tant el propi bé personal com el dels fills, ja nascuts o que es preveu que han de néixer, valorant les condicions dels temps i de l'estat de la vida, tant en l'aspecte material com en l'espiritual, i, finalment, salvaguardant l'escala de valors del bé de la comunitat

familiar, de la societat temporal i de la mateixa Església. En darrera instància, són els mateixos cònjuges els qui han d'emetre aquest judici davant Déu ».249. D'altra banda, «s'ha de promoure l'ús dels mètodes basats en els "ritmes naturals de fecunditat" (*Humanae vitae*, 11). També s'ha de fer veure que "aquests mètodes respecten el cos dels esposos, fomenten l'afecte entre ells i afavoreixen l'educació d'una llibertat autèntica" (*Catecisme de l'Església Catòlica*, 2370), insistint sempre que els fills són un meravellós do de Déu, una alegria per als pares i per a l'Església. A través d'ells el Senyor renova el món».250

Alguns recursos

223. Els Pares sinodals han indicat que «els primers anys de matrimoni són un període vital i delicat durant el qual els cònjuges creixen en la consciència dels desafiaments i del significat del matrimoni. D'aquí l'exigència d'un acompanyament pastoral que continuï després de la celebració del sagrament (cf. *Familiaris consortio*, 3a part). Resulta de gran importància en aquesta pastoral la presència d'esposos amb experiència. La parròquia es considera el lloc on els cònjuges experts poden oferir la seva disponibilitat a ajudar els més joves, amb l'eventual suport d'associacions, moviments eclesials i noves comunitats. Cal encoratjar els esposos a una actitud fonamental d'acollida del gran do dels fills. Cal ressaltar la importància de l'espiritualitat familiar, de la pregària i de la participació en l'Eucaristia dominical, i encoratjar els cònjuges a reunir-se regularment perquè creixi la vida espiritual i la solidaritat en les exigències concretes de la vida. Litúrgies, pràctiques de devoció i Eucaristies celebrades per a les famílies, sobretot en l'aniversari del matrimoni, han estat mencionades com ocasions vitals per afavorir l'evangelització mitjançant la família».251

224. Aquest camí és una qüestió de temps. L'amor necessita temps disponible i gratuït, que col·loqui altres coses en un segon lloc. Cal temps per dialogar, per abraçar-se sense pressa, per compartir projectes, per escoltar-se, per mirar-se, per valorar-se, per enfortir la relació. A vegades, el problema és el ritme frenètic de la societat, o els temps que imposen els compromisos laborals. Altres vegades, el problema és que el temps que es passa junts no té qualitat. Només compartim un espai físic però sense prestar-nos atenció l'un a l'altre. Els agents pastorals i els grups matrimonials haurien d'ajudar els matrimonis joves o fràgils a aprendre a trobar-se en aquests moments, a aturar-se l'un

davant l'altre, i fins i tot a compartir moments de silenci que els obliguin a experimentar la presència del cònjuge.

225. Els matrimonis que tenen una bona experiència d'aprenentatge en aquest sentit poden aportar els recursos pràctics que els han estat d'utilitat: la programació dels moments per estar junts gratuïtament, els temps de recreació amb els fills, les diverses maneres de celebrar coses importants, els espais d'espiritualitat compartida. Però també poden ensenyar recursos que ajuden a omplir de contingut i de sentit aquests moments, per aprendre a comunicar-se millor. Això és molt important quan s'ha apagat la novetat del festeig. Perquè, quan no se sap què fer amb el temps compartit, un o altre dels cònjuges acabarà refugiant-se en la tecnologia, inventarà altres compromisos, buscarà altres braços, o escaparà d'una intimitat incòmoda.

226. Als joves esposos també cal estimular-los a crear hàbits propis, que ofereixin una sana sensació d'estabilitat i de seguretat, i que es construeixen amb una sèrie de rituals quotidians compartits. És bo donar-se sempre un petó al matí, beneir-se cada nit, esperar l'altre i rebre'l quan arriba, tenir alguna sortida junts, compartir tasques domèstiques. Però al mateix temps és bo tallar la rutina amb la festa, no perdre la capacitat de celebrar en família, d'alegrar i de festejar les experiències boniques. Necessiten sorprendre's junts pels dons de Déu i alimentar junts l'entusiasme per viure. Quan se sap celebrar, aquesta capacitat renova l'energia de l'amor, l'allibera de la monotonia, i omple de color i d'esperança la rutina diària.

227. Els pastors hem d'encoratjar les famílies a créixer en la fe. Per això és bo animar la confessió freqüent, la direcció espiritual, l'assistència a recessos. Però convé no deixar de convidar a crear espais setmanals de pregària familiar, perquè «la família que prega unida roman unida». Al seu torn, quan visitem les llars, hauríem de convocar tots els membres de la família a un moment per pregar els uns pels altres i per posar la família en les mans del Senyor. Alhora, convé encoratjar cadascun dels cònjuges a tenir moments de pregària en solitud davant Déu, perquè cada un té les seves creus secretes. Per què no explicar a Déu allò que pertorba el cor, o demanar-li la força per curar les pròpies ferides, i implorar les llums que es necessiten per poder mantenir el mateix compromís? Els Pares sinodals també van remarcar que «la Paraula de Déu és font de vida i d'espiritualitat per a la família. Tota la pastoral familiar s'ha de deixar modelar interiorment i formar els membres de l'Església domèstica mitjançant la lectura orant i

eclesial de la Sagrada Escriptura. La Paraula de Déu no solament és una bona nova per a la vida privada de les persones, sinó també un criteri de judici i una llum per al discerniment dels diversos desafiaments que han d'afrontar els cònjuges i les famílies».252

228. És possible que un dels dos cònjuges no sigui batejat, o que no vulgui viure els compromisos de la fe. En aquest cas, el desig de l'altre de viure i créixer com a cristià fa que la indiferència d'aquest cònjuge sigui viscuda amb dolor. Tanmateix, és possible trobar alguns valors comuns que es puguin compartir i cultivar amb entusiasme. De totes maneres, estimar el cònjuge incrèdul, donar-li felicitat, alleujar els seus sofriments i compartir la vida amb ell és un veritable camí de santificació. D'altra banda, l'amor és un do de Déu, i allí on es vessa fa sentir la seva força transformadora, de maneres de vegades misterioses, fins al punt que «el marit no creient queda santificat per la dona, i la dona no creient queda santificada pel marit creient» (*1Co 7,14*).

229. Les parròquies, els moviments, les escoles i altres institucions de l'Església poden desplegar diverses mediacions per tenir cura de les famílies i revifar-les. Per exemple, a través de recursos com ara: reunions de matrimonis veïns o amics, recessos breus per a matrimonis, xerrades d'especialistes sobre problemàtiques molt concretes de la vida familiar, centres d'assessorament matrimonial, agents missioners orientats a conversar amb els matrimonis sobre les seves dificultats i anhels, consultories sobre diferents situacions familiars (addiccions, infidelitat, violència familiar), espais d'espiritualitat, tallers de formació per a pares amb fills problemàtics, assemblees familiars. La secretaria parroquial hauria de comptar amb la possibilitat d'acollir amb cordialitat i d'atendre les urgències familiars, o de derivar fàcilment cap als qui puguin ajudar-los. També hi ha un suport pastoral que es dona en els grups de matrimonis, tant de servei com de missió, de pregària, de formació, o de suport mutu. Aquests grups ofereixen l'ocasió de donar, de viure l'obertura de la família als altres, de compartir la fe, però al mateix temps són un mitjà per enfortir el matrimoni i fer-lo créixer.

230. És veritat que molts matrimonis desapareixen de la comunitat cristiana després del casament, però moltes vegades malbaratem algunes ocasions en què tornen a fer-se presents, on podríem proposar-los novament de manera atractiva l'ideal del matrimoni cristià i apropar-los a espais d'acompanyament: em refereixo, per exemple, al baptisme d'un fill, a la primera comunió, o quan participen d'un funeral o del casament

d'un parent o amic. Gairebé tots els matrimonis reapareixen en aquestes ocasions, que podrien ser millor aprofitades. Un altre camí d'acostament és la benedicció de les llars o la visita d'una imatge de la Mare de Déu, que donen l'ocasió per desenvolupar un diàleg pastoral sobre la situació de la família. També pot ser útil assignar a matrimonis més crescuts la tasca d'acompanyar matrimonis més recents del seu propi veïnat, per visitar-los, acompanyar-los en els seus començaments i proposar-los un camí de creixement. Amb el ritme de vida actual, la majoria dels matrimonis no estaran disposats a reunions freqüents, i no podem reduir-nos a una pastoral de petites elits. Avui, la pastoral familiar ha de ser fonamentalment missionera, en sortida, en proximitat, en lloc de reduir-se a ser una fàbrica de cursos als quals pocs hi assisteixen.

II·luminar crisi, angoixes i dificultats

231. Una paraula per als qui en l'amor ja han envellit el vi nou del festeig. Quan el vi envelleix amb aquesta experiència del camí, hi apareix, hi floreix en tota la seva plenitud, la fidelitat dels petits moments de la vida. És la fidelitat de l'espera i de la paciència. Aquesta fidelitat plena de sacrificis i de goigs va com florint a l'edat en què tot esdevé ranci i els ulls es posen brillants en contemplar els fills dels seus fills. Així era des del principi, però això ja s'ha fet conscient, assentat, madurat en la sorpresa quotidiana del redescobriments dia rere dia, any rere any. Com ensenyava sant Joan de la Creu, «els vells amadors són els ja exercitats i provats». Ells «ja no tenen aquells bulls sensitius ni aquelles fúries i focs fervorosos per fora, sinó que degusten la suavitat del vi d'amor ja ben cuit en la seva substància, ja fermentat i posat allà dins en l'ànima».253 Això suposa haver estat capaços de superar junts les crisis i els temps d'angoixa, sense escapar dels desafiaments ni amagar les dificultats.

El repte de les crisis

232. La història d'una família està solcada per crisis de tota mena, que també són part de la seva dramàtica bellesa. Cal ajudar a descobrir que una crisi superada no porta a una relació amb menor intensitat sinó a millorar, assentar i madurar el vi de la unió.

No es conviu per ser cada vegada menys feliços, sinó per aprendre a ser feliços d'una manera nova, a partir de les possibilitats que obre una nova etapa. Cada crisi implica un aprenentatge que permet incrementar la intensitat de la vida compartida, o almenys trobar un nou sentit a l'experiència matrimonial. De cap manera cal no resignar-se a una corba descendent, a un deteriorament inevitable, a una suportable mediocritat. Al contrari, quan el matrimoni s'assumeix com una tasca, que implica també superar obstacles, cada crisi es percep com l'ocasió per arribar a beure junts el millor vi. És bo acompanyar els cònjuges perquè puguin acceptar les crisis que arribin, recollir el guant i fer-los un lloc en la vida familiar. Els matrimonis experimentats i formats han d'estar disposats a acompanyar-ne d'altres en aquest descobriment, de manera que les crisis no els espantin ni els portin a prendre decisions precipitades. Cada crisi amaga una bona notícia que cal saber escoltar afinant l'oïda del cor.

233. La reacció immediata és resistir-se davant el desafiament d'una crisi, posar-se a la defensiva per sentir que escapa al propi control, perquè mostra la insuficiència de la pròpia manera de viure, i això incomoda. Llavors es fa servir el recurs de negar els problemes, amagar-los, relativitzar la seva importància, apostar només al pas del temps. Però això retarda la solució i porta a consumir molta energia en un ocultament inútil que complicarà encara més les coses. Els vincles es van deteriorant i es va consolidant un aïllament que danya la intimitat. En una crisi no assumida, el que més es perjudica és la comunicació. D'aquesta manera, a poc a poc, algú que era «la persona que estimo» passa a ser «qui m'acompanya sempre en la vida», després només «el pare o la mare dels meus fills», i, al final, «un estrany ».

234. Per enfrontar una crisi es necessita estar presents. És difícil, perquè de vegades les persones s'aïllen per no manifestar el que senten, s'arraconen en el silenci mesquí i trampós. A hores d'ara convé crear espais per a comunicar-se de cor a cor. El problema és que es torna més difícil comunicar-se així en un moment de crisi si mai no s'ha après a fer-ho. És tota una art que s'aprèn en temps de calma, per posar-la en pràctica en els temps durs. Cal ajudar a descobrir les causes més ocultes en els cors dels cònjuges, i a enfrontar-les com un part que passarà i deixarà un nou tresor. Però les respostes a les consultes realitzades remarquen que en situacions difícils o crítiques la majoria no acudeix a l'acompanyament pastoral, ja que no el sent comprensiu, proper, realista, encarnat. Per això, tractem ara d'acostar-nos a les crisis matrimonials amb una mirada que no ignori la seva càrrega de dolor i d'angoixa.

235. Hi ha crisis comunes que solen donar-se en tots els matrimonis, com la crisi dels començaments, quan cal aprendre a compatibilitzar les diferències i a desprendre's dels pares; o la crisi de l'arribada del fill, amb els seus nous desafiaments emocionals; la crisi de la criança, que canvia els hàbits del matrimoni; la crisi de l'adolescència del fill, que exigeix moltes energies, desestabilitza als pares i de vegades els enfronta entre si; la crisi del «niu buit», que obliga la parella a mirar-se novament a si mateixa; la crisi que s'origina en la vellesa dels pares dels cònjuges, que reclamen més presència, cures i decisions difícils. Són situacions exigents, que provoquen pors, sentiments de culpa, depressions o cansaments que poden afectar greument la unió.

236. A aquestes se sumen les crisis personals que incideixen en la parella, relacionades amb dificultats econòmiques, laborals, afectives, socials, espirituals. I s'agreguen circumstàncies inesperades que poden alterar la vida familiar, i que exigeixen un camí de perdó i reconciliació. Al mateix temps que intenta donar el pas del perdó, cada un ha de preguntar amb serena humilitat si no ha creat les condicions per a exposar l'altre a cometre certs errors. Algunes famílies sucumbeixen quan els cònjuges es culpen mútuament, però «l'experiència mostra que, amb un ajut adequat i amb l'acció de reconciliació de la gràcia, un gran percentatge de crisi matrimonials se superen de manera satisfactòria. Saber perdonar i sentir-se perdonats és una experiència fonamental en la vida familiar».254 «El difícil art de la reconciliació, que requereix el suport de la gràcia, necessita la generosa col·laboració de familiars i amics, i de vegades fins i tot d'ajuda externa i professional».255

237. Es dona sovint que, quan un sent que no rep el que desitja, o que no es compleix el que somiava, això sembla ser suficient per donar fi a un matrimoni. Així no hi haurà matrimoni que duri. A vegades, per decidir que tot s'ha acabat n'hi ha prou amb una insatisfacció, una absència en un moment en què es necessitava l'altre, un orgull ferit o un temor difús. Hi ha situacions pròpies de la inevitable fragilitat humana, a les quals s'atorga una càrrega emotiva massa gran. Per exemple, la sensació de no ser completament correspost, la gelosia, les diferències que sorgeixin entre els dos, l'atractiu que desperten altres persones, els nous interessos que tendeixen a apoderar-se del cor, els canvis físics del cònjuge, i tantes altres coses que, més que atemptats contra l'amor, són oportunitats que conviden a recrear-lo un cop més.

238. En aquestes circumstàncies, alguns tenen la maduresa necessària per tornar a escollir l'altre com a company de camí, més enllà dels límits de la relació, i accepten amb realisme que no puguin satisfer tots els somnis acariciats. Eviten considerar-se els únics màrtirs, valoren les petites o limitades possibilitats que els dóna la vida en família i aposten per enfortir el vincle en una construcció que demanarà temps i esforç. Perquè en el fons reconeixen que cada crisi és com un nou «sí» que fa possible que l'amor reneixi enfortit, transfigurat, madurat, il·luminat. A partir d'una crisi es té la valentia de buscar les arrels profundes del que està passant, de tornar a negociar els acords bàsics, de trobar un nou equilibri i de caminar junts una etapa nova. Amb aquesta actitud de constant obertura es poden afrontar moltes situacions difícils. De totes maneres, reconeixent que la reconciliació és possible, avui descobrim que «un ministeri dedicat a aquells la relació matrimonial dels quals s'ha trencat sembla particularment urgent».256

Velles ferides

239. És comprensible que en les famílies hi hagi moltes crisis quan algun dels seus membres no ha madurat la seva manera de relacionar-se, perquè no ha curat ferides d'alguna etapa de la seva vida. La pròpia infància o la pròpia adolescència mal viscudes són brou de cultiu per a crisis personals que acaben afectant el matrimoni. Si tots fossin persones que han madurat normalment, les crisis serien menys freqüents o menys doloroses. Però el fet és que de vegades les persones necessiten realitzar als quaranta anys una maduració endarrerida que s'hauria d'haver assolit al final de l'adolescència. De vegades s'estima amb un amor egocèntric propi de l'infant, fixat en una etapa on la realitat es distorsiona i es viu el capritx que tot giri al voltant del propi jo. És un amor insaciable, que crida o plora quan no té el que desitja. Altres vegades s'estima amb un amor fixat en una etapa adolescent, marcat per la confrontació, la crítica àcida, l'hàbit de culpar els altres, la lògica del sentiment i de la fantasia, on els altres han d'omplir els propis buits o seguir els propis capricis.

240. Molts acaben la seva infantesa sense haver sentit mai que són estimats incondicionalment, i això fereix la seva capacitat de confiar i de donar-se. Una relació mal viscuda amb els propis pares i germans, que mai no ha estat guarida, reapareix i fa malbé la vida conjugal. Llavors cal fer un procés d'alliberament que mai no es va enfrontar. Quan la relació entre els cònjuges no funciona bé, abans de prendre decisions

importants convé assegurar-se que cada un hagi fet aquest camí de curació de la pròpia història. Això exigeix reconèixer la necessitat de guarir, de demanar amb insistència la gràcia de perdonar i de perdonar-se, d'acceptar ajuda, de buscar motivacions positives i de tornar a intentar-ho una vegada i una altra. Cada un ha de ser molt sincer amb si mateix per reconèixer que la seva manera de viure l'amor té aquestes immadureses. Per més que sembli evident que tota la culpa és de l'altre, mai no és possible superar una crisi esperant que només canviï l'altre. També cal preguntar-se per les coses que un mateix podria madurar o curar per afavorir la superació del conflicte.

Acompanyar després de ruptures i divorcis

241. En alguns casos, la valoració de la dignitat pròpia i del bé dels fills exigeix posar un límit ferm a les pretensions excessives de l'altre, a una gran injustícia, a la violència o a una falta de respecte que ha esdevingut crònica. Cal reconèixer que «hi ha casos on la separació és inevitable. A vegades pot arribar a ser fins i tot moralment necessària, quan precisament es tracta de sostreure el cònjuge més feble, o els fills petits, de les ferides més greus causades per la prepotència i la violència, el desànim i l'explotació, l'allunyament i la indiferència».257 Però «s'ha de considerar com un remei extrem, després que qualsevol intent raonable hagi estat inútil».258

242. Els Pares van indicar que «un discerniment particular és indispensable per acompanyar pastoralment els separats, els divorciats, els abandonats. Cal acollir i valorar especialment el dolor dels qui han patit injustament la separació, el divorci o l'abandonament, o bé, s'han vist obligats a trencar la convivència pels maltractaments del cònjuge. El perdó per la injustícia soferta no és fàcil, però és un camí que la gràcia fa possible. D'aquí la necessitat d'una pastoral de la reconciliació i de la mediació, a través de centres d'escolta especialitzats que caldria establir en les diòcesis».259 Al mateix temps, «cal encoratjar les persones divorciades que no s'han tornat a casar –que sovint són testimonis de la fidelitat matrimonial– a trobar en l'Eucaristia l'aliment que les sostingui en el seu estat. La comunitat local i els pastors han d'acompanyar aquestes persones amb sol·licitud, sobretot quan hi ha fills o la seva situació de pobresa és greu».260 Un fracàs familiar es torna molt més traumàtic i dolorós quan hi ha pobresa, perquè hi ha molts menys recursos per reorientar l'existència. Una persona pobra que

perd l'àmbit de la tutela de la família queda doblement exposada a l'abandonament i a tota mena de riscos per a la seva integritat.

243. A les persones divorciades que viuen una nova unió, és important fer-los sentir que són part de l'Església, que «no estan excomunicades» i no són tractades com a tals, perquè sempre integren la comunió eclesial.²⁶¹ Aquestes situacions «exigeixen un atent discerniment i un acompanyament amb gran respecte, evitant tot llenguatge i actitud que les faci sentir discriminades, i promovent la seva participació en la vida de la comunitat. Per a la comunitat cristiana, fer-se'n càrrec no implica un afebliment de la seva fe i del seu testimoni sobre la indissolubilitat matrimonial, sinó que, amb aquesta atenció, expressa la seva caritat».²⁶²

244. D'altra banda, un gran nombre de Pares «va subratllar la necessitat de fer més accessibles i àgils, possiblement totalment gratuïts, els processos per al reconeixement dels casos de nul·litat».²⁶³ La lentitud dels processos irrita i cansa la gent. Els meus dos recents documents sobre aquesta matèria²⁶⁴ han portat a una simplificació dels processos per a una eventual declaració de nul·litat matrimonial. A través d'ells també he volgut «fer evident que el mateix Bisbe en la seva Església, de la qual és constituït pastor i cap, és per això mateix jutge entre els fidels que se li han confiat».²⁶⁵ Per això, «l'aplicació d'aquests documents constitueix, doncs, una gran responsabilitat per als Ordinaris diocesans, cridats a judicar ells mateixos algunes causes, i de totes maneres, a assegurar un accés més fàcil dels fidels a la justícia. això implica la preparació d'un personal suficient, compost de clergues i laics, que es consagri d'una manera prioritària a aquest servei eclesial. Serà, doncs, necessari posar a disposició de les persones separades o de les parelles en crisi, un servei d'informació, de consell i de mediació, lligat a la pastoral familiar, que podrà igualment acollir les persones amb vista de la recerca preliminar al procés matrimonial (cf. *Mitis Iudex Dominus Iesus*, art. 2-3)».²⁶⁶

245. Els Pares sinodals també han destacat «les conseqüències de la separació o del divorci sobre els fills, en qualsevol cas víctimes innocents de la situació».²⁶⁷ Per sobre de totes les consideracions que vulguin fer-se, ells són la primera preocupació, que no ha de ser enfosquida per qualsevol altre interès o objectiu. Als pares separats els prego: «Mai, mai, mai no heu de prendre el fill com a ostatge. Us heu separat per moltes dificultats i motius, la vida us ha donat aquesta prova, però que no siguin els fills els qui

carreguin el pes d'aquesta separació, que no siguin usats com a ostatges contra l'altre cònjuge. Que creixin escoltant que la mare parla bé del pare, encara que no estiguin junts, i que el pare parla bé de la mare».268 És una irresponsabilitat danyar la imatge del pare o de la mare amb l'objecte d'acaparar l'afecte del fill, per venjar-se o per defensar-se, perquè això afectarà la vida interior d'aquest infant i provocarà ferides difícils de curar.

246. L'Església, tot i que comprèn les situacions conflictives que han de travessar els matrimonis, no pot deixar de ser veu dels més fràgils, que són els fills que pateixen, moltes vegades en silenci. Avui, «malgrat la nostra sensibilitat aparentment evolucionada, i totes les nostres refinades anàlisis psicològiques, em pregunto si no ens hem anestesiats també respecte a les ferides de l'ànima dels infants [...] ¿Sentim el pes de la muntanya que aixafa el ànima d'un infant, en les famílies on es tracta malament i es fa el mal, fins a trencar el vincle de la fidelitat conjugal?».269 Aquestes males experiències no ajuden a fer madurar aquests infants perquè siguin capaços de compromisos definitius. Per això, les comunitats cristianes no han de deixar sols els pares divorciats en nova unió. Al contrari, els han d'incloure i els han d'acompanyar en la seva funció educativa. Perquè, «¿com podem recomanar a aquests pares que facin tot el possible per educar els fills en la vida cristiana, donant-los l'exemple d'una fe ben i practicada, si els tinguéssim allunyats de la vida en comunitat, com si estiguessin excomunicats? S'ha de obrar de tal manera que no se sumin altres pesos més dels que els fills, en aquestes situacions, ja han de carregar».270 Ajudar a curar les ferides dels pares i ajudar-los espiritualment, és un bé també per als fills, els quals necessiten el rostre familiar de l'Església que els doni suport en aquesta experiència traumàtica. El divorci és un mal, i és molt preocupant el creixement del nombre de divorcis. Per això, sens dubte, la nostra tasca pastoral més important pel que fa a les famílies, és enfortir l'amor i ajudar a curar les ferides, de manera que puguem prevenir l'avanç d'aquest drama de la nostra època.

Algunes situacions complexes

247. «Les problemàtiques relatives als matrimonis mixtos demanen una específica atenció. Els matrimonis entre catòlics i altres batejats “presenten, bé que en la seva particular fisonomia, nombrosos elements que és bo de valorar i de

desplegar, tant pel seu valor intrínsec com per l'aportació que poden donar al moviment ecumènic". Amb aquesta finalitat "s'ha de buscar [...] una cordial col·laboració entre el ministre catòlic i el no catòlic, des del temps de la preparació al matrimoni i de les noces" (*Familiaris consortio*, 78). Sobre la compartició eucarística es recorda que "la decisió d'admetre o no la part no catòlica del matrimoni a la comunió eucarística s'ha de prendre en conformitat a les normes generals existents en aquesta matèria, tant per als cristians orientals com per als altres cristians, i tenint en compte aquesta situació particular, és a dir, que reben el sagrament del matrimoni cristià dos cristians batejats. Encara que els esposos d'un matrimoni mixt tinguin en comú els sagraments del baptisme i del matrimoni, la compartició de l'Eucaristia no pot ser sinó excepcional i, en tot cas, s'han d'observar les disposicions indicades" (Pontifici Consell per a la promoció de la unitat dels cristians, Directori per a l'aplicació dels Principis i Normes per a l'ecumenisme, 25 març 1993, 159-160)».271

248. «Els matrimonis amb disparitat de culte representen un lloc privilegiat de diàleg interreligiós [...] comporten algunes especials dificultats tant respecte a la identitat cristiana de la família com a l'educació religiosa dels fills. [...] El nombre de les famílies compostes d'unions conjugals amb disparitat de culte, en creixement en els territoris de missió i també en els països de llarga tradició cristiana, sol·licita la urgència de proveir a una cura pastoral diferenciada segons els diversos contextos socials i culturals. En alguns països, on la llibertat de religió no existeix, el cònjuge cristià està obligat a passar a una altra religió per poder-se casar, i no pot celebrar el matrimoni canònic en disparitat de culte ni batejar els fills. Hem de remarcar, doncs, la necessitat que la llibertat religiosa sigui respectada envers tothom».272 «És necessari prestar una atenció particular a les persones que s'uneixen en aquests matrimonis, no sols en el període precedent a les noces. Reptes particulars afronten les parelles i les famílies en les quals un parçoner és catòlic i l'altre no creient. En aquests casos és necessari testimoniar la capacitat de l'Evangelí d'immergir-se en aquestes situacions fins a fer possible l'educació dels fills a la fe cristiana».273.

249. «Una particular dificultat presenten les situacions que es refereixen a l'accés al baptisme de persones que es troben en una condició matrimonial complexa. Es tracta de persones que han contret una unió matrimonial estable en un temps en què encara almenys una d'elles no coneixia la fe cristiana. Els bisbes són

cruidats a exercir, en aquests casos, un discerniment pastoral proporcionat al seu bé espiritual».274

250. L'Església fa seu el comportament del Senyor Jesús que en un amor il·limitat s'ofereix a totes les persones sense excepció.275 Amb els Pares sinodals, he pres en consideració la situació de les famílies que viuen l'experiència de tenir en el seu si persones amb tendències homosexuals, una experiència gens fàcil ni per als pares ni per als seus fills. Per això, desitgem abans de res reiterar que tota persona, independentment de la seva tendència sexual, ha de ser respectada en la seva dignitat i acollida amb respecte, procurant evitar «tot signe de discriminació injusta»,276 i particularment qualsevol forma d'agressió i violència. Pel que fa a les famílies, es tracta de la seva banda d'assegurar un respectuós acompanyament, per tal que aquells que manifesten una tendència homosexual puguin comptar amb l'ajuda necessària per a comprendre i realitzar plenament la voluntat de Déu en la seva vida. 277

251. En el curs del debat sobre la dignitat i la missió de la família, els Pares sinodals han fet notar que, «sobre els projectes d'equiparació al matrimoni de les unions entre persones homosexuals, no hi ha cap fonament per assimilar o establir analogies, ni tan sols remotes, entre les unions homosexuals i el disseny de Déu sobre el matrimoni i la família»; i és inacceptable «que les Esglésies locals sofreixin pressions en aquesta matèria i que els organismes internacionals condicionin els ajuts financers als països pobres a la introducció de lleis que institueixin el “matrimoni” entre persones del mateix sexe».278

252. Les famílies monoparentals tenen amb freqüència origen a partir de «mares o pares biològics que no han volgut mai integrar-se en la vida familiar, situacions de violència per la qual un dels pares ha hagut de fugir amb els fills, mort d'un dels pares, abandonament de la família per part d'un dels pares, i altres situacions. Sigui quina sigui la causa, el pare o mare que viu amb l'infant ha de trobar suport i confort en les altres famílies que formen la comunitat cristiana, i també en els organismes pastorals parroquials. Aquestes famílies estan sovint ulteriorment afligides per la gravetat dels problemes econòmics, per la incertesa d'un treball precari, per la dificultat per al manteniment dels fills, per la manca d'una casa».279

Quan la mort clava el seu fibló

253. De vegades la vida familiar es veu desafiada per la mort d'un ésser estimat. No podem deixar d'oferir la llum de la fe per acompanyar les famílies que pateixen en aquests moments.²⁸⁰ Abandonar una família quan la fereix una mort seria una falta de misericòrdia, perdre una oportunitat pastoral, i aquesta actitud pot tancar-nos les portes per a qualsevol altra acció evangelitzadora.

254. Comprenc l'angoixa de qui ha perdut una persona molt estimada, un cònjuge amb qui ha compartit tantes coses. Jesús mateix es va commoure i es va posar a plorar en la vetlla fúnebre d'un amic (cf. *Jn* 11,33.35). ¿I no comprendrem el plany de qui ha perdut un fill? Perquè «és com si s'aturés el temps: hi ha una fossa que s'empassa el passat i també el futur [...] I a vegades s'arriba fins i tot a culpar Déu. Quanta gent – els comprenc– s'enfada amb Déu».²⁸¹ «La viduïtat és una experiència particularment difícil per al qui ha viscut l'opció matrimonial i la vida familiar com un do. Aquesta, tanmateix, presenta a la mirada de la fe diverses possibilitats a valorar. En el moment en què es troben a viure aquesta experiència, alguns mostren de saber esmerçar les pròpies energies amb encara més dedicació sobre els fills i els néts, i troben en aquesta expressió d'amor una nova missió educativa. [...] Aquells que no poden comptar amb la presència de familiars als quals dedicar-se i dels quals rebre afecte i proximitat, han de ser sostinguts per la comunitat cristiana amb particular atenció i disponibilitat, sobretot si es troben en condicions d'indigència».²⁸²

255. En general, el dol pels difunts pot dur un cert temps, i quan un pastor vol acompanyar aquest procés, s'ha d'adaptar a les necessitats de cadascuna de les seves etapes. Tot el procés està solcat per preguntes, sobre les causes de la mort, sobre el que es podria haver fet, sobre el que viu una persona en el moment previ a la mort. Amb un camí sincer i pacient d'oració i d'alliberament interior, torna la pau. En algun moment del dol cal ajudar a descobrir que els qui hem perdut un ésser estimat encara tenim una missió a complir, i que no ens fa bé voler perllongar el sofriment, com si això fos un homenatge. La persona estimada no necessita el nostre sofriment ni li resulta afalagador que arruïnem les nostres vides. Tampoc no és la millor expressió d'amor recordar-la i nomenar-la cada moment perquè és estar pendents d'un passat que ja no existeix, en lloc d'estimar aquest ésser real que ara està en el més enllà. La seva presència física ja no és possible, però si la mort és una cosa potent, «és fort l'amor com la mort» (*Ct* 8,6).

L'amor té una intuïció que li permet escoltar sense sons i veure en l'invisible. Això no és imaginar l'ésser estimat tal com era, sinó poder acceptar-lo transformat, com és ara. Jesús ressuscitat, quan la seva amiga Maria va voler-lo abraçar amb força, li va demanar que no el toqués (cf. *Jn* 20,17), per portar-la a un trobament diferent.

256. Ens consola saber que no hi ha la destrucció completa dels qui moren, i la fe ens assegura que el Ressuscitat mai no ens abandonarà. Així podem impedir que la mort «enverini la nostra vida, que faci vans els nostres afectes, que ens faci caure en el buit més fosc».283 La Bíblia parla d'un Déu que ens va crear per amor, i que ens ha fet de tal manera que la nostra vida no acaba amb la mort (cf. *Sv* 3,2-3). Sant Pau es refereix a un trobament amb Crist immediatament després de la mort: «D'una banda, tinc el desig d'anar-me'n i d'estar amb Crist» (*Fl* 1,23). Amb ell, després de la mort ens espera «allò que Déu ha preparat per als qui l'estimen» (*ICo* 2,9). El prefaci de la Litúrgia dels difunts expressa bellament: «Encara que ens entristeix la certesa que hem de morir, ens consola la promesa de la immortalitat que esperem. Perquè la mort no destrueix la vida dels qui creuen en vós, Senyor, tan sols la transforma». Perquè «els nostres éssers estimats no han desaparegut en la foscor del no-res: l'esperança ens assegura que ells estan en les mans bones i fortes de Déu».284

257. Una manera de comunicar-nos amb els éssers estimats que han mort és pregar per ells.285 Diu la Bíblia que «pregar pels difunts» és «sant i piadós» (*2M* 12,44-45). Pregar per ells «pot no solament ajudar-los, sinó també fer eficaç la seva intercessió a favor nostre».286 L'Apocalipsi presenta els màrtirs intercedint pels qui pateixen la injustícia a la terra (cf. *Ap* 6,9-11), solidaris amb aquest món en camí. Alguns sants, abans de morir, consolaven als seus éssers estimats prometent-los que estarien prop d'ells per ajudar-los. Santa Teresa de Lisieux sentia el desig de continuar fent el bé des del cel.287 Sant Domènec afirmava que «seria més útil després de mort [...] Més poderós a obtenir gràcies».288 Són llaços d'amor,289 perquè «la unió dels membres de l'Església peregrina amb els germans que van dormir en la pau de Crist de cap manera no s'interromp [...] Es reforça amb la comunicació dels béns espirituals».290

258. Si acceptem la mort podem preparar-nos-hi. El camí és créixer en l'amor envers els qui caminen amb nosaltres, fins al dia en què «ja no hi haurà mort, ni dol, ni crits ni dolor» (*Ap* 21,4). D'aquesta manera, també ens prepararem per retrobar els éssers estimats que han mort. Així com Jesús va lliurar el fill mort a la seva mare (cf. *Lc*

7,15), el mateix farà amb nosaltres. No desgastem energies quedant-nos anys i anys en el passat. Com millor visquem en aquesta terra, més felicitat podrem compartir amb els éssers estimats al cel. Com més aconseguim madurar i créixer, més coses boniques podrem portar al banquet celestial.

Capítol setè

ENFORTIR L'EDUCACIÓ DELS FILLS

259. Els pares sempre incideixen en el desenvolupament moral dels seus fills, per bé o per mal. Per tant, el més adequat és que acceptin aquesta funció inevitable i la facin d'una manera conscient, entusiasta, raonable i apropiada. Ja que aquesta funció educativa de les famílies és tan important i ha esdevingut molt complexa, vull aturar-me especialment en aquest punt.

On són els fills?

260. La família no pot renunciar a ser lloc de suport, d'acompanyament, de guia, encara que hagi de reinventar els seus mètodes i trobar nous recursos. Necessita plantejar-se a què vol exposar als seus fills. Per això, no ha d'evitar de preguntar-se qui són els qui s'ocupen de donar-los diversió i entreteniment, qui entren a les seves habitacions a través de les pantalles, a qui els lliuren perquè els guiïn en el seu temps lliure. Només els moments que passem amb ells, parlant amb senzillesa i afecte de les coses importants, i les possibilitats sanes que vam crear perquè ells ocupin el seu temps, permetran evitar una nociva invasió. Sempre cal una vigilància. L'abandonament mai no és sa. Els pares han d'orientar i prevenir els infants i adolescents perquè sàpiguen enfrontar situacions on pugui haver riscos, per exemple, d'agressions, d'abús o de drogoaddicció.

261. Però l'obsessió no és educativa, i no es pot tenir un control de totes les situacions per les quals podria arribar a passar un fill. Aquí val el principi que «el temps és superior a l'espai».291 És a dir, es tracta de generar processos més que de dominar espais. Si un pare està obsessionat per saber on està el seu fill i per controlar tots els seus moviments, mira només de dominar el seu espai. D'aquesta manera no l'educarà, no l'enfortirà, no el prepararà per fer front als canvis. El que interessa sobretot és generar en el fill, amb molt d'amor, processos de maduració de la seva llibertat, de capacitació, de creixement integral, de cultiu de l'autèntica autonomia. Només així aquest fill tindrà en si mateix els elements que necessita per saber defensar-se i per

actuar amb intel·ligència i astúcia en circumstàncies difícils. Llavors la gran qüestió no és on està el fill físicament, amb qui està en aquest moment, sinó on està en un sentit existencial, on està posicionat des del punt de vista de les seves conviccions, dels seus objectius, dels seus desitjos, del seu projecte de vida. Per això, les preguntes que faig als pares són: «¿Intentem comprendre "on" són els fills realment en el seu camí? On està realment la seva ànima, ho sabem? I, sobretot, ho volem saber?».292

262. Si la maduresa fos només el desenvolupament d'alguna cosa ja continguda en el codi genètic, no hi hauria molt a fer. La prudència, el seny i la sensatesa no depenen de factors merament quantitius de creixement, sinó de tota una cadena d'elements que se sintetitzen a l'interior de la persona; per ser més exactes, al centre de la seva llibertat. És inevitable que cada fill ens sorprengui amb els projectes que brollin d'aquesta llibertat, que ens trenqui els esquemes, i és bo que això passi. L'educació comporta la tasca de promoure llibertats responsables, que en les cruïlles sàpiguen escollir amb sentit i intel·ligència; persones que compreguin sense reserves que tenen a les mans la seva vida i la de la seva comunitat i que aquesta llibertat és un do immens.

La formació ètica dels fills

263. Tot i que els pares necessiten de l'escola per assegurar una instrucció bàsica dels seus fills, mai no poden delegar completament la seva formació moral. El desenvolupament afectiu i ètic d'una persona requereix una experiència fonamental: creure que els propis pares són molt segurs. Això constitueix una responsabilitat educativa: generar confiança en els fills amb l'afecte i el testimoniatge, inspirar en ells un amorós respecte. Quan un fill ja no sent que és valuós per als seus pares, encara que sigui imperfecte, o no percep que ells tenen una preocupació sincera per ell, això crea ferides profundes que originen moltes dificultats en la seva maduració. Aquesta absència, aquest abandonament afectiu, provoca un dolor més íntim que una eventual correcció que rebi per una mala acció.

264. La tasca dels pares inclou una educació de la voluntat i un desenvolupament d'hàbits bons i d'inclinacions afectives a favor del bé. Això implica que es presentin com a desitjables comportaments a aprendre i inclinacions a desenvolupar. Però sempre es tracta d'un procés que va de la imperfecció a la major

plenitud. El desig d'adaptar-se a la societat, o l'hàbit de renunciar a una satisfacció immediata per adaptar-se a una norma i assegurar-se una bona convivència, és ja en si mateix un valor inicial que crea disposicions per a elevar-se després cap a valors més alts. La formació moral s'hauria de realitzar sempre amb mètodes actius i amb un diàleg educatiu que incorpori la sensibilitat i el llenguatge propi dels fills. A més, aquesta formació s'ha de fer de manera inductiva, de tal manera que el fill pugui arribar a descobrir per si mateix la importància de determinats valors, principis i normes, en lloc de imposar-los-hi com a veritats irrefutables.

265. Per obrar bé no basta «jutjar adequadament» o saber amb claredat què s'ha de fer, encara que això sigui prioritari. Moltes vegades som incoherents amb les nostres pròpies conviccions, tot i que siguin sòlides. Per més que la consciència ens dicti determinat judici moral, en ocasions tenen més poder altres coses que ens atrauen, si no hem aconseguit que el bé captat per la ment arrelí en nosaltres com una profunda inclinació afectiva, com un gust pel bé que pesi més que altres atractius, i que ens porti a percebre que això que captem com a bo ho és també «per a nosaltres» aquí i ara. Una formació ètica eficaç implica mostrar a la persona fins a quin punt li convé a ella mateixa obrar bé. Avui sol ser ineficaç demanar alguna cosa que exigeix esforç i renúncies, sense mostrar clarament el bé que amb això es pot aconseguir.

266. Cal desenvolupar hàbits. També els costums adquirits des d'infants tenen una funció positiva, permetent que els grans valors interioritzats es tradueixin en comportaments externs sans i estables. Algú pot tenir sentiments sociables i una bona disposició envers els altres, però si durant molt de temps no s'ha habituat per la insistència de la gent gran a dir «per favor», «si us plau», «gràcies», la seva bona disposició interior no es traduirà fàcilment en aquestes expressions. L'enfortiment de la voluntat i la repetició de determinades accions construeixen la conducta moral, i sense la repetició conscient, lliure i valorada de determinats comportaments bons no s'acaba d'educar aquesta conducta. Les motivacions, o l'atractiu que sentim cap a determinat valor, no esdevenen virtut sense aquests actes adequadament motivats.

267. La llibertat és una cosa grandiosa, però podem perdre-la. L'educació moral és un cultiu de la llibertat a través de propostes, motivacions, aplicacions pràctiques, estímuls, premis, exemples, models, símbols, reflexions, exhortacions, revisions de la manera d'actuar i diàlegs que ajudin les persones a desenvolupar aquests principis

interiors estables que mouen a obrar espontàniament el bé. La virtut és una convicció que s'ha transformat en un principi intern i estable de l'obrar. La vida virtuosa, per tant, construeix la llibertat, l'enforteix i l'educa, evitant que la persona es torni esclava d'inclinacions compulsives deshumanitzants i antisocials. Perquè la mateixa dignitat humana exigeix que cadascú «actui segons una elecció conscient i lliure, és a dir, mogut i induït personalment des de dins».293

El valor de la sanció com a estímulo

268. Així mateix, és indispensable sensibilitzar l'infant o l'adolescent perquè adverteixi que les males accions tenen conseqüències. Cal desvetllar la capacitat de posar-se al lloc de l'altre i de doldre pel seu sofriment quan se li ha fet mal. Algunes sancions -a les conductes antisocials agressives- poden complir en part aquesta finalitat. És important orientar l'infant amb fermesa a demanar perdó i a reparar el dany causat als altres. Quan el camí educatiu mostra els seus fruits en una maduració de la llibertat personal, el fill mateix en algun moment començarà a reconèixer amb gratitud que ha estat bo per a ell créixer en una família i fins i tot suportar les exigències que planteja tot procés formatiu.

269. La correcció és un estímulo quan també es valoren i es reconeixen els esforços i quan el fill descobreix que els seus pares mantenen viva una pacient confiança. Un infant corregit amb amor se sent tingut en compte, percep que és algú, adverteix que els seus pares reconeixen les seves possibilitats. Això no requereix que els pares siguin immaculats, sinó que sàpiguen reconèixer amb humilitat els seus límits i mostrin els seus propis esforços per ser millors. Però un dels testimoniatges que els fills necessiten dels pares és que no es deixin portar per la ira. El fill que comet una mala acció ha de ser corregit, però mai com un enemic o com aquell amb qui es descarrega la pròpia agressivitat. A més, un adult ha de reconèixer que algunes males accions tenen a veure amb la fragilitat i els límits propis de l'edat. Per això seria nociva una actitud constantment sancionadora, que no ajudaria a advertir la diferent gravetat de les accions i provocaria desànim i irritació: «Pares, no exaspereu els vostres fills» (*Ef* 6,4; cf. *Col* 3,21).

270. La cosa fonamental és que la disciplina no es converteixi en una mutilació del desig, sinó en un estímul per anar sempre més enllà. Com integrar disciplina amb inquietud interior? Com fer-ho perquè la disciplina sigui límit constructiu del camí que ha d'empendre un infant i no un mur que l'anul·li o una dimensió de l'educació que l'acomplexi? Cal saber trobar un equilibri entre dos extrems igualment nocius: un seria pretendre construir un món a mesura dels desitjos del fill, que creix sentint-se subjecte de drets però no de responsabilitats. L'altre extrem seria portar-lo a viure sense consciència de la seva dignitat, de la seva identitat única i dels seus drets, torturat pels deures i pendent de realitzar els desitjos aliens.

Pacient realisme

271. L'educació moral implica demanar a un infant o un jove només aquelles coses que no li comportin un sacrifici desproporcionat, reclamar-li només una quota d'esforç que no provoqui ressentiment o accions purament forçades. El camí ordinari és proposar petits passos que es puguin entendre, acceptats i valorats, i impliquin una renúncia proporcionada. Altrament, per demanar massa, no aconseguim res. La persona, tot just pugui alliberar-se de l'autoritat, possiblement deixarà d'obrar bé.

272. La formació ètica desperta de vegades menyspreu a causa d'experiències d'abandó, de desil·lusió, de manca d'afecte, o per una mala imatge dels pares. Es projecten sobre els valors ètics les imatges tortes de la figura del pare i de la mare, o les debilitats dels adults. Per això, cal ajudar els adolescents a practicar l'analogia: els valors estan realitzats especialment en algunes persones molt exemplars, però també es realitzen imperfectament i en diversos graus. Alhora, ja que les resistències dels joves estan molt lligades a males experiències, cal ajudar-los a fer un camí de curació d'aquest món interior ferit, de manera que puguin fer un pas per comprendre i reconciliar-se amb les persones i amb la societat.

273. Quan es proposen valors, cal anar a poc a poc, avançar de diverses maneres d'acord amb l'edat i amb les possibilitats concretes de les persones, sense pretendre aplicar metodologies rígides i immutables. Les aportacions valuoses de la psicologia i de les ciències de l'educació mostren la necessitat d'un procés gradual en la consecució de canvis de comportament, però també la llibertat requereix canals i estímuls, perquè

abandonada a si mateixa no garanteix la maduració. La llibertat concreta, real, és limitada i condicionada. No és una pura capacitat de triar el bé amb total espontaneïtat. No sempre es distingeix adequadament entre acte «voluntari» i acte «lliure». Algú pot voler una cosa dolenta amb una gran força de voluntat, però a causa d'una passió irresistible o d'una mala educació. En aquest cas, la seva decisió és molt voluntària, no contradiu la inclinació del seu voler, però no és lliure, perquè se li ha tornat gairebé impossible no optar per aquest mal. És el que passa amb un addicte compulsiu a la droga. Quan la vol ho fa amb totes les seves ganes, però està tan condicionat que de moment no és capaç de prendre una altra decisió. Per tant, la seva decisió és voluntària, però no és lliure. No té sentit «deixar que triï amb llibertat», ja que de fet no pot triar, i exposar-lo a la droga només augmenta la dependència. Necessita l'ajuda dels altres i un camí educatiu.

La vida familiar com a context educatiu

274. La família és la primera escola dels valors humans, en la qual s'aprèn el bon ús de la llibertat. Hi ha inclinacions desenvolupades en la infantesa, que impregnen la intimitat d'una persona i romanen tota la vida com una emotivitat favorable cap a un valor o com un rebuig espontani de determinats comportaments. Moltes persones actuen tota la vida d'una determinada manera perquè consideren valuosa aquesta manera d'actuar que es va incorporar en ells des de la infància, com per osmosi: «A mi m'ho van ensenyar així»; «Això és el que em van inculcar». En l'àmbit familiar també es pot aprendre a discernir de manera crítica els missatges dels diversos mitjans de comunicació. Lamentablement, moltes vegades alguns programes televisius o certes formes de publicitat incideixen negativament i debiliten valors rebuts en la vida familiar.

275. En aquest temps, en què regnen l'ansietat i la pressa tecnològica, una tasca importantíssima de les famílies és educar per a la capacitat d'esperar. No es tracta de prohibir als infants que juguin amb els dispositius electrònics, sinó de trobar la manera de generar en ells la capacitat de diferenciar les diverses lògiques i de no aplicar la velocitat digital a tots els àmbits de la vida. La postergació no és negar el desig sinó diferir la seva satisfacció. Quan els infants o els adolescents no són educats per acceptar que algunes coses han d'esperar, esdevenen prepotents, que ho sotmeten tot a la

satisfacció de les seves necessitats immediates i creixen amb el vici del «tot i ràpid». Aquest és un gran engany que no afavoreix la llibertat, sinó que la intoxica. En canvi, quan s'educa per aprendre a posposar algunes coses i per esperar el moment adequat, s'ensenya el que és ser amo de si mateix, autònom davant els seus propis impulsos. Així, quan l'infant experimenta que pot fer-se càrrec de si mateix, s'enriqueix la seva autoestima. Al seu torn, això li ensenya a respectar la llibertat dels altres. Per descomptat que això no implica exigir-los als infants que actuïn com a adults, però tampoc no cal menysprear la seva capacitat de créixer en la maduració d'una llibertat responsable. En una família sana, aquest aprenentatge es produeix de manera ordinària per les exigències de la convivència.

276. La família és l'àmbit de la socialització primària, perquè és el primer lloc on s'aprèn a col·locar-se davant de l'altre, a escoltar, a compartir, a suportar, a respectar, a ajudar, a conviure. La tasca educativa ha de despertar el sentiment del món i de la societat com a llar, és una educació per saber «habitar», més enllà dels límits de la pròpia casa. En el context familiar s'ensenya a recuperar el veïnatge, la cura, la salutació. Allà es trenca el primer setge del mortal egoisme per reconèixer que vivim al costat d'altres, amb altres, que són dignes de la nostra atenció, de la nostra amabilitat, del nostre afecte. No hi ha vincle social sense aquesta primera dimensió quotidiana, gairebé microscòpica: estar junts en el veïnatge, creuant-nos en diferents moments del dia, preocupant-se pel que a tots ens afecta, socorrent-nos mútuament en les petites coses quotidianes. La família ha d'inventar cada dia noves formes de promoure el reconeixement mutu.

277. A la llar també es poden replantejar els hàbits de consum per tenir cura junts de la casa comuna: «La família és el subjecte protagonista d'una ecologia integral, perquè és el subjecte social primari, que conté en el seu si els dos principis-base de la civilització humana sobre la terra: el principi de comunió i el principi de fecunditat».294 Igualment, els moments difícils i durs de la vida familiar poden ser molt educatius. És el que passa, per exemple, quan arriba una malaltia, perquè «davant la malaltia, fins i tot en la família sorgeixen dificultats, a causa de la debilitat humana. Però, en general, el temps de la malaltia fa créixer la força dels vincles familiars [...] Una educació que deixa de banda la sensibilitat per la malaltia humana, resseca el cor; i fa que els joves estiguin "anestesiats" respecte al sofriment dels altres, incapaços de confrontar-se amb el sofriment i de viure l'experiència del límit».295

278. El trobament educatiu entre pares i fills pot ser facilitat o perjudicat per les tecnologies de la comunicació i la distracció, cada vegada més sofisticades. Quan són ben utilitzades poden ser útils per connectar els membres de la família tot i la distància. Els contactes poden ser freqüents i ajudar a resoldre dificultats.²⁹⁶ Però ha de quedar clar que no substitueixen ni reemplacen la necessitat del diàleg més personal i profund que demana el contacte físic, o almenys la veu de l'altra persona. Sabem que de vegades aquests recursos allunyen en lloc d'acostar, com quan a l'hora del dinar cada un està concentrat en el seu telèfon mòbil, o com quan un dels cònjuges es queda adormit esperant l'altre, que passa hores entretingut amb algun dispositiu electrònic. En la família, també això ha de ser motiu de diàleg i d'acords, que permetin donar prioritat a la trobada dels seus membres sense caure en prohibicions irracionals. De qualsevol manera, no es poden ignorar els riscos de les noves formes de comunicació per als infants i els adolescents, que de vegades els converteixen en abúlics, desconnectats del món real. Aquest «autisme tecnològic» els exposa més fàcilment a la manipulació dels qui busquen entrar en la seva intimitat amb interessos egoistes.

279. Tampoc no és bo que els pares esdevinguin éssers omnipotents per als seus fills, que només puguin confiar en ells, perquè així impedeixen un adequat procés de socialització i de maduració afectiva. Per fer efectiva aquesta prolongació de la paternitat en una realitat més àmplia, «les comunitats cristianes són cridades a oferir el seu suport a la missió educativa de les famílies»,²⁹⁷ de manera particular a través de la catequesi d'iniciació. Per afavorir una educació integral necessitem «revifar l'aliança entre la família i la comunitat cristiana».²⁹⁸ El Sínode ha volgut ressaltar la importància de l'escola catòlica, que «desenvolupa una funció vital d'ajuda als pares en el seu deure d'educar els fills. [...] Les escoles catòliques haurien de ser encoratjades en la seva missió d'ajudar els alumnes a créixer com a adults madurs que poden veure el món a través de la mirada d'amor de Jesús i comprendre la vida com una crida a servir Déu».²⁹⁹ Per això «cal afirmar decididament la llibertat de l'Església d'ensenyar la pròpia doctrina i el dret a l'objecció de consciència per part dels educadors».³⁰⁰

Sí a l'educació sexual

280. El Concili Vaticà II plantejava la necessitat d'«una positiva i prudent educació sexual» que arribi als infants i als adolescents «a mesura que avança la seva

edat» i «tenint en compte el progrés de la psicologia, la pedagogia i la didàctica».301 Ens hauríem de preguntar si les nostres institucions educatives han assumit aquest desafiament. És difícil pensar l'educació sexual en una època en què la sexualitat tendeix a banalitzar-se i a empobrir-se. Només es podria entendre en el marc d'una educació per a l'amor, per a la donació mútua. D'aquesta manera, el llenguatge de la sexualitat no es veu tristament empobrit, sinó il·luminat. L'impuls sexual pot ser conreat en un camí d'autoconeixement i en el desenvolupament d'una capacitat d'autodomini, que poden ajudar a treure a la llum capacitats precioses de goig i de trobada amorosa.

281. L'educació sexual ofereix informació, però sense oblidar que els infants i els joves no han arribat a una maduresa plena. La informació ha d'arribar en el moment apropiat i d'una manera adequada a l'etapa que viuen. No serveix saturar de dades sense el desenvolupament d'un sentit crític davant d'una invasió de propostes, davant la pornografia descontrolada i la sobrecàrrega d'estímul que poden mutilar la sexualitat. Els joves han de poder advertir que estan bombardejats per missatges que no busquen el seu bé i la seva maduració. Cal ajudar-los a reconèixer i a buscar les influències positives, al mateix temps que prenen distància de tot el que desfigura la seva capacitat d'estimar. Igualment, hem d'acceptar que «la necessitat d'un llenguatge nou i més adequat es presenta especialment en el moment de presentar als infants i els adolescents el tema de la sexualitat».302

282. Una educació sexual que tingui cura d'un sa pudor té un valor immens, encara que avui alguns considerin que és una qüestió d'altres èpoques. És una defensa natural de la persona que protegeix la seva interioritat i evita ser convertida en un pur objecte. Sense el pudor, podem reduir l'afecte i la sexualitat a obsessions que ens concentren només en la genitalitat, en morbositats que desfiguren la nostra capacitat d'estimar i en diverses formes de violència sexual que ens porten a ser tractats de manera inhumana o a fer mal als altres.

283. Sovint l'educació sexual es concentra en la invitació a «protegir-se», procurant un «sexe segur». Aquesta expressió transmet una actitud negativa cap a la finalitat procreativa natural de la sexualitat, com si un possible fill fos un enemic del qual cal protegir-se. Així es promou l'agressivitat narcisista en lloc de l'acolliment. És irresponsable tota invitació als adolescents a jugar amb els seus cossos i els seus desitjos, com si tinguessin la maduresa, els valors, el compromís mutu i els objectius

propis del matrimoni. D'aquesta manera se'ls encoratja alegrement a utilitzar una altra persona com a objecte de recerques compensatòries de carències o de grans límits. És important més aviat ensenyar-los un camí al voltant de les diverses expressions de l'amor, de la cura mútua, de la tendresa respectuosa, de la comunicació rica de sentit. Perquè tot això prepara per un do de si íntegre i generós que s'ha d'expressar, després d'un compromís públic, en el lliurament dels cossos. La unió sexual en el matrimoni apareixerà així com a signe d'un compromís totalitzant, enriquit per tot el camí previ.

284. Cal no enganyar els joves portant-los a confondre els plànols: l'atracció «crea, per un moment, la il·lusió de la "unió", però, sense amor, aquesta unió deixa els desconeguts tan separats com abans».303 El llenguatge del cos requereix el pacient aprenentatge que permet interpretar i educar els propis desitjos per donar-se de veritat. Quan es pretén donar-ho tot de cop és possible que no es doni res. Una cosa és comprendre les fragilitats de l'edat o les seves confusions, i una altra és encoratjar els adolescents a perllongar la immaduresa de la seva forma d'estimar. Però qui parla avui d'aquestes coses? Qui és capaç de prendre's seriosament els joves? Qui els ajuda a preparar-se seriosament per a un amor gran i generós? Es pren massa a la lleugera l'educació sexual.

285. L'educació sexual hauria d'incloure també el respecte i la valoració de la diferència, que mostra a cada un la possibilitat de superar el tancament en els propis límits per obrir-se a l'acceptació de l'altre. Més enllà de les comprensibles dificultats que cadascú pugui viure, cal ajudar a acceptar el propi cos tal com ha estat creat, perquè «una lògica de domini sobre el propi cos es transforma en una lògica de vegades subtil de domini sobre la creació [...] També la valoració del propi cos en la seva feminitat o masculinitat és necessària per reconèixer-se a si mateix en la trobada amb aquell que és diferent. D'aquesta manera és possible acceptar joiosament el do específic de l'altre o de l'altra, obra del Déu creador, i enriquir-se recíprocament».304 Només perdent la por a la diferència, un pot acabar d'alliberar-se de la immanència del propi ésser i de l'embadaliment d'un mateix. L'educació sexual ha d'ajudar a acceptar el propi cos, de manera que la persona no pretengui «esborrar la diferència sexual perquè no sap enfrontar-s'hi».305

286. Tampoc no es pot ignorar que en la configuració de la pròpia manera de ser, femenina o masculina, no conflueixen només factors biològics o genètics, sinó múltiples

elements que tenen a veure amb el temperament, la història familiar, la cultura, les experiències viscudes, la formació rebuda, les influències d'amics, familiars i persones admirades, i altres circumstàncies concretes que exigeixen un esforç d'adaptació. És veritat que no podem separar el que és masculí i femení de l'obra creada per Déu, que és anterior a totes les nostres decisions i experiències, on hi ha elements biològics que és impossible ignorar. Però també és veritat que la masculinitat i la feminitat no són una cosa rígida. Per això és possible, per exemple, que la manera de ser masculí del marit pugui adaptar-se de manera flexible a la situació laboral de la dona. Assumir tasques domèstiques o alguns aspectes de la criança dels fills no el fan menys masculí ni signifiquen un fracàs, una claudicació o una vergonya. Cal ajudar els infants a acceptar amb normalitat aquests sans «intercanvis», que no treuen cap dignitat a la figura paterna. La rigidesa esdevé una exageració del masculí o del femení, i no educa els infants i els joves per a la reciprocitat encarnada en les condicions reals del matrimoni. Aquesta rigidesa, al seu torn, pot impedir el desenvolupament de les capacitats de cadascú, fins al punt de portar a considerar com a poc masculí dedicar-se a l'art o la dansa i poc femení desenvolupar alguna tasca de direcció. Això gràcies a Déu ha canviat, però en alguns llocs certes concepcions inadequades continuen condicionant la legítima llibertat i mutilant l'autèntic desenvolupament de la identitat concreta dels fills o de les seves potencialitats.

Transmetre la fe

287. L'educació dels fills ha d'estar marcada per un camí de transmissió de la fe, que es dificulta per l'estil de vida actual, pels horaris de treball, per la complexitat del món d'avui on molts porten un ritme frenètic per poder sobreviure.³⁰⁶ Tanmateix, la llar ha de continuar essent el lloc on s'ensenyi a percebre les raons i la bellesa de la fe, a pregar i a servir el proïsme. Això comença en el baptisme, on, com deia sant Agustí, les mares que porten els seus fills «cooperen al part sant».³⁰⁷ Després comença el camí del creixement d'aquesta vida nova. La fe és do de Déu, rebut en el baptisme, i no és el resultat d'una acció humana, però els pares són instruments de Déu per a la seva maduració i desenvolupament. Llavors «és bonic quan les mares ensenyen als fills petits a enviar un petó a Jesús o a la Mare de Déu. Quanta tendresa hi ha en això! En aquest moment el cor dels infants es converteix en espai d'oració».³⁰⁸ La transmissió de la fe

suposa que els pares visquin l'experiència real de confiar en Déu, de buscar-lo, de necessitar-lo, perquè només d'aquesta manera «una generació anuncia a l'altra les teves obres, i li anuncia les teves proeses» (*Sl* 144,4) i «el pares fan conèixer als seus fills la teva fidelitat» (*Is* 38,19). Això requereix que implorem l'acció de Déu en els cors, allà on no podem arribar. El gra de mostassa, tan petita llavor, es converteix en un gran arbust (cf. *Mt* 13,31-32), i així reconeixem la desproporció entre l'acció i el seu efecte. Llavors sabem que no som amos del do sinó els seus administradors curosos. Però el nostre afany creatiu és una ofrena que ens permet col·laborar amb la iniciativa de Déu. Per això, «han de ser valorats els cònjuges, mares i pares, com a subjectes actius de la catequesi [...]. És de gran ajuda la catequesi familiar, com a mètode eficaç per formar els joves pares de família i fer que prenguin consciència de la seva missió d'evangelitzadors de la seva pròpia família».309

288. L'educació a la fe sap adaptar-se a cada fill, perquè els recursos apresos o les receptes de vegades no funcionen. Els infants necessiten símbols, gestos, narracions. Els adolescents solen entrar en crisi amb l'autoritat i amb les normes, per la qual cosa convé estimular les seves pròpies experiències de fe i oferir-los testimonis lluminosos que s'imposin per la seva sola bellesa. Els pares que volen acompanyar la fe dels seus fills estan atents als seus canvis, perquè saben que l'experiència espiritual no s'imposa sinó que es proposa a la seva llibertat. És fonamental que els fills vegin d'una manera concreta que per als seus pares la pregària és realment important. Per això els moments de pregària en família i les expressions de la pietat popular poden tenir més força evangelitzadora que totes les catequesis i que tots els discursos. Vull expressar especialment la meva gratitud a totes les mares que preguen incessantment, com ho feia santa Mònica, pels fills que s'han allunyat de Crist.

289. L'exercici de transmetre als fills la fe, en el sentit de facilitar la seva expressió i el seu creixement, ajuda a fer que la família esdevingui evangelitzadora, i espontàniament comenci a transmetre-la a tots els qui s'hi acosten, fins i tot fora del propi àmbit familiar. Els fills que creixen en famílies missioneres sovint es tornen missioners, si els pares saben viure aquesta tasca de tal manera que els altres els sentin propers i amigables, de manera que els fills creixin en aquest estil de relacionar-se amb el món, sense renunciar a la seva fe i a les seves conviccions. Recordem que el mateix Jesús menjava i bevia amb els pecadors (cf. *Mc* 2,16; *Mt* 11,19), podia aturar-se a conversar amb la samaritana (*Jn* 4,7-26), i rebre de nit Nicodem (*Jn* 3,1-21), es deixava

ungir els peus per una dona prostituta (cf. *Lc* 7,36-50), i s'aturava a tocar els malalts (cf. *Mc* 1,40-45; 7,33). El mateix feien els seus apòstols, que no menyspreaven els altres, no estaven reclosos en petits grups de selectes, aïllats de la vida de la seva gent. Mentre les autoritats els assetjaven, ells gaudien de la simpatia «de tot el poble» (*Ac* 2,47; cf. 4,21.33; 5,13).

290. «La família es constitueix així com a subjecte de l'acció pastoral a través de l'anunci explícit de l'Evangelí i l'herència de múltiples formes de testimoniatge: la solidaritat envers els pobres, l'obertura a la diversitat de les persones, la custòdia de la creació, la solidaritat moral i material envers les altres famílies sobretot envers les més necessitades, el compromís per a la promoció del bé comú també mitjançant la transformació de les estructures socials injustes, a partir del territori en el qual viu, practicant les obres de misericòrdia corporal i espiritual».310 Això s'ha de situar en el marc de la convicció més preciosa dels cristians: l'amor del Pare que ens sosté i ens promou, manifestat en el lliurament total de Jesucrist, viu entre nosaltres, que ens fa capaços d'afrontar junts totes les tempestes i totes les etapes de la vida. També en el cor de cada família cal fer ressonar el kerigma, a temps i fora de temps, perquè il·lumini el camí. Tots hauríem de ser capaços de dir, a partir del que s'ha viscut en les nostres famílies: «Hem conegut l'amor que Déu ens té» (*1Jn* 4,16). Només a partir d'aquesta experiència, la pastoral familiar podrà aconseguir que les famílies siguin alhora esglésies domèstiques i ferment evangelitzador en la societat.

Capítol vuitè

ACOMPANYAR, DISCERNIR I INTEGRAR LA FRAGILITAT

291. Els Pares sinodals han expressat que, encara que l'Església entén que tota ruptura del vincle matrimonial «va contra la voluntat de Déu, també és conscient de la fragilitat de molts dels seus fills».311 Il·luminada per la mirada de Jesucrist, «mira amb amor els qui participen en la seva vida de manera incompleta, reconeixent que la gràcia de Déu també obra en les seves vides, donant-los el coratge per fer el bé, per fer-se càrrec amb amor l'un de l'altre i estar al servei de la comunitat en la qual viuen i treballen».312 D'altra banda, aquesta actitud es veu enfortida en el context d'un Any Jubilar dedicat a la misericòrdia. Encara que sempre proposa la perfecció i convida a una resposta més plena a Déu, «l'Església ha d'acompanyar amb atenció i cura als seus fills més fràgils, marcats per l'amor ferit i extraviat, donant-los de nou confiança i esperança, com la llum del far d'un port o d'una torxa portada al mig de la gent per il·luminar els qui han perdut el rumb o es troben enmig de la tempesta».313 No oblidem que, sovint, la tasca de l'Església s'assembla a la d'un hospital de campanya.

292. El matrimoni cristià, reflex de la unió entre Crist i la seva Església, es realitza plenament en la unió entre un home i una dona, que es donen recíprocament en un amor exclusiu i en lliure fidelitat, es pertanyen fins a la mort i s'obren a la comunicació de la vida, consagrats pel sagrament que els confereix la gràcia per constituir-se en església domèstica i en ferment de vida nova per a la societat. Altres formes d'unió contradiuen radicalment aquest ideal, però algunes ho fan almenys de manera parcial i anàleg. Els Pares sinodals han expressat que l'Església no deixa de valorar els elements constructius en aquelles situacions que encara no corresponen o ja no corresponen al seu ensenyament sobre el matrimoni.314

La gradualitat en la pastoral

293. Els Pares també han posat la mirada en la situació particular d'un matrimoni només civil o, salvades les distàncies, fins i tot d'una mera convivència en la qual, «quan la unió arriba a una estabilitat notable mitjançant un vincle públic, està connotada

d'afecte profund, de responsabilitat pels fills, de capacitat de superar les proves, pot ser vista com una ocasió d'acompanyament en l'evolució cap al sagrament del matrimoni».315 D'altra banda, és preocupant que molts joves avui desconfiïn del matrimoni i convisquin, postergant indefinidament el compromís conjugal, mentre altres posen fi al compromís assumit i immediatament n'instauren un de nou. Ells, «que formen part de l'Església, necessiten una atenció pastoral misericordiosa i encoratjadora».316 Perquè als pastors competeix no sols la promoció del matrimoni cristià, sinó també «el discerniment pastoral de les situacions de tantes persones que ja no viuen aquesta realitat», per «entrar en diàleg pastoral amb elles a fi de posar en relleu els elements de la seva vida que puguin portar a una major obertura a l'Evangeli del matrimoni en la seva plenitud».317 En el discerniment pastoral convé «identificar elements que afavoreixin l'evangelització i el creixement humà i espiritual».318

294. «L'elecció del matrimoni civil o, en altres casos, de la simple convivència, sovint no està motivada per prejudicis o resistències a la unió sacramental, sinó per situacions culturals o contingents».319 En aquestes situacions podran ser valorats aquells signes d'amor que d'alguna manera reflecteixen l'amor de Déu.320 Sabem que «creix contínuament el nombre dels qui després d'haver viscut junts durant molt de temps demanen la celebració del matrimoni en l'Església. La simple convivència sovint es tria a causa de la mentalitat general contrària a les institucions i als compromisos definitius, però també perquè s'espera adquirir una major seguretat existencial (treball i salari fix). En altres països, finalment, les unions de fet són molt nombroses, no sols pel rebuig dels valors de la família i del matrimoni, sinó sobretot pel fet que casar-se es considera un luxe, per les condicions socials, de manera que la misèria material impulsa a viure unions de fet».321 Però «cal afrontar totes aquestes situacions de manera constructiva, tractant de transformar-les en oportunitat de camí cap a la plenitud del matrimoni i de la família a la llum de l'Evangeli. Es tracta d'acollir-les i acompanyar-les amb paciència i delicadesa».322 És el que va fer Jesús amb la samaritana (*Jn 4,1-26*): va dirigir una paraula al seu desig d'amor veritable, per alliberar-la de tot el que enfosquia la seva vida i conduir-la a l'alegria plena de l'Evangeli.

295. En aquesta línia, sant Joan Pau II proposava l'anomenada «lleï de la gradualitat» amb la consciència que l'ésser humà «coneix, estima i realitza el bé moral segons diverses etapes de creixement».323 No és una «gradualitat de la lleï», sinó una gradualitat en l'exercici prudencial dels actes lliures en subjectes que no estan en

condicions de comprendre, de valorar o de practicar plenament les exigències objectives de la llei. Perquè la llei és també do de Déu que indica el camí, do per a tots sense excepció que es pot viure amb la força de la gràcia, tot i que cada ésser humà «avança gradualment amb la progressiva integració dels dons de Déu i de les exigències del seu amor definitiu i absolut en tota la vida personal i social».324

El discerniment de les situacions anomenades «irregulars»³²⁵

296. El Sínode s'ha referit a diferents situacions de fragilitat o d'imperfecció. Referent a això, vull recordar aquí una cosa que he volgut plantejar amb claredat a tota l'Església perquè no equivoquem el camí: «Dues lògiques recorren tota la història de l'Església: marginar i reintegrar [...]. El camí de l'Església, des el concili de Jerusalem en endavant, és sempre el camí de Jesús, el de la misericòrdia i de la integració [...]. El camí de l'Església és el de no condemnar ningú per sempre i difondre la misericòrdia de Déu a totes les persones que la demanen amb cor sincer [...]. Perquè la caritat veritable sempre és immerescuda, incondicional i gratuïta».326 Per tant, «cal evitar els judicis que no tenen en compte la complexitat de les diverses situacions, i cal estar atents a la manera en què les persones viuen i pateixen a causa de la seva condició».327

297. Es tracta d'integrar tothom, s'ha d'ajudar cadascú a trobar la seva pròpia manera de participar en la comunitat eclesial, perquè se senti objecte d'una misericòrdia «immerescuda, incondicional i gratuïta». Ningú no pot ser condemnat per sempre, perquè aquesta no és la lògica de l'Evangeli. No em refereixo només als divorciats en nova unió sinó a tothom, en qualsevol situació en què es trobi. Òbviament, si algú té un pecat objectiu com si fos part de l'ideal cristià, o vol imposar alguna cosa diferent al que ensenya l'Església, no pot pretendre donar catequesi o predicar, i en aquest sentit hi ha alguna cosa que el separa de la comunitat (cf. *Mt* 18,17). Necessita tornar a escoltar l'anunci de l'Evangeli i la invitació a la conversió. Però fins i tot i per a aquesta persona pot haver alguna manera de participar en la vida de la comunitat, en tasques socials, en reunions de pregària o de la manera que suggereixi la seva pròpia iniciativa, juntament amb el discerniment del pastor. Quant al mode de tractar les diverses situacions anomenades «irregulars», els Pares sinodals van aconseguir un consens general, que sostinc: «Respecte a un enfocament pastoral dirigit a les persones que han contret matrimoni civil, que són divorciats i tornats a casar, o que simplement conviuen, és

competència de l'Església revelar-los la divina pedagogia de la gràcia en les seves vides i ajudar-los a assolir la plenitud del disseny que Déu té per a ells»,³²⁸ sempre possible amb la força de l'Esperit Sant.

298. Els divorciats que viuen una nova unió, per exemple, poden trobar-se en situacions molt diferents, que no han de ser catalogades o tancades en afirmacions massa rígides sense deixar lloc a un adequat discerniment personal i pastoral. Hi ha el cas d'una segona unió consolidada en el temps, amb nous fills, amb provada fidelitat, entrega generosa, compromís cristià, coneixement de la irregularitat de la seva situació i gran dificultat per tornar enrere sense sentir en consciència que cau en noves culpes. L'Església reconeix situacions en què «quan l'home i la dona, per motius seriosos, - com, per exemple, l'educació dels fills- no poden complir l'obligació de la separació».³²⁹ També hi ha el cas dels qui han fet grans esforços per salvar el primer matrimoni i van patir un abandonament injust, o el dels «qui han contret una segona unió en vista a l'educació dels fills, i de vegades estan subjectivament segurs en consciència que el precedent matrimoni, irreparablement destruït, no havia estat mai vàlid».³³⁰ Però una altra cosa és una unió que ve d'un recent divorci, amb totes les conseqüències de sofriment i de confusió que afecten els fills i famílies senceres, o la situació d'algú que reiteradament ha fallat als seus compromisos familiars. Ha de quedar clar que aquest no és l'ideal que l'Evangeli proposa per al matrimoni i la família. Els Pares sinodals han expressat que el discerniment dels pastors sempre s'ha de fer «distingint adequadament»,³³¹ amb una mirada que «discerneixi bé les situacions».³³² Sabem que no hi ha «receptes senzilles».³³³

299. Acullo les consideracions de molts pares sinodals, els quals van voler expressar que «els batejats que s'han divorciat i tornat a casar civilment han de ser més integrats en les comunitats cristianes en els diversos modes possibles, evitant tota ocasió d'escàndol. La lògica de la integració és la clau del seu acompanyament pastoral, perquè no sols sàpiguen que pertanyen al Cos de Crist que és l'Església, sinó que en puguin tenir una joiosa i fecunda experiència. Són batejats, són germans i germanes, l'Esperit Sant vessa en ells dons i carismes per al bé de tots. La seva participació pot expressar-se en diversos serveis eclesials: convé per això discernir quines de les diverses formes d'exclusió actualment practicades en àmbit litúrgic, pastoral, educatiu i institucional poden ser superades. Ells no sols no han de sentir-se excomunicats, sinó que poden viure i madurar com a membres vius de l'Església,

sentint-la com una mare que els acull sempre, té cura d'ells amb afecte i els encoratja en el camí de la vida i de l'Evangelí. Aquesta integració és necessària igualment per a la cura i l'educació cristiana dels seus fills, que han de ser considerats els més importants».334

300. Si es té en compte la innombrable diversitat de situacions concretes, com les que hem esmentat abans, es pot comprendre que no s'havia d'esperar del Sínode o d'aquesta Exhortació una nova normativa general de tipus canònic, aplicable a tots els casos. Només cal un nou encoratjament a un responsable discerniment personal i pastoral dels casos particulars, que hauria de reconèixer que, ja que «el grau de responsabilitat no és igual en tots els casos»,335 les conseqüències o efectes d'una norma no necessàriament han de ser sempre les mateixes.336 Els preveres tenen la tasca d'«acompanyar les persones interessades pel camí del discerniment segons l'ensenyament de l'Església i les orientacions del bisbe. En aquest procés serà útil fer un examen de consciència, a través de moments de reflexió i de penediment. Els divorciats tornats a casar haurien de preguntar-se com s'han comportat envers els fills quan la unió conjugal entrà en crisi; si hi va haver intents de reconciliació; com és la situació del parçoner abandonat; quines conseqüències té la nova relació sobre la resta de la família i la comunitat dels fidels; quin exemple ofereix als joves que s'han de preparar al matrimoni. Una sincera reflexió pot enfortir la confiança en la misericòrdia de Déu que no és negada a ningú».337 Es tracta d'un itinerari d'acompanyament i de discerniment que «orienta aquests fidels a la presa de consciència de la seva situació davant de Déu. El col·loqui amb el sacerdot, en fur intern, concorre a la formació d'un judici correcte sobre allò que obstaculitza la possibilitat d'una més plena participació a la vida de l'Església i sobre els passos que poden afavorir-la i fer-la créixer. Atès que en la mateixa llei no hi gradualitat (cf. *Familiaris consortio*, 34), aquest discerniment no podrà mai prescindir de les exigències de veritat i de caritat de l'Evangelí proposades per l'Església. Perquè això tingui lloc, s'han de garantir les necessàries condicions d'humilitat, reserva, amor a l'Església i al seu ensenyament, en la recerca sincera de la voluntat de Déu i en el desig d'arribar a una resposta més perfecta a aquesta».338 Aquestes actituds són fonamentals per evitar el greu risc de missatges equivocats, com la idea que algun sacerdot pot concedir ràpidament «excepcions», o que hi ha persones que poden obtenir privilegis sacramentals a canvi de favors. Quan es troba una persona responsable i discreta, que no pretén posar els seus desitjos per sobre del bé comú de

l'Església, amb un pastor que sap reconèixer la serietat de l'assumpte que té entre mans, s'evita el risc que un determinat discerniment dugui a pensar que l'Església sosté una doble moral.

Les circumstàncies atenuants en el discerniment pastoral

301. Per entendre de manera adequada per què és possible i necessari un discerniment especial en algunes situacions anomenades «irregulars», hi ha una qüestió que s'ha de tenir en compte sempre, de manera que mai no es pensi que es pretenen disminuir les exigències de l'Evangeli. L'Església posseeix una sòlida reflexió sobre els condicionaments i les circumstàncies atenuants. Per això, ja no és possible dir que tots els qui es troben en alguna situació anomenada «irregular» viuen en una situació de pecat mortal, privats de la gràcia santificant. Els límits no depenen només d'un eventual desconeixement de la norma. Un subjecte, fins i tot coneixent bé la norma, pot tenir una gran dificultat per comprendre «els valors inherents a la norma»³³⁹ o pot estar en condicions concretes que no li permeten d'obrar de manera diferent i de prendre altres decisions sense una nova culpa. Com bé van expressar els Pares sinodals, «pot haver-hi factors que limiten la capacitat de decisió».³⁴⁰ Ja sant Tomàs d'Aquino reconeixia que algú pot tenir la gràcia i la caritat, però no poder exercitar bé alguna de les virtuts,³⁴¹ de manera que encara que posseeixi totes les virtuts morals infuses, no manifesta amb claredat l'existència d'alguna d'elles, perquè l'obrar exterior d'aquesta virtut troba dificultat: «Es diu que alguns sants no tenen algunes virtuts, ateses les dificultats que experimenten en els seus actes, encara que tinguin els hàbits de totes les virtuts».³⁴²

302. Pel que fa a aquests condicionaments, el *Catecisme de l'Església Catòlica* s'expressa d'una manera contundent: «La imputabilitat i la responsabilitat d'una acció poden quedar disminuïdes i fins i tot suprimides per la ignorància, la inadvertència, la violència, la por, els hàbits, els afectes desordenats i altres factors psíquics o socials».³⁴³ En un altre paràgraf es refereix novament a circumstàncies que atenuen la responsabilitat moral, i esmenta, amb gran amplitud, «la immaduresa afectiva, la força dels hàbits contrets, l'estat d'angoixa o altres factors psíquics o socials».³⁴⁴ Per aquesta raó, un judici negatiu sobre una situació objectiva no implica un judici sobre la imputabilitat o la culpabilitat de la persona involucrada.³⁴⁵ En el context d'aquestes conviccions, considero molt adequat el que van voler sostenir molts pares sinodals: «En

determinades circumstàncies, les persones troben grans dificultats per actuar de manera diversa. [...] El discerniment pastoral, tot i tenir en compte la consciència rectament formada de les persones, s'ha de fer càrrec d'aquestes situacions. Tampoc les conseqüències dels actes realitzats no són necessàriament les mateixes en tots els casos».346

303. A partir del reconeixement del pes dels condicionaments concrets, podem afegir que la consciència de les persones ha de ser millor incorporada a la praxi de l'Església en algunes situacions que no realitzen objectivament la nostra concepció del matrimoni. Certament, que cal encoratjar la maduració d'una consciència il·luminada, formada i acompanyada pel discerniment responsable i seriós del pastor, i proposar una confiança cada vegada més gran en la gràcia. Però aquesta consciència pot reconèixer no sols que una situació no respon objectivament a la proposta general de l'Evangelí; també pot reconèixer amb sinceritat i honestat allò que, per ara, és la resposta generosa que es pot oferir a Déu, i descobrir amb certa seguretat moral que aquesta és la donació que Déu mateix està reclamant enmig de la complexitat concreta dels límits, tot i que encara no sigui plenament l'ideal objectiu. De totes maneres, recordem que aquest discerniment és dinàmic i ha de romandre sempre obert a noves etapes de creixement i a noves decisions que permetin realitzar l'ideal de manera més plena.

Normes i discerniment

304. És mesquí aturar-se només a considerar si l'obrar d'una persona respon o no a una llei o norma general, perquè això no basta per discernir i assegurar una plena fidelitat a Déu en l'existència concreta d'un ésser humà. Prego encaridament que recordem sempre allò que ensenya sant Tomàs d'Aquino, i que aprenguem a incorporar-lo al discerniment pastoral: «Encara que en els principis generals hi hagi una certa necessitat, com més es baixa a les coses particulars, més indeterminació hi ha. [...] En l'àmbit de l'acció, la veritat o la rectitud pràctica no són el mateix en totes les aplicacions particulars, sinó només en els principis generals; i en aquells per als quals la rectitud és idèntica en les pròpies accions, aquesta no és igualment coneguda per tots. [...] Com més es descendeix al particular, tant més augmenta la indeterminació».347 És veritat que les normes generals presenten un bé que mai no s'ha de desatendre ni descuidar, però en la seva formulació no poden abastar absolutament totes les situacions

particulars. Alhora, cal dir que, precisament per aquesta raó, allò que forma part d'un discerniment pràctic davant d'una situació particular no pot ser elevat a la categoria d'una norma. Això no solament donaria lloc a una casuística insuportable, sinó que posaria en risc els valors que s'han de preservar amb especial cura.³⁴⁸

305. Per això, un pastor no pot sentir-se satisfet només aplicant lleis morals als qui viuen en situacions «irregulars», com si fossin pedres que es llancen sobre la vida de les persones. És el cas dels cors tancats, que solen amagar-se fins i tot darrere dels ensenyaments de l'Església «per seure a la càtedra de Moisès i jutjar, de vegades amb superioritat i superficialitat, els casos difícils i les famílies ferides».³⁴⁹ En aquesta mateixa línia es va expressar la Comissió Teològica Internacional: «La llei natural no hauria de ser presentada com un conjunt ja constituït de regles que s'imposen a priori al subjecte moral, sinó que és més aviat una font d'inspiració objectiva per al seu procés, eminentment personal, de presa de decisió».³⁵⁰ A causa dels condicionaments o factors atenuants, és possible que, enmig d'una situació objectiva de pecat –que no sigui subjectivament culpable o que no ho sigui de manera plena– es pugui viure en gràcia de Déu, es pugui estimar, i també es pugui créixer en la vida de la gràcia i la caritat, rebent per això l'ajuda de l'Església.³⁵¹ El discerniment ha d'ajudar a trobar els possibles camins de resposta a Déu i de creixement enmig dels límits. Creient que tot és blanc o negre, a vegades tanquem el camí de la gràcia i del creixement, i descoratgem camins de santificació que donen glòria a Déu. Recordem que «un petit pas, enmig de grans límits humans, pot ser més agradable a Déu que la vida exteriorment correcta del qui transcorre els seus dies sense afrontar importants dificultats».³⁵² La pastoral concreta dels ministres i de les comunitats no pot deixar d'incorporar aquesta realitat.

306. En qualsevol circumstància, davant dels qui tenen dificultats per viure plenament la llei divina, ha de ressonar la invitació a recórrer la *via caritatis*. La caritat fraterna és la primera llei dels cristians (cf. *Jn* 15,12; *Ga* 5,14). No oblidem la promesa de les Escriptures: «Manteniu un amor intens entre vosaltres, perquè l'amor cobreix multitud de pecats» (*1Pe* 4,8); «Expia els pecats amb almoines, i els teus delictes socorren els pobres» (*Dn* 4,24). «L'aigua apaga el foc ardent i l'almoïna perdona els pecats» (*Sir* 3,30). És també el que ensenya sant Agustí: «Així com, en perill d'incendi, correríem a buscar aigua per apagar-lo, [...] de la mateixa manera, si de la nostra palla sorgís la flama del pecat, i per això ens pertorbem, quan se'ns ofereixi l'ocasió d'una

obra plena de misericòrdia, alegrem-nos-en com si fos una font que se'ns ofereix en la qual puguem sufocar l'incendi».353

La lògica de la misericòrdia pastoral

307. Per evitar qualsevol interpretació desviada, recordo que de cap manera l'Església no ha de renunciar a proposar l'ideal ple del matrimoni, el projecte de Déu en tota la seva grandesa: «Cal encoratjar als joves batejats a no dubtar davant la riquesa que el sagrament del matrimoni procura als seus projectes d'amor, amb la força de la suport que reben de la gràcia de Crist i de la possibilitat de participar plenament en la vida de l'Església».354 La tebior, qualsevol forma de relativisme, o un excessiu respecte a l'hora de proposar-ho, serien una manca de fidelitat a l'Evangeli i també una falta d'amor de l'Església envers els mateixos joves. Comprendre les situacions excepcionals mai no implica amagar la llum de l'ideal més ple ni proposar menys que el que Jesús ofereix a l'ésser humà. Avui, més important que una pastoral dels fracassos és l'esforç pastoral per consolidar els matrimonis i així prevenir les ruptures.

308. Però de la nostra consciència del pes de les circumstàncies atenuants – psicològiques, històriques i fins i tot biològiques– se segueix que, «sense disminuir el valor de l'ideal evangèlic, cal acompanyar amb misericòrdia i paciència les etapes possibles de creixement de les persones que es van construint dia a dia», donant lloc a «la misericòrdia del Senyor que ens estimula a fer el bé possible».355 Comprenc els qui prefereixen una pastoral més rígida que no doni lloc a cap confusió. Però crec sincerament que Jesucrist vol una Església atenta al bé que l'Esperit vessa al mig de la fragilitat: una Mare que, al mateix temps que expressa clarament el seu ensenyament objectiu, «no renuncia al bé possible, encara que corri el risc de tacar-se amb el fang del camí».356 Els pastors, que proposen als fidels l'ideal ple de l'Evangeli i la doctrina de l'Església, han d'ajudar també a assumir la lògica de la compassió amb els fràgils i a evitar persecucions o judicis massa durs o impacients. El mateix Evangeli ens reclama que no jutgem ni condemnem (cf. *Mt* 7,1; *Lc* 6,37). Jesús «espera que renunciem a buscar aquestes cobertures personals o comunitàries que ens permeten mantenir-nos a distància del nus de la tempestat humana, perquè acceptem de debò entrar en contacte amb l'existència concreta dels altres i coneguem la força de la tendresa. Quan ho fem, la vida sempre se'ns complica meravellosament».357

309. És providencial que aquestes reflexions es desenvolupen en el context d'un Any Jubilar dedicat a la misericòrdia, perquè també enfront de les més diverses situacions que afecten la família, «l'Església té la missió d'anunciar la misericòrdia de Déu, cor palpitant de l'Evangeli, que pel seu mitjà ha d'aconseguir la ment i el cor de cada persona. L'Esposa de Crist fa seu el comportament del Fill de Déu que surt a l'encontre de tots, sense excloure ningú».358 Sap bé que Jesús mateix es presenta com Pastor de cent ovelles, no de noranta-nou. Les estima totes. A partir d'aquesta consciència, es farà possible que «a tots, creients i llunyans, pugui arribar el bàlsam de la misericòrdia com a signe del Regne de Déu que està ja present enmig nostre».359

310. No podem oblidar que «la misericòrdia no és solament l'obrar del Pare, sinó que esdevé el criteri per saber qui són realment els seus veritables fills. Així doncs, som cridats a viure de misericòrdia, perquè a nosaltres en primer lloc se'ns ha aplicat misericòrdia».360 No és una proposta romàntica o una resposta feble davant l'amor de Déu, que sempre vol promoure les persones, ja que «la misericòrdia és la biga mestra que sosté la vida de l'Església. Tot en la seva acció pastoral hauria d'estar revestit per la tendresa amb la qual es dirigeix als creients; res en el seu anunci i en el seu testimoniatge cap al món pot no tenir misericòrdia».361 És veritat que de vegades «ens comportem com a controladors de la gràcia i no com a facilitadors. Però l'Església no és una duana, és la casa paterna on hi ha lloc per a cada un amb la seva vida al damunt».362

311. L'ensenyament de la teologia moral no hauria de deixar d'incorporar aquestes consideracions, perquè, si bé és veritat que cal tenir cura de la integritat de l'ensenyament moral de l'Església, sempre s'ha de posar especial interès a destacar i a encoratjar els valors més alts i centrals de l'Evangeli,363 particularment el primat de la caritat com a resposta a la iniciativa gratuïta de l'amor de Déu. A vegades ens costa molt donar lloc a la pastoral a l'amor incondicional de Déu.364 Posem tantes condicions a la misericòrdia que la buidem de sentit concret i de significació real, i aquesta és la pitjor manera d'aigualir l'Evangeli. És veritat, per exemple, que la misericòrdia no exclou la justícia i la veritat, però abans de res hem de dir que la misericòrdia és la plenitud de la justícia i la manifestació més lluminosa de la veritat de Déu. Per això, sempre convé considerar «inadequada qualsevol concepció teològica que en últim terme posi en dubte l'omnipotència de Déu i, especialment, la seva misericòrdia».365

312. Això ens proporciona un marc i un clima que ens impedeix desenvolupar una freda moral d'escriptori en parlar sobre els temes més delicats, i ens situa més aviat en el context d'un discerniment pastoral carregat d'amor misericordiós, que sempre s'inclina a comprendre, a perdonar, a acompanyar, a esperar, i sobretot a integrar. Aquesta és la lògica que ha de predominar en l'Església, per «fer l'experiència d'obrir el cor a tots els qui viuen en les més contradictòries perifèries existencials».366 Convido els fidels que estan vivint situacions complexes, a apropar-se amb confiança a conversar amb els seus pastors o amb laics que viuen lliurats al Senyor. No sempre hi trobaran una confirmació de les seves pròpies idees o desitjos, però segurament rebran una llum que els permeti comprendre millor el que els passa i podran descobrir un camí de maduració personal. I invito els pastors a escoltar amb afecte i serenitat, amb el desig sincer d'entrar al cor del drama de les persones i de comprendre el seu punt de vista, per ajudar-los a viure millor i a reconèixer el seu propi lloc en l'Església.

Capítol novè

ESPIRITUALITAT MATRIMONIAL I FAMILIAR

313. La caritat adquireix matisos diferents, segons l'estat de vida al qual cada un hagi estat cridat. Ja fa diverses dècades, quan el Concili Vaticà II es referia a l'apostolat dels laics, destacava l'espiritualitat que brolla de la vida familiar. Deia que l'espiritualitat dels laics «ha d'assumir característiques peculiars per raó de l'estat de matrimoni i de família»³⁶⁷ i que les preocupacions familiars no han de ser una cosa aliena «al seu estil de vida espiritual».³⁶⁸ Llavors val la pena que ens aturem breument a descriure algunes notes fonamentals d'aquesta espiritualitat específica que es desenvolupa en el dinamisme de les relacions de la vida familiar.

Espiritualitat de la comunió sobrenatural

314. Sempre hem parlat de la inhabitació divina en el cor de la persona que viu en gràcia. Avui podem dir també que la Trinitat està present en el temple de la comunió matrimonial. Així com habita en les lloances del seu poble (cf. *Sl* 22,4), viu íntimament en l'amor conjugal que li dóna glòria.

315. La presència del Senyor habita en la família real i concreta, amb tots els seus patiments, lluites, alegries i propòsits quotidians. Quan es viu en família, allà és difícil fingir i mentir, no podem mostrar una màscara. Si l'amor anima aquesta autenticitat, el Senyor hi regna amb el seu goig i la seva pau. L'espiritualitat de l'amor familiar està feta de milers de gestos reals i concrets. En aquesta varietat de dons i de trobades que maduren la comunió, Déu té el seu estatge. Aquest lliurament associa «alhora l'humà i el diví»,³⁶⁹ perquè està plena de l'amor de Déu. En definitiva, l'espiritualitat matrimonial és una espiritualitat del vincle habitat per l'amor diví.

316. Una comunió familiar ben viscuda és un veritable camí de santificació en la vida ordinària i de creixement místic, un mitjà per a la unió íntima amb Déu. Perquè les exigències fraterne i comunitàries de la vida en família són una ocasió per obrir més i més el cor, i això fa possible una trobada amb el Senyor cada vegada més ple. Diu la Paraula de Déu que «qui no estima el seu germà està en les tenebres» (*1Jn* 2,11), «roman en la mort» (*1Jn* 3,14) i «no ha conegut Déu» (*1Jn* 4,8). El meu predecessor

Benet XVI ha dit que «tancar els ulls davant el proïsme ens converteix també en cecs davant Déu»,³⁷⁰ i que l'amor és en el fons l'única llum que «il·lumina constantment un món fosc».³⁷¹ Només «si ens estimem els uns als altres, Déu està en nosaltres, i el seu amor ha arribat a nosaltres a la seva plenitud» (*1Jn 4,12*). Ja que «la persona humana té una innata i estructural dimensió social»,³⁷² i «l'expressió primera i originària de la dimensió social de la persona és el matrimoni i la família»,³⁷³ l'espiritualitat s'encarna en la comunió familiar. Llavors, els qui tenen profunds desitjos espirituals no han de sentir que la família els allunya del creixement en la vida de l'Esperit, sinó que és un camí que el Senyor fa servir per portar-los als cimals de la unió mística.

Units en pregària a la llum de la Pasqua

317. Si la família aconsegueix concentrar-se en Crist, ell unifica i il·lumina tota la vida familiar. Els dolors i les angoixes s'experimenten en comunió amb la creu del Senyor, i l'abraçada amb ell permet suportar els pitjors moments. En els dies amargs de la família hi ha una unió amb Jesús abandonat que pot evitar un trencament. Les famílies arriben a poc a poc, «amb la gràcia de l'Esperit Sant, la seva santedat a través de la vida matrimonial, participant també en el misteri de la creu de Crist, que transforma les dificultats i sofriments en una ofrena d'amor».³⁷⁴ D'altra banda, els moments de goig, el descans o la festa, i fins i tot la sexualitat, s'experimenten com una participació en la vida plena de la seva Resurrecció. Els cònjuges conformen amb diversos gestos quotidians aquest «espai teològic en el qual es pot experimentar la presència mística del Senyor ressuscitat».³⁷⁵

318. La pregària en família és un mitjà privilegiat per expressar i enfortir aquesta fe pasqual.³⁷⁶ Es poden trobar uns minuts cada dia per estar units davant el Senyor viu, dir-li les coses que preocupen, pregar per les necessitats familiars, pregar per algun que estigui passant un moment difícil, demanar-li ajuda per estimar, donar-li gràcies per la vida i per les coses bones, demanar a la Verge que protegeixi amb el seu mantell de mare. Amb paraules senzilles, aquest moment de pregària pot fer moltíssim bé a la família. Les diverses expressions de la pietat popular són un tresor d'espiritualitat per a moltes famílies. El camí comunitari de pregària arriba a la seva culminació participant junts de l'Eucaristia, especialment enmig del repòs dominical. Jesús truca a la porta de la família per compartir amb ella la Cena eucarística (cf. *Ap 3,20*). Allà, els esposos

poden tornar sempre a segellar l'aliança pasqual que els ha unit i que reflecteix l'Aliança que Déu ha fet amb la humanitat en la Creu.³⁷⁷ L'Eucaristia és el sagrament de la nova Aliança on s'actualitza l'acció redemptora de Crist (cf. *Lc* 22,20). Així es noten els llaços íntims que hi ha entre la vida matrimonial i l'Eucaristia.³⁷⁸ L'aliment de l'Eucaristia és força i estímul per viure cada dia l'aliança matrimonial com a «Església domèstica».³⁷⁹

Espiritualitat de l'amor exclusiu i lliure

319. En el matrimoni es viu també el sentit de pertànyer completament només a una persona. Els esposos assumeixen el desafiament i l'anhel d'envellir i desgastar junts i així reflecteixen la fidelitat de Déu. Aquesta ferma decisió, que marca un estil de vida, és una «exigència interior del pacte d'amor conjugal»,³⁸⁰ perquè «qui no es decideix a estimar per sempre, és difícil que pugui estimar de debò un sol dia».³⁸¹ Però això no tindria sentit espiritual si es tractés només d'una llei viscuda amb resignació. És una pertinença del cor, allà on només Déu veu (cf. *Mt* 5,28). Cada matí, en aixecar-se, es torna a prendre davant Déu aquesta decisió de fidelitat, passi el que passi al llarg de la jornada. I cada un, quan va a dormir, espera llevar-se per continuar aquesta aventura, confiant en l'ajuda del Senyor. Així, cada cònjuge és per a l'altre signe i instrument de la proximitat del Senyor, que no ens deixa sols: «Jo sóc amb vosaltres dia rere dia fins a la fi del món» (*Mt* 28,20).

320. Hi ha un punt on l'amor de la parella aconsegueix el seu major alliberament i esdevé un espai de sana autonomia: quan cada un descobreix que l'altre no és seu, sinó que té un amo molt més important, el seu únic Senyor. Ningú més no pot pretendre prendre possessió de la intimitat més personal i secreta de l'ésser estimat i només ell pot ocupar el centre de la seva vida. Alhora, el principi de realisme espiritual fa que el cònjuge ja no pretengui que l'altre sadolli completament les seves necessitats. Cal que el camí espiritual de cada un –com bé indicava Dietrich Bonhoeffer– l'ajudi a «desil·lusionar-se» de l'altre,³⁸² a deixar d'esperar d'aquesta persona el que només és propi de l'amor de Déu. Això exigeix un despullament interior. L'espai exclusiu que cada un dels cònjuges reserva al seu tracte solitari amb Déu, no sols permet curar les ferides de la convivència, sinó que possibilita trobar en l'amor de Déu el sentit de la

pròpia existència. Necessitem invocar cada dia l'acció de l'Esperit perquè aquesta llibertat interior sigui possible.

Espiritualitat de la cura, del consol i de l'estímul

321. «Els esposos cristians són mútuament per a si, per als seus fills i per als restants familiars, cooperadors de la gràcia i testimonis de la fe».383 Déu els crida a engendrar i a tenir cura. Per això mateix, la família «ha estat sempre l'"hospital" més proper».384 Tinguem-nos cura, sostinguem-nos i estimulem-nos els uns als altres, i visquem-ho tot com una part de la nostra espiritualitat familiar. La vida en parella és una participació en l'obra fecunda de Déu, i cada un és per a l'altre una permanent provocació de l'Esperit. L'amor de Déu s'expressa «a través de les paraules vives i concretes amb què l'home i la dona es declaren el seu amor conjugal».385 Així, tots dos són entre si reflexos de l'amor diví que consola amb la paraula, la mirada, l'ajuda, la carícia, l'abraçada. Per això, «voler formar una família és animar-se a ser part del somni de Déu, és animar-se a somiar amb Ell, és animar-se a construir amb Ell, és animar-se a jugar-se amb Ell aquesta història de construir un món on ningú no se senti sol».386

322. Tota la vida de la família és un «pasturatge» misericordiós. Cada un, amb cura, pinta i escriu en la vida de l'altre: «Vosaltres sou la nostra carta, escrita en els nostres cors [...] no amb tinta, sinó amb l'Esperit del Déu viu» (2Co 3,2-3). Cada un és un «pescador d'homes» (Lc 5,10) que, en el nom de Jesús, «tira les xarxes» (Lc 5,5) en els altres, o un pagès que treballa en aquesta terra fresca que són els seus éssers estimats, estimulants el millor d'ells. La fecunditat matrimonial implica promoure, perquè «estimar un ésser és esperar d'ell alguna cosa indefinible i imprevisible; i és, al mateix temps, proporcionar d'alguna manera el mitjà de respondre a aquesta espera».387 Això és un culte a Déu, perquè és ell qui ha sembrat moltes coses bones en els altres esperant que les fem créixer.

323. És una profunda experiència espiritual contemplar cada ésser estimat amb els ulls de Déu i reconèixer Crist en ell. Això reclama una disponibilitat gratuïta que permeti valorar la seva dignitat. Es pot estar plenament present davant l'altre si un es lliura «perquè sí», oblidant tot el que hi ha al voltant. L'ésser estimat mereix tota l'atenció. Jesús era un model perquè, quan algú s'acostava a conversar amb ell, aturava

la seva mirada, mirava amb amor (cf. *Mc* 10,21). Ningú no se sentia desatès en la seva presència, ja que les seves paraules i els seus gestos eren expressió d'aquesta pregunta: «Què vols que et faci?» (*Mc* 10,51). Això es viu enmig de la vida quotidiana de la família. Hi recordem que aquesta persona que viu amb nosaltres ho mereix tot, ja que posseeix una dignitat infinita, essent objecte de l'amor immens del Pare. Així brolla la tendresa, capaç de «suscitar en l'altre la joia de sentir-se estimat. Aquesta s'expressa, en particular, en abocar-se amb atenció exquisida als límits de l'altre, especialment quan emergeixen de manera evident».388

324. Sota l'impuls de l'Esperit, el nucli familiar no sols acull la vida generant-la en el seu propi si, sinó que s'obre, surt de si per vessar el seu bé en d'altres, per cuidar-los i buscar la seva felicitat. Aquesta obertura s'expressa particularment en l'hospitalitat,389 encoratjada per la Paraula de Déu d'una manera suggestiva: «no oblideu l'hospitalitat: per ella alguns, sense saber-ho, van allotjar àngels» (*He* 13,2). Quan la família acull i surt cap als altres, especialment cap als pobres i abandonats, és «símbol, testimoni i participació de la maternitat de l'Església».390 L'amor social, reflex de la Trinitat, és en realitat el que unifica el sentit espiritual de la família i la seva missió fora de si, perquè fa present el kerigma amb totes les seves exigències comunitàries. La família viu la seva espiritualitat pròpia essent, al mateix temps, una Església domèstica i una cèl·lula vital per transformar el món.391

* * *

325. Les paraules del Mestre (cf. *Mt* 22,30) i les de sant Pau (cf. *ICo* 7,29-31) sobre el matrimoni, estan inserides –no casualment– en la dimensió última i definitiva de la nostra existència, que necessitem recuperar. D'aquesta manera, els matrimonis podran reconèixer el sentit del camí que estan recorrent. Perquè, com recordem diverses vegades en aquesta Exhortació, cap família no és una realitat celestial i confeccionada d'una vegada per sempre, sinó que requereix una progressiva maduració de la seva capacitat d'estimar. Hi ha una crida constant que ve de la comunió plena de la Trinitat, de la unió preciosa entre Crist i la seva Església, d'aquesta comunitat tan bella que és la família de Natzaret i de la fraternitat immaculada que hi ha entre els sants del cel. Però a

més, contemplar la plenitud que encara no arribem, ens permet relativitzar el recorregut històric que estem fent com a famílies, per deixar d'exigir a les relacions interpersonals una perfecció, una puresa d'intencions i una coherència que només podrem trobar al Regne definitiu. També ens impedeix jutjar amb duresa els qui viuen en condicions de molta fragilitat. Tots som cridats a mantenir viva la tensió cap a un més enllà de nosaltres mateixos i dels nostres límits, i cada família ha de viure en aquest estímul constant. Caminem, famílies, continuem caminant. El que se'ns promet és sempre més. No desesperem a causa dels nostres límits, però tampoc no renunciem a buscar la plenitud d'amor i de comunió que se'ns ha promès.

Pregària a la Sagrada Família

Jesús, Maria i Josep,
 en vosaltres contemplem
 l'esplendor del veritable amor,
 a vosaltres, confiats, ens dirigim.

Sagrada Família de Natzaret,
 fes també de les nostres famílies
 lloc de comunió i cenacle de pregària,
 autèntiques escoles de l'Evangelí
 i petites Esglésies domèstiques.

Sagrada Família de Natzaret,
 que mai més no hi hagi en les famílies episodis
 de violència, de foscor i divisió;
 que el qui hagi estat ferit o escandalitzat
 sigui aviat consolat i curat.

Sagrada Família de Natzaret,

fes prendre consciència a tots
del caràcter sagrat i inviolable de la família,
de la seva bellesa en el projecte de Déu.

Jesús, Maria i Josep,
escolteu, acolliu la nostra súplica.
Amén.

Donat a Roma, prop de Sant Pare, en el Jubileu Extraordinari de la
Misericòrdia, el 19 de març, solemnitat de sant Josep, de l'any 2016, el quart del
meu Pontificat.

Francesc

Traducció de Documents d'Església

NOTES

1. III Assemblea General Extraordinària del Sínode dels Bisbes, *Relació del Sínode* (18 octubre 2014), 2.

2. XIV Assemblea General Ordinària del Sínode dels Bisbes, *Relació final* (24 octubre 2015), 3.

3. *Discurs* en la clausura de la XIV Assemblea General Ordinària del Sínode dels Bisbes (24 octubre 2015): L'Osservatore Romano, 26-27 octubre 2015, p. 13; cf. Pontificia Comissió Bíblica, *Fe i cultura a la llum de la Bíblia*. Actes de la Sessió plenària 1979 de la Pontificia Comissió Bíblica, Torí 1981; Conc. Ecum. Vat. II, Const. past. *Gaudium et spes*, 44; Joan Pau II, Carta enc. *Redemptoris missio* (7 desembre 1990), 52: AAS 83 (1991), 300; Exhort. ap. *Evangelii gaudium* (24 novembre 2013), 69.117: AAS 105 (2013), 1049.1068-69.

4. *Discurs* en la Trobada amb les Famílies a Santiago de Cuba (22 setembre 2015): L'Osservatore Romano, 24 setembre 2015, p. 7.

5. Jorge Luis Borges, «Calle desconocida», a *Fervor de Buenos Aires*, Buenos Aires 2011, 23.

6. *Homilia* en l'Eucaristia celebrada a Puebla de los Ángeles (28 gener 1979), 2: AAS 71 (1979), 184.

7. Cf. *ibid.*

8. Joan Pau II, Exhort. ap. *Familiaris consortio* (22 novembre 1981), 4: AAS 74 (1982), 84.

9. *Relació del Sínode* 2014, 5.

10. Conferència Episcopal Espanyola, *Matrimoni i família* (6 juliol 1979), 3.16.23.

11. *Relació final* 2015, 5.

12. *Relació del Sínode* 2014, 5.

13. *Relació final* 2015, 8.

14. *Discurs* al Congrés dels Estats Units d'Amèrica (24 setembre 2015): L'Osservatore Romano, 26 setembre 2015, p. 7.

15. *Relació final* 2015, 29.
16. *Relació del Sínode* 2014, 10.
17. III Assemblea General Extraordinària del Sínode dels Bisbes, *Missatge* (18 octubre 2014).
18. *Relació del Sínode* 2014, 10.
19. *Relació final* 2015, 7.
20. *Ibid.*, 63.
21. Conferència de Bisbes catòlics de Corea, *Towards a culture of life!* (15 març 2007).
22. *Relació del Sínode* 2014, 6.
23. Pontifici Consell per a la Família, *Carta dels drets de la família* (22 octubre 1983), art. 11.
24. Cf. *Relació final* 2015, 11-12.
25. Pontifici Consell per a la Família, *Carta dels drets de la família* (22 octubre 1983), Intr.
26. *Ibid.*, 9.
27. *Relació final* 2015, 14.
28. *Relació del Sínode* 2014, 8.
29. Cf. *Relació final* 2015, 78.
30. *Relació del Sínode* 2014, 8.
31. *Relació final* 2015, 23; cf. *Missatge* per a la Jornada mundial de l'emigrant i del refugiat 2016 (12 setembre 2015): L'Osservatore Romano, 2 octubre 2015, p. 8.
32. *Ibid.*, 24.
33. *Ibid.*, 21.
34. *Ibid.*, 17.
35. *Ibid.*, 20.
36. Cf. *ibid.*, 15.

37. *Discurs* en la clausura de la XIV Assemblea General Ordinària del Sínode dels Bisbes (24 octubre 2015): L'Osservatore Romano, 26-27 octubre 2015, p. 4.

38. Conferència Episcopal Argentina, *Navega mar adentro* (31 maig 2003), 42.

39. Conferència Episcopal Mexicana, *Que en Cristo nuestra paz México tenga vida digna* (15 febrer 2009), 67.

40. *Relació final* 2015, 25.

41. *Ibid.*, 10.

42. *Catequesi* (22 abril 2015):L'Osservatore Romano, 23 abril 2015, p. 7.

43. *Catequesi* (29 abril 2015):L'Osservatore Romano, 30 abril 2015, p. 8.

44. *Relació final* 2015, 28.

45. *Ibid.*, 8.

46. *Ibid.*, 58.

47. *Ibid.*, 33.

48. *Relació del Sínode* 2014, 11.

49. Conferència Episcopal de Colòmbia, *A tiempos difíciles, colombianos nuevos* (13 febrer 2003), 3.

50. Exhort. ap. *Evangelii gaudium* (24 novembre 2013), 35: AAS 105 (2013), 1034.

51. *Ibid.*, 164: AAS 105 (2013), 1088.

52. *Ibid.*

53. *Ibid.*, 165: AAS 105 (2013), 1089.

54. *Relació del Sínode* 2014, 12.

55. *Ibid.*, 14.

56. *Ibid.*, 16.

57. *Relació final* 2015, 41.

58. *Ibid.*, 38.

59. *Relació del Sínode 2014*, 17.
60. *Relació final 2015*, 43.
61. *Relació del Sínode 2014*, 18.
62. *Ibid.*, 19.
63. *Relació final 2015*, 38.
64. Joan Pau II, Exhort. ap. *Familiaris consortio* (22 novembre 1981), 13: AAS 74 (1982), 94.
65. *Relació del Sínode 2014*, 21.
66. *Catecisme de l'Església Catòlica*, 1642.
67. *Ibid.*
68. *Catequesi* (6 maig 2015): L'Osservatore Romano, 7 maig 2015, p. 8.
69. Lleó el Gran, *Carta a Rústic bisbe de Narbona*, inquis. IV: PL 54, 1205A; cf. Hincmar de Reims, *Epist.* 22: PL 126, 142.
70. Cf. Pius XII, Carta enc. *Mystici Corporis Christi* (29 juny 1943): AAS 35 (1943), 202: «*Matrimonio enim quo coniuges sibi invicem sunt ministri gratiae...*»:
71. Cf. *Codi de Dret Canònic*, cc. 1116. 1161-1165; *Codi dels Cànon de les Esglésies Orientals*, cc. 832. 848-852.
72. *Ibid.*, c. 1055 § 2.
73. *Relació del Sínode 2014*, 23.
74. Joan Pau II, Exhort. ap. *Familiaris consortio* (22 novembre 1981), 9: AAS 74 (1982), 90.
75. *Relació final 2015*, 47.
76. *Ibid.*
77. Cf. *Homilia* en la Santa Missa de clausura del VIII Trobada Mundial de les Famílies a Filadèlfia (27 setembre 2015): L'Osservatore Romano, 28-29 setembre 2015, p. 7.
78. *Relació final 2015*, 53-54.
79. *Ibid.*, 51.
80. Conc. Ecum. Vat. II, Const. past. *Gaudium et spes*, 48.

81. Cf. *Codi de Dret Canònic*, c. 1055 § 1: «*Ad bonum coniugum atque ad prolis generationem et educationem ordinatum*».

82. *Catecisme de l'Església Catòlica*, 2360.

83. *Ibid.*, 1654.

84. Conc. Ecum. Vat. II, Const. past. *Gaudium et spes*, 48.

85. *Catecisme de l'Església Catòlica*, 2366.

86. Cf. Pau VI, Carta enc. *Humanae vitae* (25 juliol 1968), 11-12: AAS 60 (1968), 488-489.

87. *Catecisme de l'Església Catòlica*, 2378.

88. Congregació per a la Doctrina de la Fe, Instrucció *Donum vitae* (22 febrer 1987), II, 8: AAS 80 (1988), 97.

89. *Relació final 2015*, 63.

90. *Relació del Sínode 2014*, 57.

91. *Ibid.*, 58.

92. *Ibid.*, 57.

93. *Relació final 2015*, 64.

94. *Relació del Sínode 2014*, 60.

95. *Ibid.*, 61.

96. *Codi de Dret Canònic*, c. 1136; cf. *Codi dels Cànon de les Esglésies Orientals*, c. 627.

97. Pontifici Consell per a la Família, *Sexualitat humana: veritat i significat* (8 desembre 1995), 23.

98. *Catequesi* (20 maig 2015): L'Osservatore Romano, 21 maig 2015, p. 8.

99. Cf. Joan Pau II, Exhort. ap. *Familiaris consortio* (22 novembre 1981), 38: AAS 74 (1982), 129.

100. Cf. *Discurs* a l'Assemblea diocesana de Roma (14 juny 2015): L'Osservatore Romano, 15-16 juny 2015, p. 8.

101. *Relació del Sínode 2014*, 23.

102. *Relació final* 2015, 52.
103. *Ibid.*, 49-50.
104. *Catecisme de l'Església Catòlica*, 1641.
105. Cf. Benet XVI, Carta enc. *Deus caritas est* (25 desembre 2005), 2: AAS 98 (2006), 218.
106. *Exercicis Espirituals*, Contemplació per aconseguir amor, 230.
107. Octavio Paz, *La llama doble*, Barcelona 1993, 35.
108. Tomàs d'Aquino, *Summa Theologiae* II-II, q. 114, a. 2, ad 1.
109. *Catequesi* (13 maig 2015): L'Osservatore Romano, 14 maig 2015, p. 8.
110. *Summa Theologiae* II-II, q. 27, a. 1, ad 2.
111. *Ibid.*, II-II, q. 27, a. 1.
112. *Catequesi* (13 maig 2015): L'Osservatore Romano, 14 maig 2015, p. 8.
113. Joan Pau II, Exhort. ap. *Familiaris consortio* (22 novembre 1981), 21: AAS 74 (1982), 106.
114. *Sermó* a l'església baptista de l'Avinguda Dexter, Montgomery, Alabama, 17 novembre 1957.
115. Sant Tomàs d'Aquino entén l'amor com una «*vis unitiva*» (*Summa Theologiae* I, a. 20, 1, ad 3), reprenent una expressió de Dionís Ps. Areopagita (*De divinis nominibus*, 4, 12: PG, 709).
116. Tomàs d'Aquino, *Summa Theologiae* II-II, q. 27, a. 2.
117. Carta enc. *Casti connubii* (31 desembre 1930): AAS 22 (1930), 547-548.
118. Joan Pau II, Exhort. ap. *Familiaris consortio* (22 novembre 1981), 13: AAS 74 (1982), 94.
119. *Catequesi* (2 abril 2014): L'Osservatore Romano, 3 abril 2014, p. 8.
120. *Ibid.*
121. Joan Pau II, Exhort. ap. *Familiaris consortio* (22 novembre 1981), 9: AAS 74 (1982), 90.
122. Tomàs d'Aquino, *Summa contra Gentiles*, III, 123; cf. Aristòtil, *Ètica a Nicòmac*, 8, 12 (ed. Bywater, Oxford 1984), 174.

123. Carta enc. *Lumen fidei* (29 juny 2013), 52: AAS 105 (2013), 590.
124. *De sacramento matrimonii*, 1, 2: en Id., *Disputationes*, III, 5, 3 (ed. Giuliano, Nàpols 1858), 778.
125. Conc. Ecum. Vat. II, Const. past. *Gaudium et spes*, 50.
126. *Ibid.*, 49.
127. Cf. *Summa Theologiae* III, q. 31, a. 3, ad 3.
128. Conc. Ecum. Vat. II, Const. past. *Gaudium et spes*, 48.
129. Cf. *Summa Theologiae* III, q. 26, a. 3.
130. *Ibid.*, q. 110, a. 1.
131. *Confessions*, 8, 3, 7: PL 32, 752.
132. *Discurs* a les Famílies del món amb ocasió del seu pelegrinatge a Roma l'any de la Fe (26 octubre 2013): AAS (2013), 980.
133. *Àngelus* (29 desembre 2013): L'Osservatore Romano, 30-31 desembre 2014, p. 7.
134. *Discurs* a les Famílies del món amb ocasió del seu pelegrinatge a Roma l'any de la Fe (26 octubre 2013): AAS (2013), 978.
135. *Summa Theologiae* II-II, q. 24, a. 7.
136. Conc. Ecum. Vat. II, Const. past. *Gaudium et spes*, 48.
137. Conferència Episcopal de Xile, *La vida y la familia: regalos de Dios para cada uno de nosotros* (21 octubre 2014).
138. Const. past. *Gaudium et spes*, 49.
139. A. Sertillanges, *L'amour chrétien*, París 1920, 174.
140. Cf. Tomàs d'Aquino, *Summa Theologiae* III, q. 24, a. 1.
141. Cf. *ibid.*, q. 59, a. 5.
142. Carta enc. *Deus caritas est* (25 desembre 2005), 3: AAS 98 (2006), 219-220.
143. *Ibid.*, 4: AAS 98 (2006), 220.
144. Cf. Tomàs d'Aquino, *Summa Theologiae* III, q. 32, a. 7.

145. Cf. *ibid.*, II-II, q. 153, a. 2, ad 2: «*Abundantia delectationis quae est in actu venereo secundum rationem ordinato, non contrariatur medio virtutis*»

146. Joan Pau II, *Catequesi* (22 octubre 1980), 5: *Insegnamenti* III, 2 (1980), 719.

147. *Ibid.*, 3.

148. Id., *Catequesi* (24 setembre 1980), 4: *Insegnamenti* III, 2 (1980), 719.

149. *Catequesi* (12 novembre 1980), 2: *Insegnamenti* III, 2 (1980), 1133.

150. *Ibid.*, 4.

151. *Ibid.*, 5.

152. *Ibid.*, 1: 1132.

153. Id., *Catequesi* (16 gener 1980), 1: *Insegnamenti* III, 2 (1980), 151.

154. Josef Pieper, *Über die Liebe*, Munic 2014, 174.

155. Joan Pau II, Carta enc. *Evangelium vitae* (25 març 1995), 23: AAS 87 (1995), 427.

156. Pau VI, Carta enc. *Humanae vitae* (25 juliol 1968), 13: AAS 60 (1968), 489.

157. Conc. Ecum. Vat. II, Const. past. *Gaudium et spes*, 49.

158. *Catequesi* (18 juny 1980), 5: *Insegnamenti* III, 2 (1980), 1778.

159. *Ibid.*, 6.

160. Cf. *Catequesi* (30 juliol 1980), 1: *Insegnamenti* III, 2 (1980), 311.

161. *Catequesi* (8 abril 1981), 3: *Insegnamenti* IV, 1 (1981), 904.

162. *Catequesi* (11 agost 1982), 4: *Insegnamenti* V, 3 (1982), 205-206.

163. Carta enc. *Deus caritas est* (25 desembre 2005), 5: AAS 98 (2006), 221.

164. *Ibid.*, 7: AAS 98 (2006), 224.

165. *Relació final* 2015, 22.

166. *Catequesi* (14 abril 1982), 1: *Insegnamenti* V, 1 (1982),

167. *Glossa in quatuor libros sententiarum Petri Lombardi*, 4, 26, 2 (Quaracchi 1957, 446).

168. Joan Pau II, *Catequesi* (7 abril 1982), 2: *Insegnamenti* V, 1 (1982), 1127.

169. Id., *Catequesi* (14 abril 1982), 3: *Insegnamenti* V, 1 (1982), 1177.

170. *Ibid.*

171. Id., Carta enc. *Redemptor hominis* (4 març 1979), 10: AAS 71 (1979), 274.

172. Cf. Tomàs d'Aquino, *Summa Theologiae* II-II, q. 27, a. 1.

173. Pontifici Consell per a la Família, *Família, matrimoni i “unions de fet”* (26 juliol 2000), 40.

174. Joan Pau II, *Catequesi* (31 octubre 1984), 6: *Insegnamenti* VII, 2 (1984), 1072.

175. Benet XVI, Carta enc. *Deus caritas est* (25 desembre 2005), 8: AAS 98 (2006), 224.

176. Joan Pau II, Exhort. ap. *Familiaris consortio* (22 novembre 1981), 14: AAS 74 (1982), 96.

177. *Catequesi* (11 febrer 2015): L'Osservatore Romano, 12 febrer 2015, p. 8.

178. *Ibid.*

179. *Catequesi* (8 abril 2015): L'Osservatore Romano, 9 abril 2015, p. 8.

180. *Ibid.*

181. Cf. Conc. Ecum. Vat II, Const. past. *Gaudium et spes*, 51: «I que quedi clar a tothom que la vida de l'home i la tasca de transmetre-la no es limiten només a aquest món, i no es poden mesurar ni entendre únicament per ell, sinó que miren sempre el destí etern dels homes».

182. Joan Pau II, *Carta* a la Secretària General de la Conferència internacional de l'Organització de Nacions Unides sobre la població i el desenvolupament (18 març 1994): *Insegnamenti* XVII, 1 (1994), 750-751.

183. Id., *Catequesi* (12 març 1980), 3: *Insegnamenti* III, 1 (1980), 543.

184. *Ibid.*

185. *Discurs* en la Trobada amb les Famílies a Manila (16 gener 2015): AAS 107 (2015), 176.
186. *Catequesi* (11 febrer 2015): L'Osservatore Romano, 12 febrer 2015, p. 8.
187. *Catequesi* (14 octubre 2015): L'Osservatore Romano, 16 octubre 2015, p. 8.
188. Conferència de Bisbes Catòlics de Austràlia, Carta past. *Don't Mess with Marriage* (24 novembre 2015), 13.
189. Conc. Ecum. Vat. II, Const. past. *Gaudium et spes*, 50.
190. Joan Pau II, *Catequesi* (12 març 1980), 2: *Insegnamenti* III, 1 (1980), 542.
191. Cf. Id., Carta ap. *Mulieris dignitatem* (15 agost 1988), 30-31: AAS 80 (1988), 1726-1729.
192. *Catequesi* (7 gener 2015): L'Osservatore Romano, 7-8 gener 2015, p. 8.
193. *Ibid.*
194. *Catequesi* (28 gener 2015): L'Osservatore Romano, 28 gener 2015, p. 8.
195. *Ibid.*
196. Cf. *Relació final* 2015, 28.
197. *Catequesi* (4 febrer 2015): L'Osservatore Romano, 5 febrer 2015, p. 8.
198. *Ibid.*
199. Conc. Ecum. Vat. II, Const. past. *Gaudium et spes*, 50.
200. V Conferència General de l'Episcopat Llatinoamericà i del Carib, *Document d'Aparecida* (29 juny 2007), 457.
201. *Relació final* 2015, 65.
202. *Ibid.*
203. *Discurs* en la Trobada amb les Famílies a Manila (16 gener 2015): AAS 107 (2015), 178.
204. Mario Benedetti, «Te quiero», a *Poemas de otros*, Buenos Aires 1993, 316.

205. Cf. *Catequesi* (16 setembre 2015): L'Osservatore Romano, 17 setembre 2015, p. 8.
206. *Catequesi* (7 octubre 2015): L'Osservatore Romano, 8 octubre 2015, p. 8.
207. Benet XVI, Carta enc. *Deus caritas est* (25 desembre 2005), 14: AAS 98 (2006), 228.
208. Cf. *Relació final* 2015, 11.
209. *Catequesi* (18 març 2015): L'Osservatore Romano, 19 març 2015, p. 8.
210. *Catequesi* (11 febrer 2015): L'Osservatore Romano, 12 febrer 2015, p. 8.
211. Cf. *Relació final* 2015, 17-18.
212. *Catequesi* (4 març 2015): L'Osservatore Romano, 5 març 2015, p. 8.
213. *Catequesi* (11 març 2015): L'Osservatore Romano, 12 març 2015, p. 8.
214. Exhort. ap. *Familiaris consortio* (22 novembre 1981), 27: AAS 74 (1982), 113.
215. Joan Pau II, *Discurs* als participants en el «Fòrum internacional sobre la Tercera Edat» (5 setembre 1980), 5: *Insegnamenti* III, 2 (1980), 539.
216. *Relació final* 2015, 18.
217. *Catequesi* (4 març 2015): L'Osservatore Romano, 5 març 2015, p. 8.
218. *Ibid.*
219. *Discurs* en la Trobada amb els Ancians (28 setembre 2014): L'Osservatore Romano, 29-30 setembre 2014, p. 7.
220. *Catequesi* (18 febrer 2015): L'Osservatore Romano, 19 febrer 2015, p. 8.
221. *Ibid.*
222. *Ibid.*
223. Joan Pau II, Exhort. ap. *Familiaris consortio* (22 novembre 1981), 18: AAS 74 (1982), 101.
224. *Catequesi* (7 octubre 2015): L'Osservatore Romano, 8 octubre 2015, p. 8.

225. *Relació del Sínode 2014*, 30.
226. *Ibid.*, 31.
227. *Relació final 2015*, 56.
228. *Ibid.*, 89.
229. *Relació del Sínode 2014*, 32.
230. *Ibid.*, 33.
231. *Ibid.*, 38.
232. *Relació final 2015*, 77.
233. *Ibid.*, 61.
234. *Ibid.*
235. *Ibid.*
236. *Ibid.*
237. Cf. *Relació del Sínode 2014*, 26.
238. *Ibid.*, 39.
239. Conferència Episcopal Italiana. *Orientacions pastorals sobre la preparació al matrimoni i a la família* (22 octubre 2012), 1.
240. Ignasi de Loyola, *Exercicis Espirituals*, anotació 2.
241. *Ibid.*, anotació 5.
242. Joan Pau II, *Catequesi* (27 juny 1984), 4: *Insegnamenti VII*, 1 (1984), 1941.
243. *Catequesi* (21 octubre 2015): *L'Osservatore Romano*, 22 octubre 2015, p. 12.
244. Conferència Episcopal de Kenya, *Missatge de Quaresma*, 18 febrer 2015.
245. Cf. Pius XI, Carta enc. *Casti connubii* (31 desembre 1930): *AAS 22* (1930), 583.
246. Joan Pau II, *Catequesi* (4 juliol 1984), 3.6: *Insegnamenti VII*, 2 (1984), 9.10.

247. *Relació final* 2015, 59.
248. *Ibid.*, 63.
249. Const. past. *Gaudium et spes*, 50.
250. *Relació final* 2015, 63.
251. *Relació del Sínode* 2014, 40.
252. *Ibid.*, 34.
253. *Càntic Espiritual*, B, 25, 11.
254. *Relació del Sínode* 2014, 44.
255. *Relació final* 2015, 81.
256. *Ibid.*, 78.
257. *Catequesi* (24 juny 2015): L'Osservatore Romano, 25 juny 2015, p. 8.
258. Joan Pau II, Exhort. ap. *Familiaris consortio* (22 novembre 1981), 83: AAS 74 (1982), 184.
259. *Relació del Sínode* 2014, 47.
260. *Ibid.*, 50.
261. Cf. *Catequesi* (5 agost 2015): L'Osservatore Romano, 6 agost 2015, p. 7.
262. *Relació del Sínode* 2014, 51; cf. *Relació final* 2015, 84.
263. *Relació del Sínode* 2014, 48.
264. Cf. Motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus* (15 agost 2015): L'Osservatore Romano, 9 setembre 2015, pp. 3-4; Motu proprio *Mitis et Misericors Iesus* (15 agost 2015), preàmbul, 3, 1: *ibid.*, pp. 5-6.
265. Motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus* (15 agost 2015), preàmbul, 3: L'Osservatore Romano, 9 de setembre de 2015, p. 3.
266. *Relació final* 2015, 82.
267. *Relació del Sínode* 2014, 47.
268. *Catequesi* (20 maig 2015): L'Osservatore Romano, 21 maig 2015, p. 8.

269. *Catequesi* (24 juny 2015): L'Osservatore Romano, 25 juny 2015, p. 8.
270. *Catequesi* (5 agost 2015): L'Osservatore Romano, 6 agost 2015, p. 7.
271. *Relació final* 2015, 72.
272. *Ibid.*, 73.
273. *Ibid.*, 74.
274. *Ibid.*, 75.
275. Cf. Butlla *Misericordiae vultus* (11 abril 2015), 12: AAS 107 (2015), 407.
276. *Catecisme de l'Església Catòlica*, 2358; cf. *Relació final* 2015, 76.
277. Cf. *Catecisme de l'Església Catòlica*, 2358.
278. *Relació final* 2015, 76; cf. Congregació per a la Doctrina de la Fe, *Consideracions sobre els projectes de reconeixement legal de les unions entre persones homosexuals* (3 juny 2003), 4.
279. *Relació final* 2015, 80.
280. Cf. *ibid.*, 20.
281. *Catequesi* (17 juny 2015): L'Osservatore Romano, 18 juny 2015, p. 8.
282. *Relació final* 2015, 19.
283. *Catequesi* (17 juny 2015): L'Osservatore Romano, 18 juny 2015, p. 8.
284. *Ibid.*
285. Cf. *Catecisme de l'Església Catòlica*, 958.
286. *Ibid.*
287. Cf. *Últimes Converses: El «Quadern Groc» de la Mare Agnès (17 juliol 1897)*: Opere Complete, Città del Vaticano - Roma 1997, 1028. A propòsit d'això, és significatiu el testimoni de les Germanes del convent sobre la promesa de santa Teresa que la seva sortida d'aquest món seria «com una pluja de roses» (*ibid.*, 9 juny, 991).
288. Jordà de Saxònia, *Libellus de principiis Ordinis predicatorum*, 93: *Monumenta Historica Sancti Patris Nostri Dominici*, XVI, Roma 1935, p. 69.
289. Cf. *Catecisme de l'Església Catòlica*, 957.

290. Conc. Ecum. Vat. II, Const. dogm. *Lumen gentium*, 49.
291. Exhort. ap. *Evangelii gaudium* (24 novembre 2013), 222: AAS 105 (2013), 1111.
292. *Catequesi* (20 maig 2015): L'Osservatore Romano, 21 maig 2015, p. 8.
293. Conc. Ecum. Vat. II, Const. past. *Gaudium et spes*, 17.
294. *Catequesi* (30 setembre 2015): L'Osservatore Romano, 1 octubre 2015, p. 8.
295. *Catequesi* (10 juny 2015): L'Osservatore Romano, 11 juny 2015, p. 8.
296. Cf. *Relació final* 2015, 67.
297. *Catequesi* (20 maig 2015): L'Osservatore Romano, 21 maig 2015, p. 8.
298. *Catequesi* (9 setembre 2015): L'Osservatore Romano, 10 setembre 2015, p. 8.
299. *Relació final* 2015, 68.
300. *Ibid.*, 58.
301. Decl. *Gravissimum educationis*, 1.
302. *Relació final* 2015, 56.
303. Erich Fromm, *The Art of Loving*, New York 1956, 54.
304. Carta enc. *Laudato si'* (24 maig 2015), 155.
305. *Catequesi* (15 abril 2015): L'Osservatore Romano, 16 abril 2015, p. 8.
306. Cf. *Relació final* 2015, 13-14.
307. *De sancta virginitate*, 7, 7: PL 40, 400.
308. *Catequesi* (26 agost 2015): L'Osservatore Romano, 27 agost 2015, p. 8.
309. *Relació final* 2015, 89.
310. *Ibid.*, 93.
311. *Relació del Sínode* 2014, 24.
312. *Ibid.*, 25.

313. *Ibid.*, 28.
314. Cf. *ibid.*, 41.43; *Relació final 2015*, 70.
315. *Relació del Sínode 2014*, 27.
316. *Ibid.*, 26.
317. *Ibid.*, 41.
318. *Ibid.*
319. *Relació final 2015*, 71.
320. Cf. *ibid.*
321. *Relació del Sínode 2014*, 42.
322. *Ibid.*, 43.
323. Exhort. ap. *Familiaris consortio* (22 novembre 1981), 34: AAS 74 (1982), 123.
324. *Ibid.*, 9: AAS 74 (1982), 90.
325. Cf. *Catequesi* (24 juny 2015): L'Osservatore Romano, 25 juny 2015, p. 8.
326. *Homilia* en l'Eucaristia celebrada amb els nous cardenals (15 febrer 2015): AAS 107 (215), 257.
327. *Relació final 2015*, 51.
328. *Relació del Sínode 2014*, 25.
329. Joan Pau II, Exhort. ap. *Familiaris consortio* (22 novembre 1981), 84: AAS 74 (1982), 186. En aquestes situacions, molts, coneixent i acceptant la possibilitat de conuiuïre «com a germans» que l'Església els ofereix, destaquen que si falten algunes expressions d'intimitat «no és rar que la fidelitat perilli i que el bé dels fills es vegi compromès» (Conc. Ecum. Vat. II, Const. past. *Gaudium et spes*, 51).
330. Joan Pau II, Exhort. ap. *Familiaris consortio* (22 novembre 1981), 84: AAS 74 (1982), 186.
331. *Relació del Sínode 2014*, 26.
332. *Ibid.*, 45.
333. Benet XVI, *Discurs* en la VII Trobada Mundial de les Famílies a Milà (2 juny 2012), resposta 5: *Insegnamenti VIII*, 1 (2012), 691 .

334. *Relació final* 2015, 84.

335. *Ibid.*, 51.

336. Tampoc pel que fa a la disciplina sacramental, ja que el discerniment pot reconèixer que en una situació particular no hi ha culpa greu. Allí s'aplica el que vaig afirmar en un altre document: cf. Exhort. ap. *Evangelii gaudium* (24 novembre 2013), 44.47: AAS 105 (2013), 1038.1040.

337. *Relació final* 2015, 85.

338. *Ibid.*, 86.

339. Joan Pau II, Exhort. ap. *Familiaris consortio* (22 novembre 1981), 33: AAS 74 (1982), 121.

340. *Relació final* 2015, 51.

341. Cf. *Summa Theologiae* III, q. 65, a. 3, ad 2; De malo, q. 2, a. 2.

342. *Ibid.*, ad 3.

343. N. 1735.

344. *Ibid.*, 2352; cf. Congregació per a la Doctrina de la Fe, Declaració *Iura et bona*, sobre l'eutanàsia (5 maig 1980), II: AAS 72 (1980), 546. Joan Pau II, criticant la categoria d'«opció fonamental», reconeixia que «sens dubte poden donar-se situacions molt complexes i fosques sota l'aspecte psicològic, que influeixen en la imputabilitat subjectiva del pecador»: Exhort. ap. *Reconciliatio et paenitentia* (2 desembre 1984), 17: AAS 77 (1985), 223.

345. Cf. Pontifici Consell per als Textos Legislatius, *Declaració sobre l'admissibilitat a la sagrada comunió dels divorciats que s'han tornat a casar* (24 juny 2000), 2.

346. *Relació final* 2015, 85.

347. *Summa Theologiae* III, q. 94, a. 4.

348. En un altre text, referint-se al coneixement general de la norma i al coneixement particular del discerniment pràctic, sant Tomàs arriba a dir que «si no hi ha més que un sol dels dos coneixements, és preferible que aquest sigui el coneixement de la realitat particular que s'acosta més a l'obrar»: Tomàs d'Aquino, *Sententia libri Ethicorum*, VI, 6 (ed. Leonina, t. XLVII, 354).

349. *Discurs* en la clausura de la XIV Assemblea General Ordinària del Sínode dels Bisbes (24 octubre 2015): L'Osservatore Romano, 25-26 octubre 2015, p. 13.

350. *A la recerca d'una ètica universal: nova mirada sobre la llei natural* (2009), 59.

351. En certs casos, podria ser també l'ajuda dels sagraments. Per això, «als sacerdots els recordo que el confessorari no ha de ser una sala de tortures sinó el lloc de la misericòrdia del Senyor»: Exhort. ap. *Evangelii gaudium* (24 novembre 2013), 44: AAS 105 (2013), 1038. Igualment destaco que l'Eucaristia «no és un premi per als perfectes sinó un generós remei i un aliment per als febles» (*ibid.*, 47: 1039).

352. Exhort. ap. *Evangelii gaudium* (24 novembre 2013), 44: AAS 105 (2013), 1038-1039.

353. *De catechizandis rudibus*, 1, 14, 22: PL 40, 327; cf. Exhort. ap. *Evangelii gaudium* (24 novembre 2013), 193: AAS 105 (2013), 1101.

354. *Relació del Sínode* 2014, 26.

355. Exhort. ap. *Evangelii gaudium* (24 novembre 2013), 44: AAS 105 (2013), 1038.

356. *Ibid.*, 45: AAS 105 (2013), 1039.

357. *Ibid.*, 270: AAS 105 (2013), 1128.

358. Butlla *Misericordiae vultus* (11 abril 2015), 12: AAS 107 (2015), 407.

359. *Ibid.*, 5: 402

360. *Ibid.*, 9: 405.

361. *Ibid.*, 10: 406.

362. Exhort. ap. *Evangelii gaudium* (24 novembre 2013), 47: AAS 105 (2013), 1040.

363. Cf. *ibid.*, 36-37: AAS 105 (2013), 1035.

364. Potser per escrúpol, ocult darrere un gran desig de fidelitat a la veritat, alguns sacerdots exigeixen als penitents un propòsit d'esmena sense cap ombra, amb la qual cosa la misericòrdia s'esfuma sota de la recerca d'una justícia suposadament pura. Per això, val la pena recordar l'ensenyament de sant Joan Pau II, el qual afirmava que la previsibilitat d'una nova caiguda «no prejutja l'autenticitat del propòsit» (*Carta al Card. William W. Baum* en ocasió del curs anual sobre el fur intern organitzat per la Penitenciària Apostòlica (22 març 1996), 5: *Insegnamenti* XIX, 1 [1996], 589).

365. Comissió Teològica Internacional, *L'esperança de salvació per als nens que moren sense baptisme* (19 abril 2007), 2.

366. Butlla *Misericordiae vultus* (11 abril 2015), 15: AAS 107 (2015), 409.
367. Decr. *Apostolicam actuositatem*, 4.
368. *Ibid.*
369. Conc. Ecum. Vat. II, Const. past. *Gaudium et spes*, 49.
370. Carta enc. *Deus caritas est* (25 desembre 2005), 16: AAS 98 (2006), 230.
371. *Ibid.*, 39: AAS 98 (2006), 250.
372. Joan Pau II, Exhort. ap. post. *Christifideles laici* (30 desembre 1988), 40: AAS 81 (1989), 468.
373. *Ibid.*
374. *Relació final* 2015, 87.
375. Joan Pau II, Exhort. ap. postsinodal *Vita consecrata* (25 març 1996), 42: AAS 88 (1996), 416.
376. Cf. *Relació final* 2015, 87.
377. Cf. Joan Pau II, Exhort. ap. *Familiaris consortio* (22 novembre 1981), 57: AAS 74 (1982), 150.
378. No oblidem que l'Aliança de Déu amb el seu poble s'expressa com un esposori (cf. *Ez* 16,8.60; *Is* 62,5; *Os* 2,21-22), i la nova Aliança també es presenta com un matrimoni (cf. *Ap* 19,7; 21,2; *Ef* 5,25).
379. Conc. Ecum. Vat. II, Const. dogm. *Lumen gentium*, 11.
380. Joan Pau II, Exhort. ap. *Familiaris consortio* (22 novembre 1981), 11: AAS 74 (1982), 93.
381. Id., *Homilia* en l'Eucaristia celebrada per a les famílies a Córdoba, Argentina (8 abril 1987), 4: *Insegnamenti X*, 1 (1987), 1161-1162.
382. Cf. *Gemeinsames Leben*, Munic 1973, 18.
383. Conc. Ecum. Vat. II, Decr. *Apostolicam actuositatem*, 11.
384. *Catequesi* (10 juny 2015):L'Osservatore Romano, 11 juny 2015, p. 8.
385. Joan Pau II, Exhort. ap. *Familiaris consortio* (22 novembre 1981), 12: AAS 74 (1982), 93.

386. *Discurs* en la Festa de les Famílies i vetlla de pregària a Filadèlfia (26 setembre 2015): L'Osservatore Romano, 28-29 setembre 2015, p. 6.

387. Gabriel Marcel, *Homo viator: prolégomènes à une métaphysique de l'espérance*, París 1944, 63.

388. *Relació final* 2015, 88.

389. Cf. Joan Pau II, Exhort. ap. *Familiaris consortio* (22 novembre 1981), 44: AAS 74 (1982), 136.

390. *Ibid.*, 49: AAS 74 (1982), 141.

391. Sobre els aspectes socials de la família: cf. Pontifici Consell «Justícia i Pau», *Compendi de la Doctrina Social de l'Església*, 248-254.